

K 19 182
4

საქართველოს
საბავშვო
საბიბლიოთეკო

კოჩიღეთის საბუთები

(X—XIII სს.)

„მეცნიერება“
1989

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია
КОМИССИЯ ПО ИСТОЧНИКАМ ИСТОРИИ ГРУЗИИ

საქართველოს ისტორიის წყაროები

60

ИСТОРИЯ
ГРУЗИИ

VIII

КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.)

К изданию подготовил
В. И. Силогава

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»

1989

ქორიღეთის საბუთები (X—XIII სს.)

გამოსაცემად მოამზადა
ვალერი სილოგავაძე

63.2 (2Г)

კ 757

წიგნში ქვეყნდება კორიძეთის ხელნაწერი ბერძნული ოთხთავის (IX ს.) X—XIII სს. მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთები, რომლებიც მოთავსებულია ხელნაწერის გვერდების აშოებზე, ან ძირითადი ტექსტისაგან თავისუფალ ფურცლებზე. 12 ისტორიულ საბუთად დაჯგუფებული ეს მინაწერები მნიშვნელოვანი წყაროა სამხრეთ საქართველოს ისტორიისათვის.

წიგნში გამოქვეყნებული მასალა საინტერესოა და გასათვალისწინებელი, როგორც სპეციალისტების — ისტორიკოსების, ფილოლოგების, სამართლისმცოდნეების, ისე ჩვენი ქვეყნის წარსულით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

В книге публикуются древнегрузинские исторические документы X—XIII вв., приписанные на полях страниц, или же на свободных от основного текста листах, пергаменного греческого рукописного четвероглава IX в. Эти приписки, соответственно содержанию, группируются в виде 12 документов. Они являются важным источником для изучения истории южных областей Грузии.

Издание рассчитано как на специалистов — историков, филологов, правоведов, так и на широкий круг читателей, интересующихся прошлым нашей страны.

მთავარი სარედაქციო კოლეჯია:

შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე, რ. კიკნაძე (მთ. რედ. მოადგილე), ვ. მელიქიშვილი, ვ. ნადარეიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური, ე. ხოშტარია, ვ. ჯიბლაძე.

სერიის რედაქტორი **ზ. ალექსიძე**
ტომის რედაქტორი **ნ. ურუზიშვილი**

ГЛАВНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Ш. В. Дзидзигური (главный редактор), М. Д. Абашидзе, З. Н. Алексидзе, Г. Н. Джигладзе, В. И. Дзидзигური, Р. К. Кикнадзе (зам. главного редактора), Г. А. Меликишвили, Э. В. Хоштария.

Редактор серии **З. Н. Алексидзе**
Редактор тома **Н. Ф. Шошиашвили**

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნ. დოქტორი **გ. ალასანიძე**
ისტორიის მეცნ. კანდიდატი **დ. კლდიაშვილი**

კ 0503020906 134—90 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1989
M 607(06)—90

ISBN 5—520—00647—4

წიგნის ტყვეობა

კორიდეთი სახელია სოფლისა, რომელიც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აჭარაში, მდ. ჭოროხის მარცხენა შენაკადის — მურულას ნაპირზე, მანსულის თემში მდებარეობს. დღეს ეს ტერიტორია თურქეთის საზღვრებშია.

კორიდეთის ღმრთისმშობლის ეკლესიაში IX ს-დან XIV საუკუნემდე ინახებოდა ბერძნული ოთხთავის ხელნაწერი ეტრატზე; XIV ს-დან ეს ხელნაწერი ზემო სვანეთში, კალის თემის წმ. კვირიკეს ეკლესიაში (სვანურად — „ლაგურკა“) დასტურდება; ხოლო ამჟამად ხელნაწერი თბილისში, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება. ოთხთავის ხელნაწერის ფურცლების აშეიბზე, ან ძირითადი (სახარების) ტექსტისაგან თავისუფალ სხვა ადგილებში, სხვადასხვა დროს მოუთავსებიათ, მიუწერიათ, სხვადასხვა შინაარსისა და დანიშნულების ტექსტები ქართულ და ბერძნულ ენებზე. როგორც ერთ, ისე მეორე ენაზე შესრულებული მინაწერების უმეტესი და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ისტორიულ საბუთებს, იურიდიულ აქტებს წარმოადგენს.

საბუთების მოთავსება ხელნაწერი წიგნების, განსაკუთრებით ოთხთავის (სახარების) ხელნაწერების ფურცლების აშეიბზე და მათი ასეთი სახით დაცვა და შენახვა ეკლესიებში, ძველ საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული იყო. მაგ., საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიული რეგიონიდან — სვანეთიდან, ისტორიულმა საბუთებმა ჩვენამდე, ძირითადად, მხოლოდ ასეთი სახით მოაღწია. სამხრეთ საქართველოდანაც მრავალი შემთხვევაა ცნობილი ისტორიული საბუთების ხელნაწერი წიგნების ფურცლების აშეიბზე მოთავსებისა; ასევე იყო ეს გავრცელებული საქართველოს სხვა კუთხეებშიც.

ასეთი საბუთები, რომელთაც, ჩვეულებრივ, მინაწერი ისტორიული საბუთები ეწოდება, ამჟამად ათეულობით ხელნაწერზე რამდენიმე ასეულია აღრიცხული მათში, ისევე, როგორც სხვა, დამოუკიდებელ, ცალკე წერილობითი ძეგლების სახით გაფორმებულ და მოღწეულ საბუთებში, წარსულის მრავალფეროვანი სურათი და ცხოვრების სხვადასხვა მხარეა წარმოდგენილი და ასახული; ასეა ეს კორიდეთის ოთხთავზე მიწერილი საბუთების შემთხვევაშიც.

საბუთების ერთი ნაწილი კორიდეთის ეკლესიის კუთვნილი სამფლობელოების ამ ეკლესიისადმი შეწირვის ან შეწირულის დამტკიცებისა და განახლების აქტებია, რომლებიც გაცემულია ამ მხარის მმართველი, ან მფლობელა

¹ სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ტ. I, ისტორიული საბუთები და სულთა მატრიანები, თბ., 1986.

² სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XIII—XV სს.). ტექსტები და გამოკვლევები მომზადებულია ქრისტინე შარაშიძის მიერ, თბ., 1982.

ხელისუფლების მიერ; მეორე ნაწილი — ამავე ეკლესიის გარკვეული სახის გადასახადისაგან („სატანუტრო“) გათავისუფლების საბუთებია, ხოლო რამდენიმე საბუთი კერძო აქტს წარმოადგენს. ეს საბუთები X—XIII სს. განეკუთვნება. ერთი საბუთი ხელნაწერის ფურცლების აშეიბზე მისი უკვე სვანეთში მოხვედრის შემდეგაა მიწერილი XIV—XV სს. და იგი წარმოადგენს კალის ჰევის ერთობისა და თანადგომის დაწერილს.

კორიდეთის ოთხთავის ეს მინაწერები აქამდე რამდენჯერმე იყო გამოცემული. მათგან ყოველმხრივ სანიმუშოა აკად. ნ. მარის მიერ 1911 წელს რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მოამბეში განხორციელებული პუბლიკაცია. იგი სანიმუშოა და გამორჩეული არა მარტო ამ მინაწერებას სხვა გამოცემებთან შედარებით, არამედ საერთოდ ხელნაწერებზე მოთავსებული მინაწერების გამოცემის მეთოდების, პრინციპებისა და ხერხების თვალსაზრისით. ფილოლოგიური ხასიათის მაღალმეცნიერულ გამოკვლევასთან ერთად, განუზომლად ზრდის ამ გამოცემის მნიშვნელობას ის, რომ მას ახლავს მინაწერების ფოტოასლები, შესრულებული მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე, რაც მათი შესწავლის საშუალებას იძლევა დედნის, თვით ხელნაწერის, მოხმობის გარეშე.

დღემდე არსებული ყველა პუბლიკაციისაგან განსხვავებით, წინამდებარე გამოცემაში ეს მინაწერები, მათი ტექსტები, დალაგდა საბუთებად და ამრიგად, 20 მინაწერი განაწილდა 12 საბუთის ტექსტად. ისინი მომზადდა „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ გამოცემის ამჟამად მიღებული პრინციპების შესაბამისად. ამ პრინციპების მიხედვით მინაწერების ტექსტების გამართვამ გამოიწვია მათი ერთობ გადატვირთვა ტექნიკური ნიშნებით და ამის გამო, ეს ტექსტები ძნელად აღსაქმელი შეიქნა. ამიტომ, გამოცემის I დამატებაში წარმოვადგინეთ საბუთების ტექსტები ტექნიკური ნიშნების გარეშე და ამის შედეგად, ამ მეტად საინტერესო მასალის გაცნობა შეუძლია არა მარტო სპეციალისტებს, არამედ საერთოდ ნებისმიერ მკითხველს.

როგორც აღინიშნა, კორიდეთის ოთხთავის ფურცლებზე ბერძნული მინაწერები და მათ შორის საისტორიო საბუთებიც მოიპოვება. ისინი X—XIII სს. თარიღდებიან. ეს მინაწერებიც, მათი სიძველისა და მნიშვნელობის გამო, არაერთხელაა გამოცემული. მათ შორის განსაკუთრებული მაღალი მეცნიერული დონით გამოირჩევა ცნობილი პალეოგრაფისა და პაპიროლოგის, ელინისტ გრიგოლ წერეთლის მიერ 1937 წელს განხორციელებული გამოცემა. წერეთელმა ცალკე წიგნად გამოსცა თავისი დაკვირვებები (ტექსტოლოგიური, პალეოგრაფიული, ლინგვისტური) კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერის შესახებ. ამ გამოცემაში დიდი ადგილი უჭირავს ოთხთავის ბერძნულ მინაწერებს — დადგენილია ყველა, ცხრა მინაწერის ტექსტი, რომელთაც ახლავს გამოცემლის სათანადო კომენტარები. წიგნი დაწერილია და გამოცემულია გერმანულ ენაზე (თუმცა, მისი სათაური ქართულ-რუსულია; გერმანული სახელწოდება მხოლოდ წიგნის კონტრტიტულზეა აღნიშნული). მას ახლავს ვრცელი რეზიუმეები რუსულ და ქართულ ენებზე, რომლებშიც, სხვა ცნობებთან ერთად, წარმოდგენილია ბერძნული მინაწერების ტექსტების თარგმანები. ისინი, ისევე, როგორც ამ ხელნაწერის ქართული მინაწერები, მჭიდროდაა დაკავშირებული კორიდეთის ეკლესიასთან. ამიტომ, ხელნაწერში მოთავსებული მთელი საისტორიო მასალის ერთად და სრულად წარმოდგენის მიზნით, საჭიროდ ჩავთვალეთ წინამდებარე წიგნის II დამატებად გამოვეყცა გრ. წერეთლის წიგ-

ნის ქართული რეზიუმე, რომელშიც, როგორც აღინიშნა, ბერძნული მინაწერი ტექსტების თარგმანებიცაა მოცემული (ამ გამოცემისათვის ისინი განსხვავებული შრიფტით გამოვყავით სხვა ტექსტისაგან და მითითების გასამარტივებლად დაენიშნეთ).

კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთების პუბლიკაცია, როგორც აღინიშნა, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ პრინციპების მიხედვით მომზადდა, ე. ი. როგორც მასალა, საისტორიო წყარო, შემდგომი კვლევისათვის. ამ პრინციპების შესაბამისად, ყოველი საბუთი წარმოდგენილია დაწერილებითი არქეოგრაფიულ-კოდიკოლოგიური აღწერილობით, ხელნაწერში მისი მდებარეობის ზუსტი ტოპოგრაფიის აღნიშვნით, საბუთების წარმოდგენილი და ამ გამოცემაში მიღებული დათარიღებების დასაბუთებით, ტექსტების გამოცემათა სრული ბიბლიოგრაფიით, კრიტიკულად დადგენილი ტექსტითა და წინა გამოცემებთან ყველა კითხვასხვაობის აღნიშვნით. გამოცემას დართული აქვს სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი — საძიებლები და საბუთების ტექსტების ფოტოასლები.

წინამდებარე წიგნი ერთი რომელიმე რეგიონის ერთ ხელნაწერზე მოთავსებული მინაწერი საბუთების ცალკე გამოცემის პირველი ცდაა. ასეთივე ცდაა იგი კორიდეთის ხელნაწერზე მოთავსებული მინაწერების საბუთებად დალაგებისა და გამოცემისა. დღის წესრიგშია სხვა ასეთი პუბლიკაციების განხორციელება მომავალში და ამით ჩვენი ისტორიოგრაფიის წყაროთა ბაზის შემდგომ გაფართოება და განმტკიცება.

კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი და მისი მინაწერები

1. ხელნაწერის მოკოვებისა და შესწავლის მოკლე ისტორია

✓ კორიდეთის ბერძნული ოთხთავი წარმოადგენდა ს. კორიდეთის ღმრთის-მშობლის ეკლესიის კუთვნილებას და აქედან მიიღო თავისი სახელწოდება. ✓
ს. კორიდეთი მდებარეობს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აჭარაში (ყოფილი ბათუმის ოლქის ართვინის მხარეში, ძანსულის თემში), მდ. ქოროხის მარცხენა შენაკადის მურღულას ნაპირზე¹.

✓ ოთხთავი გადაწერილია IX ს-ში (გრ. წერეთელი², ე. გრანსტრემი³), ბერძნული ასომთავრულით. ბერძნული დამწერლობა, რომლითაც ხელნაწერია შესრულებული საერთო ბერძნული დამწერლობისაგან განსხვავებულია და მას სპეციალისტები ბერძნული ასომთავრული დამწერლობის ქართულ დუქტუსს უწოდებენ⁴. ✓ ცნობილია ბერძნული ოთხთავის კიდევ ერთი ხელნაწერი (IX ს-სა), შესრულებული ამავე დუქტუსით⁵.

✓ XI ს-ში, როგორც ამას ხელნაწერის 73v ზედა ნაწილში მოთავსებულ მიწაწერი გვამცნობს, ოთხთავი შეუქმოსავს ვინმე პიტერიონს⁶. ✓

„ს(ა)ხ(ე)ლითა ღ(მ)რ(თ)ის(ა)თა და მ(ე)ოხ(ე)ბითა წ(მ)იღისა ღ(მ)რ(თ)ის-მშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)თა, წ(მ)იღისა იოვანე ნ(ა)თლისმც(ე)მლის(ა)თა და შეწვენი-თა წ(მ)იღისა ვ(ი)ორ(ა)გისითა და ყ(ოველ)თა წ(მ)იღ(ა)თ(ა)თა. მე, ც(ო)დვ(ი)ლი პიტერიონ, ღირს ვიქმენ შემოსად ამათ წ(მ)იღ(ა)თა ოთხთავთა, ს(ა)ლ(ო)-ცვ(ე)ლ(ა)დ თავისა ჩემისა და მშობელთა ჩემთათ(ვ)ს — მიქქაელისთ(ვ)ს და სალომესთ(ვ)ს, ა(მ)ენ“⁷.

1 ს. კორიდეთი მარი ბროსეს სვანეთში ეგონა (Brosset, 1872, p. 243). მისი მდებარეობა პირველად განსაზღვრა სწორად დ. ბაკრაძემ (Бакрадзе, 1887, с. 26—27). შემდეგში იგივე დაადასტურეს ნ. მარმა (Март, 1905, с. 24; Март, 1911, с. 211) და კირონი ეპისკოპოსმა (Кирион, 1905, с. 366).

2 წერეთელი, 1937, გვ. 1, 33, 66.

3 Гранстрем, 1959, с. 192; უფრო ადრე ე. გრანსტრემი კორიდეთის ხელნაწერს VIII ს-ით ათარიღებდა: Гранстрем, 1950, с. 223.

4 Гранстрем, 1950, с. 223; არსებობს, აგრეთვე, ბერძნული ასომთავრულის კობტური, დასავლეთეგრობული და წინარესლავური დუქტუსები: Гранстрем, 1950, с. 223.

5 ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Gr — 27; Гранстрем, 1950, с. 223.

6 ამ მინაწერს ნ. მარი X—XI სს. ათარიღებდა (Март, 1911, с. 224).

7 მინაწერის უკანასკნელი პუბლიკაცია: Март, 1911, с. 223—294, таб. II.

✓ XII ს-ში ოთხთავი ხელახლა შეუკაზმავთ ერისთავთ-ერისთავის ბეშქენის ბრძანებით: ✓

„ესე ოთხთ(ა)ავი და ერთი ს(ა)ხ(არ)ე(ბ)ა(ა) გ(ა)ნთუსული, კორიდული, და-შლილი ვპოვე ყ(ა)მთა სიგძოთა მე, ე (რ)ისთავთ-ე(რ)ისთავ მ(ა)ნ ბეშქენ. შევკაზმე ესე ოთხთავი: მოვკედე ჯ(უარ)ითა და ცუარითა; ს(ა)-ხ(არ)ე(ბ)ა(ა) მი[თეს]ი სადაგად შევემოსე. აწ, ვინცა იკითხვიდეთ და იმსახურებ-ლეთ წ(მიდა)თა ამ(ა)თ წიგნთა, ლ(ო)ცვასა მომიკსენეთ ც(ო)დვილი ესე და უღირს(ი), რომელსა ღიდად მეკმარების შ(ე)ნდ(ო)ბ(ა)ა დღესა მ(ა)ს-გ(ა)ნცი-თხვის(ა)სა“⁸.

ხელნაწერი, როგორც ჩანს, XIV ს-მდე, სანამ მას სვანეთში, ს. კალაში გადაიტანდნენ, ს. კორიდეთში ინახებოდა⁹.

✓ XIV ს-დან 1869 წ-მდე კორიდეთის ოთხთავი ინახებოდა ლაგურკაში ✓ წმ. კვირიკეს X—XI სს. ეკლესიაში, რომელიც მდებარეობს ს. კალაში, ზემო სვანეთში. აქვე, ლაგურკაში ინახებოდა, აგრეთვე, ისეთი ცნობილი და ძვირ-ფასი ქართული ხელნაწერები, როგორცაა ეტრატზე დაწერილი ლექციონარი X ს.-სა და ქალაქზე დაწერილი იადგარი XII ს-სა¹⁰.

1853 წ. კორიდეთის ოთხთავი ლაგურკაში აღმოაჩინა ბართოლომეიმ¹¹, რომ-ლისგანაც ხელნაწერის არსებობა ცნობილი გახდა გელათის სიძველეთა დამტა-ცებლის¹² ქუთაისის გუბერნატორის გრაფ. ვლ. ვ. ლევაშოვისათვის.

✓ 1860 წელს ლაგურკაში ხელნაწერს გაეცნო დ. ბაქრაძე¹³. ✓

✓ 1869 წელს გრაფ ვლ. ლევაშოვმა კორიდეთის ოთხთავი 50 მან. გირაოთი ლაგურკიდან წამოიღო¹⁴. ✓

✓ 1870 წელს ხელნაწერი უკვე ხელთ ჰქონდა გრაფ პანინს პეტერბურგში, სა-დაც ხელნაწერს ა. თ. ბიჩკოვის მეშვეობით გაეცნო მ. ბროსე¹⁵. ✓

⁸ Мapp, 1911, с. 237, таб. VIII. მინაწერის ავტორი, ერისთავთ-ერისთავი ბეშქენ, უნდა იყოს ბეშქენ II (იხ. აქვე, მინაწერებში მოხსენებულ პირთა გენეალოგიური ტაბულა — გვ. 17). მინაწერში, ალბათ, აღნიშნულია ის ქედური ვერცხლის ჯვარი ჯვარცმის რელიეფური გამოსა-ხულებით, რომელიც დღესაც ამკობს ხელნაწერის უკანა ყდას. ჯვარზე მოთავსებულია XII ს-ის ასომთავრული წარწერა, ორ სტრიქონად: „ა ქრისტე მეფეჲ პურითაი“ (იხ. აქვე ხელნაწერის აღწერილობა, გვ. 11). ჯვრის წარწერა გამოსცა მ. ჯანაშვილმა (Джанашвили, 1908, с. 234; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 75).

⁹ ამის მაჩვენებელია ის, რომ ხელნაწერის აშიებზე მოთავსებული და უფლოდ კორიდეთის თემში შესრულებული მინაწერი საბუთები, ქრონოლოგიურად XIII ს-ის დასაწყისამდე აღწევენ. ამავე დროს, დაწერილი კალის კევისა ერთობის შესახებ (ინგოროყვა, 1941, გვ. 70, № 71, სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I, გვ. 220, № 141) თარიღდება XIV—XV სს-ით. ნ. მარიც თვლის, რომ ხელნაწერი კორიდეთიდან კალაში XIII—XIV სს. შემდეგ გადაიტანეს (Мapp, 1911, с. 236).

¹⁰ პირველი — 1930-იანი წლებიდან ინახებოდა კ. მარქსის სახელობის რესპუბლიკური სა-ხელმწიფო ბიბლიოთეკის რარიტეტში (ჩიკვაშვილი, 1964, № 40), ამჟამად გადაცემულია ხელნა-წერთა ინსტიტუტში რესტავრაციისათვის; მეორე ხელნაწერი ამჟამად ინახება მესტიის მუზე-უმში.

¹¹ Бартоломей, 1855, с. 163—164.

¹² ამირანაშვილი, 1968, გვ. 3—4.

¹³ დ. ბაქრაძე აღნიშნავდა — „В монастыре св. Квирики и Ивлиты (Кирика и Иули-ты), в Кальском обществе, находится рукописное греческое Евангелие, неизвестно откуда сюда занесенное“ (Бакрадзе, 1861, с. 37). მოგვიანებით, როგორც აღინიშნა (იხ. აქვე, შენ. 1), დ. ბაქრაძემ პირველმა განსაზღვრა სწორად ხელნაწერის წარმოშობა.

¹⁴ კარბელაშვილი, 1903, გვ. 2.

¹⁵ Brosset, 1872.

V კალის მცხოვრებთა მოთხოვნით, ლევან ციოყის ძე და დე შქელიანის და იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის (გერასიმე ქიქოძის) რევის შემდეგ, ხელნაწერი დააბრუნეს საქართველოში. გაბრიელ ეპისკოპოსმა ხელნაწერი შესანახად მოათავსა გელათის მონასტერში ამის თაობაზე მღ. პ. კარბელაშვილი გადმოგვცემს შემდეგს: „რამდენიმე წელიწადი გასულა და სახარების დაბრუნება ფიქრადაც არავის მოსდიოდა. დაიწყეს კალელებმა ჩოჩქოლი — ჩვენი სალოცავი სახარება მოგვიტანეთო. ამიტომ კეთილშობილებით საესე ლევან დადიშქელიანს ერთი განვაში აუტეხია სატახტო ვახუთებში. ამის გამო გაბრიელ ეპისკოპოსს მიუმართავს არზთ დიდის მთავრის [მიხეილ] ნიკოლოზის] ძისათვის; სახარება დაუბრუნებიათ და გაბრიელისათვის ჩაუბარებიათ“¹⁶.

1901 წ. კირიონ ეპისკოპოსმა, რომელიც მაშინ საქართველოს საეგზარქოსოს დროებითი მმართველი იყო, ხელნაწერს მიაკვლია გელათის მონასტრის აღურცხავი ხელნაწერების გროვაში. მან ხელნაწერი თბილისში გადაიტანა, საეკლესიო მუზეუმში (რომელიც მოთავსებული იყო სიონის ეზოში) და ხელნაწერს მიეცა № 993.

ამის შემდეგ, თბილისის ვაჟთა პირველი გიმნაზიის გერმანული ენის მასწავლებლის პასტორ გ. ბერმანის მეშვეობით, ხელნაწერი სამუშაოდ გადაეგზავნათ ლაიფციგში პროფ. კ. რ. გრეგორის და ბერლინში პროფ. ზოდენს (სანამ ხელნაწერი გერმანიაში მოხვდებოდა, პროფ. ზოდენისათვის მისი ტექსტის პირის გადასაწერად ხელნაწერზე მოსკოვში იმუშავა ბერლინის უნივერსიტეტის დოცენტმა რ. ვაგნერმა).

1904 წ. როდესაც მოსკოვის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ ხელნაწერის გამოცემა გადაწყვიტა და ამ მიზნით თბილისში სავანეებოდ ჩამოვიდა საზოგადოების თავმჯდომარე გრაფინია პრასკოვია უვაროვა, მას აქ ხელნაწერი არ დახვდა.

მოსკოვის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ სახელმწიფოს კუთვნილი ძეგლისადმი ასეთი მოპყრობა (მისი დაუკითხავად გაგზავნა საზღვარგარეთ) არასასურველად და უკანონოდ მიიჩნია და დაუყოვნებლივ მიიღო ზომები ხელნაწერის სამშობლოში დასაბრუნებლად. თბილისში ჩამოტანის შემდეგ ხელნაწერი კვლავ მოათავსეს საეკლესიო მუზეუმში.

ამის შესახებ ვახუთ „ცნობის ფურცელში“ (1904. XI. 17, № 2673), „ახალი ამბების“ ვანყოფინებაში გამოქვეყნდა ხელმოწერილი ცნობა, რომელიც აღნიშნულია, რომ „საქართველოს საეკლესიო მუზეუმმა მიიღო ძველი ხელნაწერი ბერძნული სახარება. ეს სახარება სვანეთში ინახებოდა, შემდეგში გელათის მონასტერში გადაიტანეს და ბოლოს მუზეუმს გამოეგზავნა 13 ძვირფას ხელნაწერთან ერთად. სახარება, როგორც ფიქრობენ, დაწერილია მე-5—8 საუკუნეში. სახარებას ბევრგან წარწერები აქვს ძველის ქართულის მხედრულით. როგორც წარწერებიდან ჩანს, ეს ხელნაწერი ერთ დროს სამცხე-საათაბაგოშიც უნდა ყოფილიყო“. ამ ცნობაში, როგორც ვხედავთ, ისტორიულ-ქრონოლოგიური ხასიათის ზოგიერთ უზუსტობებთან ერთად, მოკლედ, მაგრამ სწორად არის გადმოცემული ხელნაწერის თავგადასავლის ძირითადი ფაქტები, მისი პეტერბურგსა და საზღვარგარეთ გაგზავნის გამოტოვებით.

თბილისში ხელნაწერის გამოცემაზე მუშაობდნენ ივ. ევსევი, ი. ტარაბრინი და ვ. შნეპკინი. ივ. ევსევის გამოკვლევას წაემძღვარა პროფ. ზოდენის პატარა

¹⁶ კარბელაშვილი, 1903, გვ. 2; შდრ. MAK, XI, c. 2.

შესავალი წერილი და კორიდეთის ოთხთავის მარკოზის თავი ფოტოტიპირდა გამოცემა 1907 წ. MAK-ის XI ნაკვეთში¹⁷.

ეს პუბლიკაცია ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ ტაბულებზე აისახა თორმეტიდან იმ ოთხი საბუთის ფოტოები, რომლებიც მარკოზის თავის ტექსტის შემცველი გვერდების აშიებზეა მოთავსებული [იხ. საბ. № 2 (73v), № 3 (74r-v), № 7 (75v—76r), № 9 (76v—78r), № 11 (121v—122r)] და ფაქტიურად, ამით განხორციელდა, როგორც მათა, ისე საერთოდ ქართული ისტორიული საბუთების ერთ-ერთი პირველი ფოტოპუბლიკაცია.

საეკლესიო მუზეუმის გაუქმების შემდეგ ხელნაწერი გადაეცა ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებას (A-993); ხოლო 1958 წლიდან კორიდეთის ოთხთავი დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ბერძნული ხელნაწერების ფონდში, შიფრი Gr.-28; 249 ფ.; ზომა — 29×24 სმ.; ხელნაწერი დაზიანებულია დასაწყისში და ადგილ-ადგილ ფურცლები აკლია; ფურცლების კიდევები შემოცრეცილია; ზედა ყდა არა აქვს შერჩენილი; ქვედა ყდა — ტყავგადაკრული ხის ფიცარი, დამუშავებული საგულდაგულოდ. ყდის შუაში დაკრულია ვერცხლის ჯვარი (11,5×10 სმ.) ჯვარცმის გამოსახულებით. ქრისტეს თავს ზემოთ, ფირფიტაზე ჩაჭდებულია წარწერა:

სყ : ქრ : სრღფ
რ : სრჰარცრ

ა(ეს)ვ ქ(რის)ტე — მეუფე ჰურიათაი.

ქვედა ყდის შიდა პირზე მოთავსებულია მეღნიტ შესრულებული მინაწერი სამ სტრიქონად, ბერძნული, კობტური, სომხური და ქართული ასოებით¹⁸. მისი ტექსტი, როგორც ჯერ კიდევ მ. ბროსემ აღნიშნა¹⁹, წარმოადგენს ფსალმუნის ნაწყევტს — 39, 8—9. მინაწერის წაკითხვები დააწესტა ნ. მარმა. ქართული მხედრული ტრანსკრიპციით ის შემდეგი სახით იკითხება:

„თავსა წიგნთასა წერილ არის (!) ჩემთვის. ყოფად ნებისა შენისა“²⁰.

კორიდეთის ოთხთავის გარშემო შექმნილი ლიტერატურიდან²¹ აღსანიშნავია რამდენიმე გამოკვლევა:

1. ივ. ევსევიისა და ზოდენის შესავალი წერილები, დართული მარკოზის თავის ზემოთ აღნიშნული ფოტოტიპირი გამოცემისადმი. ამ წერი-

¹⁷ დამატებით ხელნაწერის თავგადასავლისათვის იხ. MAK, XI, c. III, 2.

¹⁸ Mapp, 1911, c. 238, рис. 6 (c. 239).

¹⁹ Brosset, 1872, pp. 281—282.

²⁰ Mapp, 1911, c. 238.

²¹ Бартоломей, 1855, c. 163—164; Бакрадзе, 1861, c. 57; Brosset, 1872, pp. 269—282; Кирион, 1904; Кирион, 1905, c. 266—273; MAK, XI, 1907; ჯანაშვილი, 1908, გვ. 4; Джанашвили, 1908, № 993; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 74—87; Mapp, 1911, c. 211—240, таб. I—VIII, рис. 1—6; ИКОИМАО, III, 1913, отд. II (Протоколы...) c. 38, № 6; Beerman and Gregori, 1913; ყაუხჩიშვილი, 1924, გვ. 83—86; წერეთელი, 1937; Гранстрем, 1950; Гранстрем, 1959, c. 191—194. აქ არ ვასახელებ ი. ჯავახიშვილის, ნ. ბერძენიშვილის და ა. შანიძის იმ ნაშრომებს, რომლებშიც ზოგიერთი ქართული მინაწერი განხილულია როგორც საკვლევი მასალა. თითოეული მათგანი იხ. შესაბამისი საბუთების ლეგენდების ბიბლიოგრაფიულ ნაწილში.

ლების მიზანს წარმოადგენს ოთხთავის ტექსტის გამოკვლევა. პროფ. ზოდენის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის შედეგები გრაფინია პ. უეაროვას მიერ რეზიუმირებულია შემდეგი სახით:

«Проф. Зоден ссылаясь на свой капитальный труд «Тексты Нового Завета в древнейшем достижимом для нас виде» (Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, 1902, 1906), доказывает: что Кориндетское Евангелие (050 по обозначению Зодена) по своему тексту ближайшим образом родственно с двумя списками: один из них—Codex Catabrigiensis (05 по обозначению проф. Зодена), другой — текст, изданный Hoskier'ом (133 по обозначению проф. Зодена), при чем текст Кориндетского Евангелия составляет связующее звено между 05 и 133; что все три рукописи — представители своеобразного типа, которым всего вернее передается текст, установленный в Кесарии Панфилом и Евсевием около 300 года; что этот Кесарийский текст, в свою очередь, всего ближе к первоначальному евангельскому тексту»²².

2. ოთხთავის ქართული მინაწერების პუბლიკაცია განხორციელებული ნ. მარის მიერ²³. მასში გამოქვეყნებულია ოთხთავის ყველა, 24 ქართული მინაწერი. მათი ერთი ნაწილი (20 მინაწერი) წარმოადგენს საბუთებს (ზოგი საბუთის ტექსტს, ხოლო ზოგიც მის დამტკიცებას, განახლებას ან ხელრთვის). ისინი ნაწილდებიან 12 საბუთად²⁴.

3. მეტად მნიშვნელოვანია აკად. ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებები ხელნაწერის მინაწერი ქართული საბუთების ტექსტების შესახებ, რომლებიც წარმოდგენილია მის ნაშრომში „ქართული სამართლის ისტორია“ (1929); კერძოდ, მან ეს საბუთები გამოიყენა ძველი საქართველოს სისხლის სამართლის ისეთი საკითხის შესწავლისას, როგორცაა „საბუთების მოპარვა-მოსპობა“, ხოლო სამოქალაქო სამართლის საკითხებიდან, როგორცაა „ნასყიდობის კანონიერების წესები“, ან საბუთის „სამოსამშლელი“ საზღაურის გადახდა და სხვ. (იხ. მისი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984, გვ. 230—232, 312, 320).

4. გრ. წერეთლის მიერ განხორციელებული პუბლიკაცია ოთხთავის ბერძნული მინაწერებისა²⁵. აქ, გამოქვეყნებულია და კომენტირებული ოთხთავის ყველა, 9 ბერძნული მინაწერი.

გრ. წერეთელი აღნიშნავს, აგრეთვე, მ. ბროსესელი გამოკვლევებისა²⁶ და 1913 წ. ბერლინში გამოცემული კორინდეთის ოთხთავის ტექსტისა და მისადმი დართული გამოკვლევების²⁷ მნიშვნელობათა შესახებაც²⁸.

22 МАК, XI, 1907, с. XVI.

23 Марр, 1911, с. 211—240; таб. I—VIII, рис. 1—6.

24 დანარჩენი ოთხი მინაწერის ტექსტს ვაქვეყნებთ წინამდებარე შესავალში.

25 წერეთელი, 1937, 73 გვ., 3 ტაბ. როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოკვლევების ძირითადი ტექსტი დაწერილია გერმანულ ენაზე; ახლავს ვრცელი რეზიუმეები რუსულ და ქართულ ენებზე, ხელნაწერის ბერძნული მინაწერების ტექსტების თარგმანებით.

26 ქართული მინაწერების პირველი პუბლიკაციაა: Brosset, 1872.

27 Beerman und Gregori, 1913.

28 წერეთელი, 1937, გვ. 3.

2. ხელნაწერის მიწაწერი საბუთების დათარიღება

✓ კორიდეთის ოთხთავის აწივებზე მოთავსებული ქართული საბუთები პირველად დაათარიღა მ. ჯანაშვილმა. ✓ № 1 საბუთის უკანასკნელ სტრიქონში მან შეცდომით წაიკითხა „ქსა მა“ (ე. ი. „ქრონიკონსა მა“) და საბუთის თარიღად 821 წელი აღნიშნა²⁹. ✓ მ. მარმა გაასწორა მ. ჯანაშვილის შეცდომა ✓ და საბუთის უკანასკნელი სტრიქონი წაიკითხა, როგორც „დოლის-ყანელმან“³⁰. ნ. მარს, გარდა ერთისა, კორიდეთის ოთხთავის აწივებზე მოთავსებული საბუთები კონკრეტულად არ დაუთარიღებია, მაგრამ, ზოგადად ეს საბუთები და მათ შორის, როგორც ჩანს ✓ № 1 საბუთიც XIII ს-ში შედგენილად მიაჩნდა³¹.

✓ ექვ. თაყაიშვილმა შენიშვნაში, რომელიც მან დაურთო კორიდეთის ოთხთავის მინაწერების ჯანაშვილისეულ მეორე პუბლიკაციას, ვარაუდის სახით („თუ ჩვენ არ ვცდებით“—ო, აღნიშნავს ის) ვიზიარა № 1 საბუთის დათარიღება 821 წლით³². ხოლო, დანარჩენი საბუთების თარიღის შესახებ ექვ. თაყაიშვილმა აღნიშნა — ხელის მიხედვით უძველესი მხედრული მინაწერები უფრო მეტი³³ და მეტორმეტე საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდნენ³³.

ს. ყაუხჩიშვილი № 1 საბუთს, მის გაგრძელებაზე მოთავსებული ბერძნული მინაწერის თარიღისა და ამ უკანასკნელის (ბერძნული მინაწერის) შესრულების ტექნიკურ მხარეზე დაყრდნობით³⁴, X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით ათარიღებს³⁵.

დანარჩენი საბუთების კონკრეტული თარიღები წარმოადგინა მხოლოდ მ. ჯანაშვილმა. ამითგან, ერთი საბუთის (№ 8) მ. ჯანაშვილის მიერ X ს-ით დათარიღების³⁶ აშკარა უზუსტობა აღნიშნა ჯერ კიდევ ნ. მარმა³⁷. მან საბუთში მოხსენიებული „დავით მეფე“ მიიჩნია, ან რუსუდანის ძე დავით IV ნარინად (იმერეთში მეფობის წლები — 1259—1293), ან ლაშას ძე დავით ულულ (1247—1276), ხოლო „ბერძენთა მეფე გიორგი“ — ტრაპიზონის კეისარ გიორგი I კომნენოსად (1266—1280). ამის მიხედვით, ნ. მარმა, № 8 საბუთის თარიღი განსაზღვრა 1266—1269, ან 1266—1280 წლებით³⁸. რადგან სა-

29 მ. ჯანაშვილი, 1908, № 34, გვ. 4; Джанаშвили, 1908, с. 236, 246; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 77, 86.

30 Март, 1911, с. 214—215, 237.

31 Март, 1911, с. 216.

32 ძს, წ. 1, განყ. III, გვ. 88.

33 იქვე, გვ. 88.

34 ბერძნულ მინაწერს ათარიღებენ X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით. მისი შესრულების დროს ქართული მინაწერი ხელნაწერის გვერდზე უკვე არსებობდა: ბერძნული მინაწერის დასაწყისი უშუალოდ მისდევს ქართული საბუთის ტექსტის ბოლო სტრიქონის უკანასკნელ სიტყვას (იხ. ტაბ. 1). ბერძნული მინაწერის ტექსტი (ქართული, რუსული და გერმანული თარგმანებით), მისი დათარიღება და მასში დასახელებული გურგენ კომენის ბაგრატ III-ის თანამედროვე მოღვაწის გურგენ კლარჯთან გაიგივების შესაძლებლობის შესახებ: წერეთელი, 1937, გვ. 10, 60—63, 72.

35 ყაუხჩიშვილი, 1924, გვ. 84—86; გეორგია, VII, 1967, გვ. 11—14, 10, შუნ. 3.

36 Джанашвили, 1908, с. 235, 238; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 76, 78.

37 Март, 1911, с. 216.

38 Март, 1911, с. 217. ამას მხარს უჭერს, როგორც მინაწერის პალეოგრაფიული ნიშნები (XIII ს. II ნახ.), ისე ტექსტის მონაცემები (ეგრძოდ, ამირსპასალარი, ამირახორი, რომლებიც უფრო XII ს-ის დასასრულისა და XIII ს-ისათვის დამახასიათებელი სამოხელეო ინსტიტუტებია და ამაზე აღარ არ გვხვდებიან).

ბუთი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში შედგა, მასში დავით აღმაშენებლის დანის ძე უნდა იხსენიებოდეს და საბუთიც 1266—1280 წწ. დათარიღდება. სხვა საბუთების თარიღები მ. ჯანაშვილს განსაზღვრული აქვს მათში მოხსენიებული პირების მის მიერ შედგენილი გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით. ამ ტაბულას მან დაურთო ქრონოლოგიური ცნობები. ეს ცნობები წარმოადგენენ ჯანაშვილისათვის დასაყრდენს საბუთების დათარიღებისას. საბუთებში დასახელებული პირების გენეალოგიური ტაბულა მ. ჯანაშვილს წარმოდგენილი აქვს შემდეგი სახით:

„იოვანე ჰიასძე (X ს.)

ბეშქენ I ერისთავთ-ერისთავი (+ დაახ. 1045. — ქართ. ცხ. I, 224; H. G. I, 318)

მურვან I (+ დაახ. 1070 წ. ქართ. ცხ. — 222) მეუღლე მისი ავათა

ბეშქენ II = ბეჟა (+ 1118 წ.)

მურვან II (XII საუკ.) მეუღლე მისი ელი

ყოფილ არხლანი, რომელიც თამარ მეფეს წინადადებას აძლევდა შემოეღო საქართველოში პარლამენტისებური მმართველობა“³⁹.

კორიდეთის ოთხთავის აშიებზე მოთავსებული საბუთების დათარიღებისათვის უნდა მივმართოთ მათ პალეოგრაფიულ ნიშნებს. 1266—1280 წწ. დათარიღებული № 8 საბუთის, აგრეთვე, მხედრული დამწერლობით შესრულებული ჟღერელის ქართული ისტორიული დოკუმენტების პალეოგრაფიული ნიშნების შედარება კორიდეთის სხვა მინაწერი საბუთების პალეოგრაფიულ ნიშნებთან საშუალებას გვაძლევს, ეს უკანასკნელი საბუთები, ზოგადად, XII—XIII ს-ით დავათარილოთ. მეორე მხრივ, ექვს საბუთში (№№ 2—4, 6, 7, 9) წარმოდგენილი პირების (როგორც ჩანს, ერთი ფეოდალური სახლის წევრების) სწორი გენეალოგიის დადგენა საშუალებას მოგვცემდა ამ საბუთების თარიღი უფრო კონკრეტულად განგვესაზღვრა. 1266—1280 წწ. დათარიღებულ № 8 საბუთში მოხსენიებული ჟან ჩიას ძე და მისი შვილი ბეშქენი, როგორც ჩანს, №№ 2—4, 6, 7, 9 საბუთებში მოხსენიებული ფეოდალური სახლის წევრები არ უნდა იყვნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ჟან ჩიას ძის ვაჟის სახელი ბეშქენი, ამ საგვარეულოშიც ჩანს გავრცელებული. ამავე დროს, №№ 2—4, 6, 7, 9 საბუთში წარმოდგენილი ფეოდალური სახლის გენეალოგიის დადგენისას, უნდა დავუშვათ, რომ ორ, ან რამდენიმე საბუთში დასახელებული პირების (უმთავრესად საბუთების გამცემების) თანადროულ მოღვაწეობას ადგილი არ ჰქონდა.

XII—XIII ს-ში შედგენილი ამ საბუთებიდან, სხვებთან შედარებით მეტი არქაულობით გამოირჩევა № 3 საბუთის („დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი“) პალეოგრაფიული ნიშნები. ეს არქაულობა (პირველ რიგში, 1260—1280 წწ. დათარიღებული საბუთის პალეოგრაფიულ ნიშნებთან შედარებით) მდგომარეობს შემდეგში: ა. ხ-ანის გადმოცემა არა ნუსხური (სურ. 1), ან მხედრული (სურ. 2), არამედ გარდამავალი (სურ. 3) მოხაზულობით;

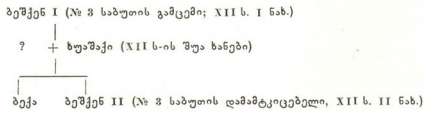
³⁹ ძს, წ. I, განყ. III, გვ. 76; შდრ. Джанашвили, 1908, с. 235. თუ როგორ ნაწილდება აქ მოხსენიებული პირები კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ შესაბამის საბუთებში და ამის მიხედვით, თუ როგორ ათარიღებს მ. ჯანაშვილი ამ საბუთებს იხ. თითოეული საბუთის ლეგენდის სათანადო ადგილას.

ბ. ც-ანის გადმოცემა (სურ. 4) მოხაზულობით, მიუხედავად იმისა, მას სიტყვაში ა-ნი მოსდევს თუ არა (XII ს-ის მეორე ნახევრის დასაწყისიდან თუ ც-ანს ა-ნი მოსდევს ის გადმოცემულია არა სურ. 4, არამედ სურ. 5 მოხაზულობით); გ. ო-ნის გადმოცემა, როგორც ამოტრიალებული — სურ. 6, ისე განივი ხაზის სახით — სურ. 7 (ეს მომენტიც უფრო XII ს-ის I ნახ. მანიშნებელია). ყველა ეს ნიშანი, მინაწერის დამწერლობისათვის დამახასიათებელ სხვა ნიშნებთან ერთად, საშუალებას გვაძლევს № 3 საბუთის თარიღი XII ს-ის I ნახ. განვსაზღვროთ.

« ა ბ გ დ ე ვ ზ —

სურ. 1 სურ. 2 სურ. 3 სურ. 4 სურ. 5 სურ. 6 სურ. 7

№ 3 საბუთში იხსენიებიან მისი გამცემი ბეშქენი, ბეშქენის „სძალი“ („ძის ცოლი“) ხუაშაქი, ბეშქენის შვილიშვილი („ძისწული“) ბექა, საბუთის დამამტკიცებელი ბეშქენ II, რომელიც ბეშქენ I-ს პაპობით მოიხსენიებს. საბუთში მოხსენიებულ ბექასა და ბეშქენ II-ეს მ. ჯანაშვილი ერთსა და იმავე პირად მიიჩნევს⁴⁰. მაგრამ, როგორც ჯერ კიდევ ექ. თაყაი-შვილმა აღნიშნა, „ბექა და ბეშქენ ერთი და იგივე პირი არ არის, არამედ ძმებია“⁴¹. ამავე დროს მ. ჯანაშვილმა ისინი შეცდომით, მურვან I-სა და აბათას შვილებად მიიჩნია⁴². ამრიგად, № 3 საბუთში წარმოდგენილი პირების გენეალოგია შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

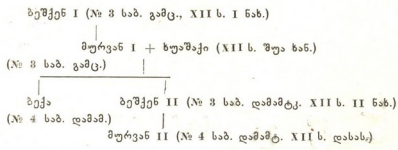

როგორც აღნიშნა, № 3 საბუთი ქრონოლოგიურად წინ უძღვის სხვა საბუთებს. ამიტომ, საჭიროა სხვა საბუთებში დაიძებნოს რომელიმე პირი ბეშქენ I-ის მემკვიდრეებიდან. ასეთი პირია ბექა, რომელიც ამტკიცებს № 4 საბუთს. ხოლო ამ საბუთში დასახელებულია შემდეგი პირები: ბექა — დამამტკიცებელი საბუთისა, მისი მამა — საბუთის გამცემი მურვანი, ე. ი.

40 ჯანაშვილი, 1909, გვ. 76.
 41 ძს, წ. 1, განყ. III, გვ. 88.
 42 იქვე. უნდა აღნიშნოს, რომ მურვან I-ის მეუღლის სახელი „აბათა“ კორიდეოს ოთხთავის მინაწერების ყველა პუბლიკაციაში, მ. ბროსედან დაწყებული და ნ. მარის ჩათვლით, აგრეთვე, ამ მინაწერების შესახებ გამოკვლევებში, შეცდომით წაითხულია, როგორც „აგათა“ („Agatha“, „Arara“). მინაწერებში ეს სახელი ორჯერ გვხვდება; თუ გარდამავალი მხედრულით შესრულებულ № 2 საბუთის ტექსტში თითქოს მხოლოდ „აბათა“ წერია (ნ. მარის აქ „აგათას“ კითხულობდა სიტყვის დასაწყისში ა-ს აღდგენით), მხედრული დამწერლობით შესრულებულ № 9 საბუთის ტექსტში ამ სახელის, როგორც „აბათას“ წაითხვა, არავითარ ეჭვს არ იწვევს (შდრ. აქვე, ტაბ. 3 და 20).

ხუაშაქის მეუღლე და ბეშქენ I-ის ძე, და საბუთის ძეორე დამამტკიცებელი მურვანი (II), რომელიც ამტკიცებს თავის პაპის („პაპისა ჩემისა“) — მურვანი I-ის მიერ გაცემულ საბუთს. ამ მონაცემებით გენეალოგიური ტაბულა შემდეგი სახით შეივსება:

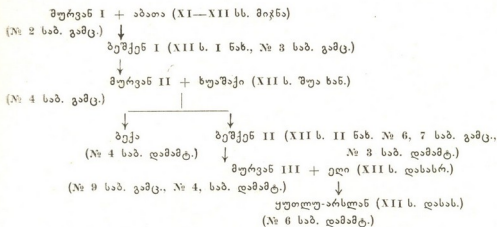
ასეთია ამ ფეოდალური საგვარეულოს გენეალოგიური ტაბულის ძირითადი ბირთვი. დანარჩენ სამ საბუთში (№№ 6, 7, 9) მოქმედ პირებად (საბუთის გამცემად, ან დამამტკიცებლად) გვევლინებიან ბეშქენ II და მისი ძე მურვან II, მურვან II-ის მეუღლე ელი⁴³ და კიდევ ერთი პირი — ყუთლუ-არსლანი, ძე მურვან II-ისა, დამამტკიცებელი ბეშქენ II-ის მიერ გაცემული № 6 საბუთისა.

რაც შეეხება მურვანისა და აბათას მიერ გაცემულ (№ 2) საბუთს, მას დედნის სახით არ მოუღწევია; ის კორიდეთის ოთხთავიდან ამოკვეთეს. ამ საბუთის განსაახლებლად მურვან II (XII ს-ის დასასრ.) საგანგებო საბუთიც შეადგინა — № 9. მურვანისა და აბათას მიერ გაცემულმა № 9 საბუთმა, როგორც ეს ნ. მარმა აღნიშნა, მოაღწია დედნის შინაარსის არც თუ ზუსტად გადმოცემული პირის სახით⁴⁴, რომელიც, როგორც ჩანს, შეადგინეს მურვან II-ის დროს (XII ს. დასასრ., ამას მინაწერის პალეოგრაფიული ნიშნებიც ეთანხმება). მურვანი და აბათა უთუოდ ბეშქენ I-ის მშობლებია, რადგან მათ მიერ გაცემულ (და კორიდელ ხუცესთა მიერ დაკარგულ) საბუთს ანახლებს უკვე მურვან II. მურვან I-ის მეუღლეს ხუაშაქი ერქვა, ამიტომ მურვანისათვის, რომელსაც მეუღლედ ჰყავს აბათა და რომელიც XII ს-ის I ნახ. მოღვაწეა, წარმოდგენილ გენეალოგიურ ტაბულაში ადგილი რჩება მხოლოდ ბეშქენ I-ის წინ.

ამრიგად, კორიდეთის ოთხთავის აშიებზე მოთავსებულ №№ 2—4, 6, 7, 9 საბუთებში მოხსენიებული პირების გენეალოგიური ტაბულა წარმოგვიდგება შემდეგი სახით:

⁴³ მურვან II-ის მიერ გაცემულ № 9 საბუთს ამტკიცებს ვინმე ელი („ქ. ამა, ბატონისა ბრძანებისა, მე, ელცა მამტკიცებელი ვარ“). მ. ჯანაშიელმა ელი მიიჩნია მურვანის მეუღლედ, მიუხედავად იმისა, რომ დამტკიცების ტექსტში არ არის აღნიშნული ელის დამოკიდებულების შესახებ მურვანისადმი; ეს მოსაზრება სწორი უნდა იყოს. ჩვეულებრივ, მსგავსი ფორმულით, რომელშიც არ არის აღნიშნული დამოკიდებულება საბუთის გამცემისადმი, ამტკიცებენ, ან ხელს ურთავენ მეუღლის მიერ გაცემულ საბუთებს მათი თანამეცხედრები (იხ. კახა თორგელის თანამეცხედრის, ხათუთას ხელრთვა კახას მიერ 1260 წ. რკონის მონასტრისადმი გაცემულ დაწერილზე; ხათუთას დამტკიცება ძაგან აბულეთის ძის მიერ 1259 წ. შიომღვიმისადმი გაცემულ დაწერილზე (ქსდ, 11, № 23, გვ. 65, [2]; № 24, გვ. 72; ქისკ, I, № 33, გვ. 153, [2]; № 31, გვ. 141, [5]).

⁴⁴ Марр, 1911, с. 225, прим. 1, таб. II, прим.

გენეალოგიურ ტაბულაზე წარმოდგენილი ფეოდალური სახლის საბუთები ნაწილდება შემდეგ ჯგუფებად: თიხჩეს ყოფილი მამულის — თიხჩეთის, ანუ თიხჩიეთური პარტახტის კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი შეწირულების დაწერილები (№№ 2, 9), კორიდელ ხუცესთადმი დაწერილები სატანუტრო დრამის „გაშუების“ შესახებ (№№ 3, 7), კორიდელთადმი „ახალი ბეგრის“ დადების საბუთი (№ 6) და ერთი კერძო საბუთი მიქაელ ხუცესისადმი მისივე კერძი მამულის „მკუიდრად მიცემის“ შესახებ (№ 4).

K 19.182

ქრონოლოგიურად ყველა ამ საბუთს წინ უსწრებს თიხჩეს დაწერილი იოვანესა და გიორგისადმი, რომლითაც იგი ირემეთს თავისი „კერძის ნახევარს“ გადასცემს მათ (№ 10). როგორც ჩანს, თიხჩეს გარდაცვალების შემდეგ პარტახტად დარჩენილი მისი კერძი — თიხჩიეთური პარტახტი, ანუ თიხჩეთი ჯერ მურვან I-მა და აბათამ შესწირეს კორიდეთის ღმრთისმშობელს (№ 2), ხოლო შემდეგ ეს შეწირულება, რომლის შესახებ საბუთი ოთხთავიდან ამოკვეთილი აღმოჩნდა, განაახლეს და ახალი დაწერილით დაამტკიცეს მურვან III-მ და ელიმ (№ 9). საინტერესოა, რომ საბუთის ამოკვეთის, ანუ დაკარგვისა და ახლის შედგენისათვის მურვან III კორიდელ ხუცესებს გამოართვა 50 ბოტანატი და ამით „ფურცლისა ამოკუეთაი გაუშუა“. როგორც ჩანს, გადასახადის ზომა — დაკარგული საბუთის განახლებისა და ახლის შედგენისათვის, ანუ „საკელისუფლო“, როგორც მას ამავე საბუთში ეწოდება, მტკიცედ განსაზღვრული არ ყოფილა და მისი ოდენობა ჯელისუფლის სურვილზე ჩანს დამოკიდებული: მურვანს კორიდელ ხუცესებისათვის თავდაპირველად 60 ბოტანატი დაუწესებია, მაგრამ „ათი გავიშუი“-ო აღნიშნავს ის და „ორმოცდაათისა ავილე ჩემთუის, ჩემისა ცოლისათუის და საკელისუფლოდ ყოვლად-ფერად“-ო. ამავე საბუთში მურვან III განუახლებს კორიდელ ხუცესებს მურვან I-ის მიერ თიხჩეთს ნიგოზის შეწირულებას („თიხჩეთს ექუსისა კაბიწისა ნიგოზისაი შეეწირა“).

მაშასადამე, თუ თიხჩეს მიერ გაცემული საბუთი (№ 10) წინ უსწრებს მურვან I-ისა და აბათას მიერ გაცემულ საბუთს (№ 2), იგი XI საუკუნით დათარიღდება. ამ თარიღს საბუთის პალეოგრაფიული ნიშნებიც ეთანხმება. ეს საბუთი ერთადერთია კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში, რომელიც ნუსხა-ხუცურითაა შესრულებული. ზოგიერთი ასოს (ბ, გ) გამხედრულება, ცალკეული ნუსხური ასოების ვადამბით ვადმოცემა (გ და რ, შ და ა, გ და ა, წ და ე...) მას XI ს-ის წერილობით ძეგლებს მიაკუთვნებს.

თიხჩეს დაწერილში (№ 10) არის ერთი ბუნდოვანი ადგილი — ხელნაწერი № 19v-ზე, მე-3 სტრიქონის ბოლოს წერია „ტ^რხრი“, სადაც ტ და ხ გადაბმითაა გადმოცემული. თუ რას უნდა ნიშნავდეს ასოთა ეს კომპლექსი გაუგებარია (მ. ბროსე აქ კითხულობდა: „ტტრი“-ს, მ. ჯანაშვილი — „ტახირი“-ს, ხოლო ნ. მარი — „ტ^რხრი“-ის და რუსულ თარგმანში შენიშნავდა: „описка в м. т-т-р танутер?“). თუ დავუშვებთ, რომ აქ დამწერს „ტტრი“-ს დაწერა სურდა და ადგილი აქვს E და H ასოების აღრევას ნუსხურით დაწერილ ტექსტში, მაშინ შეიძლება დაქარაგმებით დაწერილი ეს სიტყვა მართლაც წავიკითხოთ, როგორც „ტ(ანუ)ტ(ე)რი“. მივიღებთ, რომ თიხჩეს დაწერილის ერთ-ერთი მოწმე — თავგოვის-ძე პეტრე, ან იოვანე დურჩელი, არის ტანუტერი. ამ მოსაზრებას ის უშლის ხელს, რომ საბუთში უკვე მანამდეა დასახელებული ერთი ტანუტერი: „დაიწერა... ტანუტრობასა კორიდელისასა“, თუმცა, მისი სახელი აღნიშნული არ არის; მაგრამ არც ის ჩანს შეუძლებელი, რომ ამ ტანუტერის სახელი „კორიდელი“ ყოფილიყო (ნ. მარი თვლის, რომ „კორიდელი“ საკუთარი სახელი არ არის და ტექსტის ამ ადგილს ასე თარგმნის — „в танутерство коридиа“). ასე რომ საბუთის ამ ბუნდოვანი ადგილის გამართვა და სწორი გავება, დღეს არსებული მასალებით არ მოხერხდა.

კორიდეტის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში დასახელებული პირებიდან, თუ არ ჩავთვლით № 8 საბუთში დასახელებულ „დავით მეფეთა-მეფეს“ და „გიორგი ბერძენთა მეფეს“, სხვა წყაროებით ცნობილია მხოლოდ მურვანისა და აბათას მემკვიდრეები. ამათგანაც დანამდვილებით შეიძლება ითქვას მხოლოდ ბეშქენისა და მურვანის შესახებ, რომელთა მეტ-ნაკლები უეჭველობით გაიგივება შესაძლებელია აგარის მონასტრის (ურავლის ხეობაში) სატრაპეზოს წარწერაში დასახელებულ ერისთავთ-ერისთავებთან ბეშქენთან და მურვანთან⁴⁵. ამავე დროს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეს წარწერა თარიღდება XI—XII სს. მიჯნით, მაშინ მასში დასახელებული პირების გაიგივება შესაძლებელი ჩანს უფრო ბეშქენ I-თან და მურვან II-თან.

არ შეიძლება ყურადღება არ მიიქციოს იმან, რომ კორიდეტის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში დასახელებული და გენეალოგიურ ტაბულაზე წარმოდგენილი ფეოდალური სახლის წევრები მოხსენიებულია მხოლოდ სახელებით, ყოველგვარი ტიტულის გარეშე, გარდა ერთი შემთხვევისა, როდესაც ხელნაწერის 73v-ზე მოთავსებულ ერთ მინაწერში (არა საბუთში, არამედ ცალკე, დამოუკიდებლად შესრულებულში) ერთ-ერთი ბეშქენი იწოდება ერისთავთ-ერისთავად:

„ქ. შ, ე(რისთავ)თ-ე(რისთავ)ო ბეშქენ, ღ(მრ)თ(ი)ს სწორო, მიწამან შე(ე)ნმან ი(ო)ე(ა)ნე დავეწ[რე]“⁴⁶.

ეს ბეშქენი შეიძლება იყოს ბეშქენ I, მამა მურვან II-ისა; მისი დაწერილი კორიდელ ხუცესთადმი (№ 3) მოთავსებულია ხელნაწერის 74r-ზე, ე. ი. იმ მინაწერის მომდევნო გვერდზე (73v), რომელზედაც იოვანეს მინაწერია ბეშქენ ერისთავთ-ერისთავის მოხსენიებით. ეს ფაქტი — ასე ახლოს და გვერდიგვერდ მოთავსება ამ მინაწერებისა, მართალია, თავისთავად გადამწყვეტი არ შეიძ-

⁴⁵ სილოგავა, 1983, გვ. 275—276.

⁴⁶ უკანასკნელი პუბლიკაცია: Март, 1911, с. 225, № IV, табл. II.

ეს მინაწერი პალეოგრაფიულადაც ძალზე საინტერესოა — იგი დღესდღეობით ცნობილი უძველესი წერილობითი ძეგლია, რომელშიც დასტურდება შ (ოპი) მხედრული დაწერილობით.

ლება იყოს, რადგან სხვადასხვა დროის მინაწერი საბუთების ხელნაწერებს აწივებზე გვერდიგვერდ მოთავსება თითქმის ჩვეულებრივია, მაგრამ არც მთლად შემთხვევითი ჩანს. უნდა აღინიშნოს, რომ ხელწერითაც (და არა მარტო პალეოგრაფიული ნიშნებით) ბეშქენ I-ის დაწერილი (№ 3) და იოვანეს მინაწერი იდენტურია (იხ. სურ. 2 და 4—5). ეს საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბეშქენ I-ის საბუთი, რომელსაც ბოლო აკლია (ხელნაწერის გვერდის კიდის შემოცრევის გამო), იოვანეს დაწერილი უნდა იყოს, რის შესახებაც მას ცალკე მინაწერი გაუკეთებია.

მაშასადამე, თუ ამ ვარაუდს დავუშვებთ, მაშინ ამ ფეოდალურ სახლში ოთხთავზე მინაწერი საბუთების მიხედვით, ერთადერთი ვისაც ერისთავთ-ერისთავი ეწოდება ბეშქენ I-ია. თუ მას ავარის მონასტრის სატრაპეზოს წარწერის ბეშქენ ერისთავთ-ერისთავთან გავაიგივებთ, რადგან ეს წარწერა ქრონოლოგიურად სხვებზე მეტად ბეშქენ I-თან დგას ახლოს, მაშინ ავარის წარწერაში დასახელებული ერისთავთ-ერისთავი მურვანი, უფროს-უმცროსობის წესით მოხსენიების გათვალისწინებით (წარწერაში ჯერ ბეშქენი და შემდეგ მურვანია დასახელებული), წარმოდგენილი გენეალოგიური ტაბულის მურვან II იქნება.

ამ მონაცემების მიხედვითაც ბეშქენ I-ის მშობლების — მურვან I-ისა და აბათას მიერ გაცემული საბუთი (№ 2) XI—XII სს. მიჯნით დათარიღდება. თანახმად ამისა განისაზღვრება სხვა საბუთების თარიღებიც, გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით თითოეული თაობის მოღვაწეობისათვის დადგენილი დაახლოებითი ქრონოლოგიური ჩარჩოების შესაბამისად⁴⁷.

3. ქართული და ბერძნული მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხი

- ✓ კორიღეთის ოთხთავზე⁴⁸ როგორც აღინიშნა,⁴⁹ მოთავსებულია 22 ქართული და 9 ბერძნული მინაწერი. ქართული მინაწერების ერთი ნაწილი დაჯგუფდა 12 ისტორიულ საბუთად (ამათგან ერთი სვანური საბუთია და მას აქ განსახილველ საკითხებთან საერთო არაფერი აქვს), ხოლო ბერძნულ მინაწერებში საბუთია 4, დანარჩენი — სხვადასხვა ხასიათის ტექსტებია. ✓
- ✓ აღსანიშნავია, რომ, როგორც ქართული, ისე განსაკუთრებით ბერძნული საბუთები სიძველეთ გამოირჩევიან და ისინი, ძირითადად, X—XI—XII საუ-

⁴⁷ კორიღეთის ოთხთავის ქართული მინაწერების დათარიღების შესახებ თავისი თვალსაზრისი წარმოადგინა პ. ინგოროყვაძე. სამწუხაროდ, ეს თვალსაზრისი ბუნდოვანია და წინააღმდეგობების შემცველი; იგი წერს, რომ „მე-11 საუკუნის ბოლო პერიოდში (1073 წლის ახლო დროიდან) და მთელი მე-12 საუკუნე... ყველა წარწერები ქართულად არის შესრულებული“ და მიუთითებს 15 მინაწერს (№№ III, V, VI, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX და XXI — 6. მარის ნუმერაციით). ამირახორ ჟან ჩიას ძის (№ 1) მინაწერს ათარიღებს XIII ს-ის II ნახ.-ით, ხოლო ერისთავთ-ერისთავ ბეშქენ III-ისა (№ XXII) და იმავე ამირახორ ჟან ჩიას ძის (№ IV) მინაწერებს — „მე-13 საუკუნის ბოლოდან მე-16 საუკუნემდე“ დროით. გარდა ამისა, მინაწერებში წარმოდგენილ ფეოდალურ სახლში იგი გამოყოფს სამ მურვანს, სამ ბეშქენს (ამათგან, ბეშქენ II-ს ორმაგი სახელით ბექა-ბეშქენ) და ყუთლუ-არსლანს. როგორც ჩანს, ამავე სახლს მიაკუთვნებს იგი ჟან ჩიას ძესაც (ინგოროყვა, 1954, გვ. 275—276, შენ. 2, სქ-ში). სამწუხაროდ, არგუმენტები ამ მოსაზრებათა დასამტკიცებლად ავტორს არ წარმოუდგენია და ჩვენც მხოლოდ მათი აღნიშვნით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

კუნეებით თარიღდება. ამათგან, ერთი ბერძნული საბუთი (№ 5) დათარიღებულიც არის ბიზანტიის იმპერატორის ნიკეფორე II ფოკას (963—969) მეფობის ერთ-ერთი, სახელდობრ — 965 წლით. **✓**

ყოველივე ზემოაღნიშნული, აგრეთვე, მათთვის დამახასიათებელი სხვა თავსებურებანი, როგორც ერთი, ისე მეორე ჯგუფის საბუთებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. მათი მნიშვნელობის წარმოჩენა პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული საკითხების კვლევისათვის სამომავლო ამოცანად რჩება, მაგრამ ამ საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხის შესახებ, ვფიქრობთ, აქაც შეიძლება აღინიშნოს.

✓ ბერძნულ მინაწერ საბუთებში ყველაზე აღრეულია ზემოდასახელებული 965 წლის განვებულება წინამძღვრის მთავარმამა მიხეილის ქალისა მისი მზითვის შესახებ (№ 5). გრ. წერეთლის ვარაუდით, ეს განვებულება შეიძლება ამ ქალის ანდერძსაც წარმოადგენდეს⁴⁸ **✓** ამ საბუთის მიხედვით, წინამძღვრის მთავარმამა მიხეილის ქალი, რომლის სახელი ტექსტში აღნიშნული არ არის, კორიდეთის ეკლესიას სწირავს ერთი დღის საყანეს; გარდა ამისა, იგი ამტკიცებს მისი მამის შეწირულებას მონასტრისადმი — რომელიც „ადგილს“, რომელიც საბუთის ტექსტში სახელდებით აღნიშნული არ არის, მაგრამ რომელიც საკითხით დაინტერესებული პირებისათვის — ადგილობრივი მაცხოვრებლებისა და მონასტრის მსკვეურებისათვის, ისედაც ცნობილი იქნებოდა და, გარდა ამისა, მონასტრის ამის შესახებ ცალკე საბუთიც ექნებოდა. ჩვენთვის არსებობს, რომ მიხეილის ქალის მიერ ეკლესიისათვის შეწირული საყანე მისი მზითვეი ყოფილა. იგი უშვილოდ(?) დარჩენილა და ამ მიზეზით თავისი მზითვეი ეკლესიისათვის შეუწირავს.

✓ ოთხთავზე მიწერილ ქართულ საბუთებში მოიპოვება ერთი საბუთი, რომელიც, ასევე, ქალის მიერ დატოვებული მზითვის აღრიცხვას წარმოადგენს (№ 5). იგი თარიღდება XII ს-ით. მასში აღნიშნულია, რომ მიქაელ ხუცესს გარდაცვლია ცოლი, ტეი ხუცის ასული და მას დარჩენია მზითვეი: „ერთი ჯარი და ერთი ფური, ერთი დრაჰკანი... ერთი თხაი“. **✓**

✓ ორივე ეს საბუთი ქრონოლოგიურად იმდენად დაშორებულია ერთმანეთს, რომ მათ შორის საერთო კონკრეტული რამე არ არსებობს, მაგრამ საინტერესოა ხუცესების გარდაცვლილი ცოლების მზითვის აღრიცხვა, ან მათ შესახებ განვებულების შედგენა და მათი მოთავსება ეკლესიის კუთვნილი სახარების ფურცლებზე[✓] როგორც ჩანს, მიქაელ ხუცის ცოლიც უშვილოდ გარდაცვლილა, მსგავსად მიქაელ ხუცის ასულისა. ნიშანდობლივია, რომ, როგორც ერთ, ისე მეორე შემთხვევაში საბუთების ტექსტებში მათი სახელები აღნიშნული არ არის. როგორც ჩანს, უშვილოდ გარდაცვლილი ხუცის ცოლის, ან მისი ასულის მზითვეი ეკლესიის საკუთრებად რჩებოდა. ეს იმდენად მიღებული და დადგენილი წესი ყოფილა, რომ ასეთ შემთხვევაში საბუთის გამცემის, ანუ მზითვეის ყოფილი მფლობელის სახელის აღნიშვნა არც იყო აუცილებელი, მაშინ, როდესაც ნებისმიერ სხვა შემთხვევაში ეს გამორიცხულია — თუ საბუთში მისი გამცემის, ე. ი. ერთ-ერთი კონტრაგენტის სახელი არ არის აღნიშნული, ცხადია, ასეთ საბუთს არავითარი იურიდიული ძალა არ ექნებოდა.

✓ ამდენად, კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ერთი X ს-ის (ბერძნული) და ერთი XII ს-ის (ქართული) საბუთების მიხედვით, თითქოს გამოიკვეთა ტრ-

⁴⁸ წერეთელი, 1937, გვ. 8, 52, 69.

დღისა უშუალოდ გარდაცვლილი, ან დარჩენილი ხუცესის ცოლის, ან მისი შვიტვის, ე. ი. მათი კუთვნილი პირადი ქონების იმ ეკლესიისათვის გადაცემის შესახებ, სადაც მათი მამა, ან მეუღლე ხუცესები მოღვაწეობდნენ.

კორიდეთის ოთხთავის ქართულ და ბერძნულ მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართება იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ ზოგიერთ მთვანეში ერთ-ერთივე პირები იხსენიებიან. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ბერძნული საბუთი — დაწერილი გრიგოლ მღვდლისა იოანე და კირიკე სერბიტობულოებისაგან სამონასტრო მეტოქის შეძენის შესახებ (№ 2), რომელსაც გრ. წერეთელი XI ს-ით ათარიღებს⁴⁹. საბუთში გარიგების მოწმეებად დასახელებულია: ხუცესი იოზი, მარკოზი, ხუცესი მიხეილი, კირიკე, მატესე. ტექსტის ბოლოს იხსენიება, აგრეთვე, ვინმე კურცეკი, რომელიც, თითქოს, საბუთის დამწერი შეიძლება იყოს.

ვგიქრობთ, ბერძნული ტექსტის „მატესე“ („Ματση“), ერთ-ერთი ქართული საბუთის (№ 11) „მათე შელი“ უნდა იყოს. ქართული საბუთის ტექსტში ეს „მატესე“ სახელის აღნიშვნითაც არის წარმოდგენილი და მას

⁴⁹ საბუთის ბერძნულ დედანში გრიგოლ მღვდლის სახელის შემდეგ გრ. წერეთელი კითხულობს სიტყვა *Ωαλν* ()-ს, რომელიც მღვდლის გვარის თუ ზედსახელის ნაწილი უნდა იყოს. ეს სიტყვა გრ. წერეთელს ბოლომდე არა აქვს გახსნილი — საბუთის ტექსტის ქართულ და რუსულ თარგმანში იგი საერთოდ გამოტოვებულია, ხოლო ბერძნულ ტექსტში ტრანსკრიპციითაა გადმოცემული „Gregorius Ooln ()“: წერეთელი, 1937, გვ. 6, 46, 68. თითქოს *Ωαλν(ი)* შეიძლება ქართული „ოლთისი“ ან „ოლთისელის“ შესატყვისი იყოს. ასეთი გაფორმების ქართული გვარ-სახელები კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში სხვაც დასტურდება: სტეფანე დოლისყანელი (№ 1), იოვანე დურჩელი (№ 10), ივანე მათეშელი (№ 11), იანესა კორიდელი (№ 11), ან მხოლოდ კორიდელი (ბერძნ. № 6). ოლთისი, როგორც ცნობილია, ისტორიული ტაოს ერთ-ერთი ძველი ტოპონიმი. ცნობილია ოლთისის ციხის ეკლესიიდან ჩამოტანილი 958—966 წწ. წარწერა დავით მაგისტროსისა, რომელიც ამჟამად საქართველოს სსრ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში ინახება (იხ. ქართული წარწერების კორპუსი, I, გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980, გვ. 259—261, № 144; გამოცემული შენიშვნა: „სსსმ-ის დავითარში აღნიშნულია, რომ ძველი ოლთისიდანაა. რომელი ოლთისიდანაა ის ჩამოტანილი და როდის, არ ჩანს (შესაძლოა ეს იყო ქვემო ქართლის ოლთისი, შესაძლოა — ისტორიული ტაოს ოლთისი)“. ძველი ჩამოტანილია ისტორიული ტაოს ოლთისიდან XX ს-ის დასაწყისში, 1907 წლამდე, როგორც ამას უეჭველ-ჭკოლს ე. თაყაიშვილის ცნობა (იხ. მისი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, პარიზი, 1938, გვ. 48), რომელმაც პირველმა გამოსცა ეს წარწერა. ხოლო ეს გამოცემა „ქართული წარწერების კორპუსში“ აღნიშნული არ არის. კორიდეთის ღმრთისმშობლის ეკლესიის მღვდელი გრიგოლიც, როგორც ჩანს, ამ ადგილიდან იყო და მისი გვარი ოლთისელი ყოფილა, რომელიც ნაწარმოებია გეოგრაფიული სახელიდან, მსგავსად ზემოდასახელებული სხვა პირების გვარებისა. არ არის გამორიცხული, რომ გრიგოლის გვარი ქართულად ეღერდა, როგორც „ოლთისარი“ და გაფორმებული იყო „არ“ სუფიქსით, როგორც ეს დამახასიათებელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გვარების ერთი ნაწილისათვის — ოპიხარი, ოთარი, ხახულარი და სხვ. (A. Шанидзе, Два чано-мингрельских суффикса в грузинском и армянском языках, ЗВОНРАО, т. XXIII, вып. III—IV, Пгр., 1916, с. 365—369). მაგალითად, სეცილისტებს შორის დატოვდა არის ცნობილი გიორგი ოლთისარი, ათონის ქართველთა მონასტრის ერთ-ერთი წინამძღვარი XI ს-ის 70-იანი წლებიდან, რომელიც მონასტრის წინამძღვარი გახდა გიორგი მთაწმიდელის გარდაცვალების შემდეგ (იხ. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 332; კ. კეკელიძე, მას „გიორგი ოლთისელს“ უწოდებს, თუმცა, წყაროებში იგი „გიორგი ოლთისარად“ მოიხსენიება: ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წლის ხელნაწერი აღაპებით, თბ., 1901, გვ. 332, აღაპი № 62; გიორგი მცირე, ცხორებამ გიორგი მთაწმიდელისა, „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1967, გვ. 200; 18—19).

ივანე მათეშელი ჰქვია. საბუთი წარმოდგენს ივანე მათეშელის დაწერილ ხუცეს მიქაელ კვირიკეს ძისადმი. შუალეღეთის ნახევრის — ივანწმიდასა თანა მიწის, ყიღვის შესახებ. ეს საბუთი XII ს-ით თარიღდება. როგორც ჩანს, არამარტო „მატესე“ და „მათეშელია“ ორივე საბუთისათვის საერთო, არამედ მათში დასახელებული მიქაელ ხუცესი და კუირიკე II კირიკეც ერთიდაიგივე პირებია. ვფიქრობთ, ბერძნული საბუთის (№ 2) XI ს-ით, ხოლო ქართული საბუთისა (№ 11) XII ს-ით დათარიღება წარმოდგენილ გაიგივებას ხელს არ უშლის, რადგან შეიძლება პირველი XI ს-ის დასასრულს და მეორე XII ს-ის დასაწყისსაც განეკუთვნებოდეს.

ამავე დროს, № 2 ბერძნულ საბუთში დასახელებული ერთ-ერთი მოწმე მარკოზი შეიძლება იყოს № 4 ქართული საბუთის მარკოზი, რომლის შესახებ ამ უკანასკნელში აღნიშნულია, რომ იგი არის მიქაელ ხუცესის, ოღონდ ივანეს ძის და არა № 11 ქართულ საბუთში დასახელებული კვირიკეს ძის, „მამის მამა“; ე. ი. ამის მიხედვით აშკარაა, რომ ამ საბუთში დასახელებული პირები სულ ცოტა, ორი თაობის წარმომადგენლები არიან. № 4 ქართული საბუთი XII ს-ის შუა ხანებით დათარიღდა შესავალში დადგენილი გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით (იხ. აქვე, გვ. 17). მასში დასახელებული პირების წინა თაობა XI ს-ით დათარიღებულ № 2 ბერძნულ საბუთში დასტურდება. მაშასადამე, ბერძნული საბუთი ამ შემთხვევაში ქართული საბუთის დათარიღების საკონტროლოდაც გამოდგა და მისი დათარიღების სისწორე დაადასტურა.

კიდევ ერთი პირი — ტანუტერი (მამასახლისი) კორიდელი უნდა იხსენიებოდეს ქართულ და ბერძნულ საბუთებში. „კორიდელი“ ამ შემთხვევაში საკუთარი სახელია, წარმომდგარი ტოპონიმ „კორიდეთიდან“ და არა გვარი, წარმომავლობის აღმნიშვნელი, თუმცა, ასეთი შემთხვევაც დასტურდება № 11 საბუთში, სადაც დაწერილის ერთ-ერთ მოწმედ დასახელებულია ვინმე იანესა კორიდელი. ამასთანავე, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის გამოტოვებული № 11 საბუთის იანესა და კორიდელი სხვადასხვა პირი იყოს და არა ერთი პირის სახელი და გვარი, ან ზედწოდება. მით უმეტეს, რომ ამ საბუთის სხვა დანარჩენი ყველა მოწმე სახლებით არის აღნიშნული — ვაშნაი, თადეუვი, ნადირბერი, პეტრე. ამის მიხედვით, როგორც ჩანს, ამავე საბუთში დასახელებული იანესა და კორიდელი სხვადასხვა პირებია. მაშინ მივიღეთ, რომ ეს კორიდელი მოწმედ იხსენიება სამ საბუთში — ორ ქართულში (№ 10 და № 11) და ერთ ბერძნულში (№ 6). აღსანიშნავია, რომ სამივე საბუთი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, XII ს-ით დათარიღდა, რაც კიდევ ერთი მოწმობაა ქართული საბუთების აქ მიღებული დათარიღების მეთოდოლოგიური სისწორისა.

როგორც ვხედავთ, კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ ბერძნულ და ქართულ ისტორიულ საბუთებში ერთიდაიგივე პირებიც იხსენიებიან და ამ ენებზე შედგენილი საბუთები თანადროულებიც არიან. რით არის ეს გამოწვეული? რა ახსნა შეიძლება მოენახოს ამ ფაქტებს?

ვფიქრობთ, ამის მიზეზია ადგილობრივი ეთნიკური სიტუაცია, ერთი მხრივ, და ქვეყნის ამ კუთხის პოლიტიკური ორიენტაცია, მეორე მხრივ. გარდა იმისა, რომ ქვეყნის ეს მხარე X—XI სს-ში ბიზანტიის ძლიერ პოლიტიკურ გავლენას განიცდის, მოსახლეობაც აქ შერეულია — ადგილობრივი, ძირძველი ქართული მოსახლეობის გვერდით, მასთან ერთად აქ ცხოვრობს ბერძნულ-ბიზანტიური

მოსახლეობაც. მხოლოდ ამის აღიარებით შეიძლება ახსნა მოუძებნოს გიორგი მერჩულის ფორმულის — „ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების...“, დასასრულს, რომელიც, ამავე დროს, ზემოგამოთქმული მოსაზრების დამადასტურებელიც უნდა იყოს.

X ს-ის შუა ხანებში შემუშავებული ეს ფორმულა სრული სახით ასეთია: „არამედ (ე. ი. მაგრამ) ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაა ყოველი აღსრულების, ხოლო კვრიელესონი ბერძულად ითქმის, რომელ არს ქართულად: „უფალო, წყალობა ყავ“, გინა თუ: „უფალო, შეგვწყალებ“⁵⁰.

მაშასადამე, ქართულია (საქართველოა) ის ქუეყანა, რომლის საეკლესიო, ე. ი. სახელმწიფო ენა ქართულია („ლოცვაა ყოველი აღსრულების“) და მოსახლეობის ნაწილი „უფალო შეგვწყალებს“ „კვრიელესონად“, ბერძნულად, წარმოთქვამს; ე. ი. წირვა-ლოცვის დროს ბერძნულ ენასაც იყენებს. გიორგი მერჩულის ფორმულის მიხედვით ეს შეეხება „ფრიად ქართლს“ ანუ ქართველთა სამეფოს, რომელიც გარკვეული ისტორიული დროიდან მოიკავს საკუთრივ ტაო-კლარჯეთსაც.

მაშასადამე, ქართულ ფეოდალურ სახელმწიფოში, ხოლო მის გაერთიანებამდე ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულებში, ქართული ენის, როგორც ერთიანი სახელმწიფო ენის გვერდით, ადგილობრივი მოსახლეობის ენების, მათ შორის ქართულის დიალექტების არსებობა გავრცელებული იყო. „ადგილობრივი ენებიდან“ იმათ, რომელთაც საკუთარი დამწერლობაც ჰქონდათ, წერილობითი ძეგლებიც დავგიტოვებ და სწორედ მათ რიცხვს განეკუთვნება კორინდეთის სახარება-ოთხთავის ბერძნული მიწაწერები და მათ შორის საბუთებიც⁵¹.

ვეფქრობთ, ამ მიმართებით განსაკუთრებით ნიშანდობლივია, რომ საბუთების ამ შედარებით მცირერიცხოვან ჯგუფში, რომელიც ასევე შედარებით მცირე მოცულობის ტერიტორიას, ფაქტობრივად, ერთ სასოფლო თემს, ერთ ეკლესიას და მის სამფლობელოებს უკავშირდება, ქუეყნის უმაღლესი ხელისუფლები წარმოდგენილია, როგორც საქართველოს მეფის, ისე ბიზანტიის იმპერატორისა და ტრაპიზონის კეისრის სახით.

მათ შორის ქრონოლოგიურად უადრესია ბიზანტიის იმპერატორის ნიკიფორე II ფოკას (963—969) მოხსენიება № 5 ბერძნულ საბუთში, რომელიც, როგორც აღინიშნა, მისი მეფობის ერთ-ერთი წლით — 965 წლით არის დათარიღებული. უფრო ზუსტად, როგორც საბუთის ტექსტშია აღნიშნული — „ზეობასა უფლისა ჩუენისა იმპერატორის ფოკასი, თვესა თებერვალსა, ინდიქ-

⁵⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1964, გვ. 290, თავი მდ (44).

⁵¹ აკად. ნ. მარის თვალსაზრისით, გიორგი მერჩულის სიტყვები მხოლოდ ლიტურგიული წესის შესრულებას შეეხება: „Замечание же хандзтийского писателя может характеризовать лишь порядок грузинской службы в Кларджети, где, по всей видимости, и раньше при армянах заметно было греческое влияние“ (Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория Хандзтийского. Грузинский текст. Введение, издание, перевод Н. Марра, „Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии“, кн. VII, СПб., 1911, с. XVI—XVII, § 14). ვეფქრობთ, ამავე რეგიონში ბერძნულენოვანი ისტორიული საბუთების არსებობა, უეჭველ-ყოფს, რომ გიორგი მერჩულის ფორმულა, გარდა თავისებური ლიტურგიული პრაქტიკისა, ბერძნულენოვანი მოსახლეობის არსებობასაც გულსხმობს. ეს ფაქტი გაპირობებული იყო ამ რეგიონში, როგორც ბიზანტიის იმპერიასთან სასაზღვრო ზოლში, შერეული მოსახლეობის და ეკლესიის შერეული მრევლის არსებობით.

ტიონსა 8“, შედგა ის საბუთი, რომელიც გადმოგვცემს მთავარმამა მიხეილ ქალის განკარგულებას მისი მზითვის შესახებ.

მართალია, არა საბუთში, არამედ, რაც უფრო ნიშანდობლივია, ხელნაწერის ერთ-ერთ პილიგრიმულ მინაწერში გვხვდება უკვე ტრაპიზონის კეისრის მოხსენიება. ესაა მოგზაურისა და ყარაბის, ვინმე მათეს მინაწერი, რომელსაც „სავანე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა, კორიდეთში (რომ არის)“, მოუხილავს „ანდრონიკე მეფის დროს“. გრ. წერეთლის საეცებით საფუძვლიანი მოსაზრებით, ეს უნდა იყოს ტრაპიზონის იმპერატორი ანდრონიკე I გიორგი (1222—1235) და „ეს ხსენება ხომ არ მიუთითებს იმაზე, რომ ტაოკლარჯეთში, ე. ი. იმ საზღვრებში, სადაც კორიდეთი მდებარეობდა, ბერძნული გავლენა (ტრაპიზონის იმპერიის გავლენა?) ჯერ კიდევ XIII ს. შეიგრძნობოდა გარკვეული ოდენობით“.

ეს, რომ მართლაც ასე უნდა ყოფილიყო, ამის მაჩვენებელია ის, რომ № 8 ქართულ საბუთში, როგორც მისი ტექსტიდან ვიცით, საქართველოს სამეფოს ამირსპასალარის ამირახორს, სხვა წყაროებით ჩვენთვის უცნობ ვინმე ჟან ჩიასძეს, ამირსპასალარის წყალობით მამული ჰქონია ღურჩს „ორთავე მეფეთაგან—თუთ დავით მეფეთა მეფისაგან და ბერძენთა მეფისა გიორგისაგან“. სოფელი ღურჩა (Δουρτζα) № 8 ბერძნულ საბუთშიც იხსენიება — ორი მიწის-მოქმედის მიერ ტყის გამო ატეხილი დავის გარჩევისას ამ სოფელთან არ აღმოჩენილა მიჯნის ნიშნები. ქართული საბუთის „გიორგი ბერძენთა მეფე“, ჯერ კიდევ ნ. მარიდან მომდინარე საეცებით სწორი თვალსაზრისით, უნდა იყოს ტრაპიზონის კეისარი გიორგი I კომნენოსი (1266—1280); ხოლო იმავე საბუთის „დავით მეფეთა-მეფე“ — დავით ნარინია, რომლის დასავლეთ საქართველოში მეფობა 1259—1293 წლებზე მოდის.

მაშასადამე, იმისათვის რომ ჟან ჩიასძეს ტაოს სოფელი ღურჩი, თუ ღურჩა მამულად მოეპოვებინა, მას დასჭირვებია სიგელები, როგორც საქართველოს მეფის, ისე ტრაპიზონის კეისრისაგან. თვით ეს, სიგელები, ცხადია, საკუთრივ მას ექნებოდა, ხოლო ამ მფლობელობის შესახებ ჩანაწერი გაუკეთებიათ ამ მხარის ერთ-ერთი უმთავრესი რელიკვიის — ბერძნული სახარების ფურცლებზე, რომელზედაც საბუთების მოთავსება წესად ყოფილა მიღებული. არ არის გამორიცხული, რომ ეს ჩანაწერი თვით ჟან ჩიასძეს გაეკეთებინა თავისი ხელით — საბუთის ტექსტის ბოლოს ხომ აღნიშნავს კიდევ; „მე, ჟანსა ჩემითა კელითა დამიწერია, ნიშნად და ჰავეკლად“-ო.

ცხადია, ყოველივე ზემოაღნიშნული — სხვადასხვა დროის სხვადასხვა საბუთში უმაღლეს ხელისუფლად სხვადასხვა ქვეყნის მმართველების მოხსენიება, ამ კუთხის განსხვავებული პოლიტიკური ორიენტაციის შედეგია.

ტექსტები

1

[X ს. — XI ს. დასაწყ.]. დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის დაუწერელ, უკანასკნელ გვერდზე — 249v; ნუსხური; 13 სტრიქონი; 16,5—18×19 სმ; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს, მხოლოდ ორ ადგილას (მე-6 სტრიქონში, რიცხვის აღმნიშვნელი ი-ს მარცხნივ და მარჯვნივ — სამწერტილი); ხურ. 1.

თარიღი: 1) მ. ჯანაშვილი მინაწერს, მისი უკანასკნელი სიტყვის „დოლისყანელმან“ არასწორი წაკითხვის საფუძველზე („დოლისყანა ქსა შა“) 821 წლთ ათარიღებს; 2) ნ. მარი მინაწერის თარიღს, როგორც ჩანს, XIII ს-ით განსაზღვრავს; 3) ს. ყაუხჩიშვილი ათარიღებს X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით (ყაუხჩიშვილი, 1924, გვ. 84—86; გეორგიკა, VII, 1967, გვ. 10—14, გვ. 10, შენ. 3).

გამოც.: 1) ჯანაშვილი, 1908, გვ. 4 (ჯ); 2) Джанашвили, 1908, с. 249, № 20 (ჯ¹). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 86. № 20 (ჯ²). Марр, 1911, с. 236—237, № XXII, таб. VIII (მ). 5) ჯავახიშვილი, 1929, გვ. 432—433 (ჯ³).

[247v] ქ¹. სახელ[ითა მამისაჲ]თა² და ძისაჲთა[ა]ჰ³ | და⁴ [სუ]ლისა⁵ [წ]მიდი-
საჲთა⁶. მე, გ(იორგ)ი, დავას[ხი⁷ ვე]ნაჲ[ი⁸; მაქ]უნდა⁹ სანახევროჲ¹⁰. |

მე, გ(იორგ)ი ხუც[ის] ძემან შევეწირე ნახე(ვა)რი¹¹. ნახევა[რისა]¹² ფასი¹³
ავ(ი)ღე | დასაჭერ[ებელი]¹⁴ — ღრ[ამა]¹⁵ ი¹⁶.

არცა ჩ(ემ)სა ძ[მასა, სხ(უა)]სა ნათესავსა¹⁷, | [ა]რცა ჩემ[სა] შვილსა¹⁸ [ე]კ-
ლეს[ი]სა¹⁹ სა[თხ]ხოვა[რ(ი)]²⁰ [არ ეთხოვებოღის].

და ვედრებითა²² ძმისა ჩე[მისაჲ]თა²³, თევ[ლორ]ესი(თა)²⁴, და ხუელ-
რე[ბითა]²⁵ კრებულისა(დ)თა²⁶ [ვჰქმენ]. |

ესე²⁸ მე და[ე]წერე. სტ(ე)ფ[ან(ე) დოლისყანელმან]²⁹.

1 ქ — ჯ. 2 მამისა ჯ ქ¹ ქ². 3 ძისა ჯ ქ¹ ქ², ძისაჲთა... მ. 4 [და] მ. 5 სოლისა ჯ, ს¹ლისა მ. 6 წმი-
დისათა ჯ, წმიდისაჲთი ნს მ. 7 დავას | [ხ] მ, დავას ჯ³. 8 ვენაჲი + (და) ქ¹. 9 მაქუნდა სანა-
ხევროჲ (რუსთაჲს და საცახევარს ჯ. მაქუნდა) [...] მ, — ჯ³, ოც და ქ¹, (და)უც და ქ².
10 სანახევროჲ | საცახევარს (თუ „საცა ტყე არის“) ქ¹, საცახევარს ქ². 11 ნახევარი | ნახე-
რი (?) ქ¹ ქ², ნა | ხერი მ. 12 ნახევრისა ჯ ქ¹. 13 ფასი | საფასი ჯ. 14 დასაჭერებლად ჯ ქ¹ ქ².
15 ღრამაჲ | ჩემად ჯ ქ¹ ქ². 16 ია ასარისა ... ჯ, ია: სა ასარისა ... ქ¹ ქ², ი ათას მ. 17 არცა

ჩემსა ძმისა, სხუისა ნათესავისა... თესავსა ჯაქა². 18 შეილსა] ... (სახლისა ჯ. ჩემსა შეილსა) ჩემ... თა... ჯა, ჩემ(სა სახლსა) ჯ². 19 ეკლესიისა] ეკლესსა ჯა², მოკლეს (I) ჯა, კლეს მ. ეკლესიისა... კრებულისათა — ჯ³. 20 სათხოვარი... დოლისყანელმან ხატი ჰქონდა წმიდაი შობით ჩემისა (ველით) სადა ხუედრე(ბულიყო ბრძანებითა მეფის...) ცხებულისათა... (დაედვი) ეს ხატი დოლისყა(ნას) ჰქონიკონსა მა ჯ. სათხოვარი — ჯა, კა(ცსა) ჰქონდეს ესე (?) წა ჯ², სა... |მ. 21 არა ვთხოვებოდის — ჯა¹ ჯ² ჯ³ მ. 22 და ვედრებითა — ჯა¹ ჯ², ვედრებით მ. 23 მისხ ჩემისათა] ძმისა ჩემ... ჯა, ძმისა ჩემისა ველით აღვაშენე) ჯ², ძმისა ჩემისა მ. 24 თვედორესითა] — ჯა¹ ჯ² ... [მათა მ. 25 და ხუედრებითა] სადა ხუედრე(ბულიყო)... ჯა, სადა ხუედრე(ბულიყო...) ... ჯ², ხუედრე |მ. 26 კრებულისათა] ცხებულისა თანა... ჯა, ცხებულისათა... ჯ², თა კრებულისათა მ. 27 ეპქმენ — ჯა¹ ჯ² მ ჯ³. 28 ესე — მ ჯ³. 29 სტეფანე დოლისყა(ნას) ქსა მა ჯა და წა... სტეფანე დოლისყა(ნას) ქსა მა ჯ²; სტენ მ, სტედან ჯ³.

2

[XI—XII სს.] დაწერილი მურვანისა და აბათის კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 73v ქვედა მარჯვენა მხარეს; მხედრულნარევი ნუსხური; 10 სტრიქონი: 11×8 სმ; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილადგილ; სურ. 3.
 ნ. მარის დაკვირვებით, საბუთი წარმოადგენს ხელნაწერის 73v-ზე, № 2-ის მარცხნივ მოთავსებულ და შემდგომში ამოკვეთილ საბუთის პირს.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი საბუთის გამცემს, მურვანს დაახ. 1070 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს.

- გამოც.: 1) Brosset, 1872, p. 274, № 4 (ბ). 2) MAK, XI, таб. L. 3) Джанашвили, 1908, № 4 (გ). 4) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 80, № 40 (გა). 5) Март, 1911, с. 225, № III, таб. II (ბ).

[73v] ქ. ჩუ(ე)ნ¹, მურვანს² | და აბათას³ მოგუქსენები(ა)⁴ წ(მი)დ(ი)სა⁵ ღ(მრ)თიქსმშობელისა⁶ კორიდეთისადა⁷ თიხჩიუთრი⁸ პარტახტი. | ღ(მერთმა)ნ⁹ გ(ა)უმარჯუ(ე)ნ¹⁰, | არავინ უქციოს¹¹.
 ესე ჩუ(ე)ნგ(ა)ნ¹² მ(ტ)კიცე¹³ | არს, თუ¹⁴ ღ(მერ)თსა უნდეს¹⁵.

1 ჩნ ბ, ჩნ ჯ, ჩონ ნს მ. 2 მორვანს ნს ჯა¹ მ. 3 აბათას ბ, ჯა¹, (ა)გათასა მ. 4 მოგვიხსენებია ბ, მოგუიქსენებია ჯა¹. 5 წსა ბ, წსა ჯა¹. 6 ღმრთისმშობელისა — ბ. 7 კორიდეთისა და ბ. 8 თიხჩიუთრი თიხჩიე. ორი ბ, თიხჩიე ორი ჯა¹, თიხჩიეორი ნს ბ. 9 ღმერთმან] ონ ბ. 10 გაუმარჯუენ] გომარ: ჯონ ნს ჯ, გომარჯონ ბ ჯა¹, გ(ა)ომარ: ჯონ მ. 11 ოქციოს ნს ჯა¹, მ. 12 ჩუენგან] ჩნგნ ბ, ჩნგან ჯა¹, ჩონგან ნს მ. 13 მტკიცე (?) ჯა¹, მ(ტ)კიცე მ. 14 თო ნს ჯა¹ მ. 15 ონდეს ნს ჯა¹ მ. უნდეს + ბეშქენ... ბ.

3

[XII ს. I ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 74r კიდებზე: მარჯვენა აშია 24×4 სმ. (19 სტრ.), ქვედა აშია 23,5×4,5 სმ. (3 სტრ.); ნუსხურიდან მხედრულზე გარდამავალი დამ-

წერლობა; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ. ტექსტი, ფურცლის ქვედა მარჯვენა კუთხის შემოტრეცის შედეგად, ბოლონაკლებია; სურ. 4, 5.

თარიღი: 1) მ. ჯანაშვილი საბუთის გამცემს, ბეშქენს დაახ. 1045 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს; 2) ა. შანიძე თარიღებს XIII ს-ის II ნახ.

გამოც.: 1) MAK, XI таб. I. 2) Джанашвили, 1908, с. 241, № 5 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 80, № 5 (ჯ). 4) Mapp, 1911, рис. 1, 226 (მ). 5) შანიძე, 1971, გვ. 112 (შ). 6) Шанидзе, 1970, с. 37—38 (შ). 7) შანიძე, 1971, გვ. 271 (შ²).

დამტკიცება:

74v კიდევბზე: მარცხენა აშია 24×4,5 სმ. (17 სტრ.), ქვედა აშია 23×4 სმ. (3 სტრ.). ფურცლის კიდებობის შემოტრეცის შედეგად მინაწერის ტექსტი ნაკლებულია.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი საბუთის დამამტკიცებელ ბეშქენს 1118 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს.

გამოც.: 1) MAK, XI, таб. II. 2) Джанашвили, 1908, с. 242, № 6 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 81, № 6 (ჯ); 4) Mapp, 1911, с. 227, № VI, рис. 2 (მ).

[74r მარჯვენა აშია] ქ. სახელითა ლ(მრ)თისა¹ითა². მე, ბეშქენ, ჩემისა | სძლისა ხელაშაქისა³ ხუ(ა)ვიშნითა [გა]უშუ[ი⁵ კო]რიდელთ[ა] | ხუცესთ[ა]⁶ | სატან(უ)ტ[რ]ოი⁷ დ[რა]მაი, რაზ[ო]მიცა⁸ გამ[ო]ვიდოდ[ის⁹ ა]ლარავი[ნ] აულოს¹⁰. | და ჩემისა ძი[ს]წული¹¹ [74 ქვედა აშია]სა ბეშქისა სალოცავად და სულისა¹² ჩემი[სა]თუის¹³ | ხარებად შეიმოსებოდით, რაზომიცა¹⁴ [± 8] | იყუნენ¹⁵ ლ(მრ)თისა¹⁶ [± 12—15]. |

დამტკიცება:

[74v მარცხენა აშია] ქ. ამას ზურგით¹⁷, რომელ¹⁸ | [ვ]აბისა ჩემისა | კე-ლითა დაწერილი | არს, დაშვე[ბ]ულ იყო¹⁹. | [და]²⁰ მე, ძისწულმან²¹ მი[ს]ქმან ბეშქ(ე)ნ²² | გ(ა)ნვაცხოვე²³ და | მე დამამტკიცებია. რაიცა სალოცავი თქ(უ)ენ | დააკლოთ, | [74v ქვედა აშია] [ღმერთმან]²⁴ ს[უ]ლსა²⁵ თქ(უ)ენსა დააკლოს, მას ღღესა განკი[თხვისასა]²⁶: ჩუენ უბრალონი²⁷ ვართ. თქ(უ)ენ გაგი[კითხნის]²⁸ ღმერთმან²⁹].

1 ქ—შ. 2 ღთისაათა ჯ ქ. 3 ხოაშაქისა ნს ჯ ქ. 4 ხოვიშნობითა ჯ ქ. ხოვიშნითა ნს მ. 5 — ჯ ქ. ... ოშო ნს. (ვა)ოშოი მ. 6 ხოცესთა ნს ჯ ქ. 7 სატანტროი ჯ ქ. 8 რაზომცა შ. 9 გამოვიდოდა ჯ ქ. გამოვიდოდეს მ შ შ. 10 აოლოს ნს ჯ ქ. 11 ძი | სწოლისა ნს ჯ ქ. 12 სოლისა ნს ჯ ქ. 13 — ჯ ქ. ჩემისა მ შ შ შ. 14 რაზომიცა ჯ ქ. შ შ შ. 15 იყონენ ნს ჯ ქ. 16 ღთის ... ჯ ქ. 17 ზორგით ნს ჯ ქ. 18 რომე ჯ ქ. 19 დაშვეებოლ ნს მ. 20 — ჯ ქ. 21 ძისწულმან ნს ჯ ქ. 22 ბეშქენა ჯ ქ. 23 + (?) ჯ. 24]... ჯ ქ. [...] მ. 25 ს. ლსა ნს. სოლსა ჯ ქ. 26 განკი... ჯ ქ. 27 ობრალონი ნს ჯ ქ. 28 გაგიკითხნის] გაგი... ჯ ქ. 29 — ჯ ქ. [...]. [.....] [.....] მ

[XII ს. შუა ხანები]. დაწერილი მურვანისა ხუცეს
 მიქაელ იოვანეს ძისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 123v — 124r კიდეებზე: 123v — მარცხენა აშია 25×4,5 სმ. (19 სტრ. მე-8 სტრ. ქვემოთ ფურცლის კიდე შემოცრეცილია); ქვედა აშია 24×4 სმ. (3 სტრ.); 124r — ქვედა აშია 23×3,5 სმ. (1 სტრ.); მარჯვენა აშია 25×3,5 სმ. (2 სტრ.); ზედა აშია 12×2 სმ. (1 სტრ.); გარდამავალი მხედრული: განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; სურ. 6, 7.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი, საბუთის გამცემს მურვან I დაახ. 1070 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს, ხოლო საბუთის დამამტიცებელთაგან — ბექას 1118 წ. გარდაცვლილად და მურვან II XII ს-ის მოღვაწედ.

გამოც.: 1) Джанашвили, 1908, с. 245—246, №№ 11, 12, 13 (ჯ). 2) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 83—84, №№ 11, 12, 13 (ჯ¹). 3) Март, 1911, с. 231—233, №№ XIII, XIV, XV, таб. V, рис. 4, 5 (მ).

[123v მარცხენა აშია] ქ.¹ სახელითა ლ(მრ)თ(ისათ)² და მე[ოხებთთა წ(მიდი)სა³ | ლ(მრ)თისმშობელისათა. ესე | დაწერილი მე, | მურვან⁴ დაგიწერე შენ, მ(ი)ქ(ა)ელ⁵ | [ხუ]ცესსა⁶, იო[ვანე]ს ძესა.

მამი[ს მამია] შენი მა[რკ]ოზ, ხუცესი[ს] შვილი ი[ყო] და მისი კე[რ]ძე მამულ⁸ | [შენ]დავე მომი[ცე]მია — მკუიღრად⁹, შეუ[ცვალ]ებელა[123v ქვედა აშია]დ¹⁰, შენდა და შვილთა და მომავალთა შენთადა¹¹.

ესე ჩემგან და | შვილთა და მომავალთა ჩემთაგან მტიცე არს. არ კელ-ეწიფოს¹² არცა¹³ კელისუფალსა¹⁴ ჩემსა შლად და ქცევად ამისად. |

[124r ქვედა აშია] შენგან სამსახური¹⁵ ამილია ერთი ჯორი და ერთი ვარ[ი]. |

დამტიცებები:

1. [124r მარჯვენა აშია] ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა მურვანს¹⁶ დაუწერია¹⁷, მე, ბექა¹⁸ | მოწამე და მამტიცებელი ვარ. |

2. [124r ზედა აშია] ქ. ამა, პაპისა ჩ(ე)მისა დამტიცებულსა¹⁹ მე, მურვან²⁰ ვამტიცებ.

1 ქ — ჯ ქ. 2 ლთისათა ჯ ქ. 3 წღისა ჯ, წს მ. 4 მორვან ნს ჯ ქ მ. 5 მიქელ ჯ ქ, მიქლ მ. 6 [ხო]ცესსა მ. 7 ხოცესის ნს ჯ ქ. 8 მამოლი ნს ჯ ქ მ. 9 მკოღრად ნს ჯ ქ მ. 10 შეო-ცვალებულად ნს ჯ ქ მ. 11 შენთა და მ. 12 კელ-ეწიფოს | კელი შეუკალს ჯ ქ. 13 არც ჯ ქ მ. 14 კელისუფალსა ნს ჯ ქ მ. 15 სამსახორი ნს ჯ ქ მ. 16 მორვანს ნს ჯ ქ მ. 17 დაოწერია ნს ჯ ქ მ. 18 ბექაი ჯ ქ. 19 დამტიცებულსა ნს, დამტიცებულს მ. 20 მორვან ნს ჯ ქ მ.

[XII ს.]. დაწერილი მზითვისა

მინაწერი ხელნაწერის 247v — 248r კიდეებზე: 247v ქვედა აშია 19×2,5 სმ. (3 სტრ. მესამე სტრიქონი გადაჭრილია); 248r ქვედა აშია 5×1 სმ (1 სტრ.); ნუსხური; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ: სურ. 8.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, pp. 280—281 (ბ). 2) Джанашвили, 1908, c. 249 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 86 (ჯ¹). 4) Mapp, 1911, c. 236, № XXI (მ).

[247v] + სახელითა ღ(მრ)თ(ი)სათა¹. ოდეს მიქაელ² ხუცესსა³ ცოლი⁴ მოუკუდა⁵, | ტერ ხუცისა⁷ ასული⁸, მისი ზითევი⁹ და(ვ)წერეთ¹⁰ ერთი კარი და ერთი | [ფ]ურის¹¹, ერთ(ი) დრაპკანი¹², [±22] [248r] | ერთი თხაი¹³.

1 ღისათა ბ, ღისათა ჯჯ¹. 2 მიხელ ბ. 3 ხოცესა ნს ჯჯ¹ მ. 4 — ბ. 5 მოკუდა ნს ჯჯ¹ მ, მოკუდა ბ. 6 ტე ბ. 7 ხოცისა ნს მ, ტეხოცისა ჯჯ¹, კუცისა ბ. 8 ასოლი ნს ბ ჯჯ¹ მ. 9 ზეთევი ნს ბ. 10 დაწერეთ sic ბ, დაწერეთ ჯჯ¹ მ. 11... რი ბ, [ფ]ური ნს, ფორი ჯჯ¹, ჯორი (ან ფორი, resp. ფური) მ. 12 ერთი დრაპკანი¹ ერთი დრა... ნს ბ. 13 თხა ბ.

6

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 132r და 131v კიდევებზე: 132r ზედა აშია 24×2 სმ. (1 სტრ.), მარჯვენა აშია 26,5×5,5 სმ. (3 სტრ.), ქვედა აშია 18×4 სმ. (3 სტრ.); 131v ქვედა აშია 23,5×4 სმ. (2 სტრ.), მარცხენა აშია 25,5×4 სმ. (2 სტრ.), ზედა აშია 20,5×2 სმ. (1 სტრ.); გარდამავალი მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ: სურ. 9—11.

დამტკიცებები:

1. 132r (3 სტრ.) ხელნაწერის ძირითად, ბერძნულ ტექსტში სახელთა სვეტებს შორის: პირველი სტრიქონი პირველ და მეორე სვეტს შორის, ხოლო ორი ბოლო სტრიქონი — მეორე და მესამე სვეტს შორის.
2. 132r (1 სტრ.) ხელნაწერის ძირითად ტექსტში სახელთა მესამე და მეოთხე სვეტს შორის.

თ ა რ ი ღ ი: მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, საბუთის გამცემს, ბეშქენს 1118 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 277, № 8 (ბ). 2) Джанашвили, 1908, c. 246—247, №№ 14, 15, 16 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 84—85, №№ 14, 15, 16 (ჯ¹). 4) Mapp, 1911, c. 233—234, №№ XVI, XVII, XVIII (მ). 5) შანიძე, 1971, გვ. 113 (ნაწყვეტი: 1—5 სტრქ.) (შ).

[132r ზედა აშია] ქ.¹ სახელითა² ღ(მრ)თისათა და მეოხებითა და შუამდგომელობითა³ | [132r მარჯვენა აშია] კორიდეთისა ღ(მრ)თისმშობელისათა⁴. დაგიწერე ესე დაწერილი მე, ბეშქენ თქუენ⁵, | კორიდელთა — ერთობ სოფელსა, მას ყამსა. ოდეს ახალი ბეგარი დაგდევ⁶; | წინაისა რა მჭირებოდა⁷ ვცან, რომე ბრალი მექნა⁸, მევე⁹ გაგიშუი¹⁰. ესე დამედ[132r ქვედა აშია]ვა: ვნვაი, მკაი, თიბაი, სალენვაი გამწეობაი. არ გემართლებოდი და მით გაგიშუ[131v ქვედა აშია]ი¹⁰. მჭირველნი ხართ ჩემნი და მშობელთა ჩემთანი. | სხუაი¹¹, რაიცა¹² გპირებია¹³, ვგრევე ეყოს.

ესე¹⁴ ვინცა¹⁵ გიქციოს | [131v მარცხენა აშია] და გაქნევი(ო)ს, კრულმცა¹⁶ არს პირითა ლ(მრ)თისათა და დედისა ლ(მრ)თისა მგომობართა-მცა თანა არს ნაწილი სულისა¹⁷ მისისა¹⁸, კელითა-მცა მღდელთმო[131v ზედა აშია]ქლუ-ართა და მღდელთა ჭუართა¹⁹ კრულია²⁰, ამენ²¹. |

ღამტიცებები:

1. ქ. ესე, ვითა მამისა ჩემსა გა(ნ)უგია²², რაიცა რა²³ გვირვებოდა²⁴ ვაუ-შვია²⁵, მე, მურვანცა²⁶ ვამტიცებ: ჩემსა ერდგულობასა შიგან, | კრულია²⁷ მშლელი. |

2. ქ. ამა პატრონთა, პაპისა და მამისა ჩემისა ბ(რძანე)ბ(ი)სა²⁸ მე, ყუთლუ არსლან²⁹ მამტიცებელი ვარ.

1 ქ... მე — ბ. 2 საეხელითა ნსხ. 3 შოამდგომლობითა ნსხ ჯ ქ მ. 4 ლთის-მშობელისათა მ. ღმრთისმშობელისათა შ. 5 — ბ. თქენ ნსხ, თქონ მ. 6 დაგდექ] დაედვა დაბას ბ. 7 წინას რა მპირებოდა]... და ბ, რა მპირებოდა] რამ წრებოდა ჯ ქ მ. 8 მექნა] მქონდა... ბ. 9 მევექ... ვარ — ბ. 10 ვაგიშოი ნსხ ჯ ქ მ. 11 სხოი ნსხ ჯ ქ მ. 12 რაიც ჯ ქ მ. 13 გვირვებია] გწერებია ჯ ქ მ. 14 ესე... ვარ — შ. 15 ვინმე ჯ ქ მ. 16 კროლმცა ნსხ მ, კრულმც ჯ ქ მ. 17 სო-ლისა ნსხ ჯ ქ მ. 18 მისისაი ჯ ქ მ. 19 ჭოართა ნსხ ჯ ქ მ, ჭოართა მ. 20 კრო-ლია ნსხ ჯ ქ მ. 21 ამინ ჯ ქ მ. 22 ვაოგია ნსხ ჯ ქ მ. 23 რაიცა რა] რაიც არა ჯ. 24 ვაგვირვებოდა ჯ ქ მ. 25 ვაოშია ნსხ ჯ ქ მ. 26 მორვანცა ნსხ, მორვანც ჯ ქ მ. 27 კროლია ნსხ მ. 28 ბრძანებისა ჯ ქ მ. 29 ყოთლო არსლან ნსხ, ყოთლ არსლან ჯ, ყოთლ-არსლან ჯ, ყოთლ-არსლან (არსლან?) მ.

**[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა
კორიდელ ხუცესთადმი**

მინაწერი ხელნაწერის 75v და 76r კიდებზე: 75v — მარცხენა აშია-25×4 სმ (15 სტრ.), ქვედა აშია 23×4 სმ. (2 სტრ.); 76r ქვედა აშია 23×3 სმ. (1 სტრ.); მარჯვენა აშია 24,5×4 სმ. (2 სტრ.), ზედა აშია 15×1 სმ. (1 სტრ.). გარდამავალი მხედრული; ფურცლის კიდებები შემოცრეცილია და ნაწერი და-ზიანებული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი დასაწყისში ყოველი სიტყ-ვის შემდეგ, შემდგომში — ადგილ-ადგილ; სურ. 12, 13.

თ ა რ ი ლ ი: მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი საბუთის გამცემს, ბეშქენს 1118 წ. გარდა-ცვლილად მიიჩნევს.

გ ა მ ო ც.: 1) МАК, XI, таб. III. 2) Джанашвили, 1908, с. 242, № 7 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 81, № 7 (ჯ¹). 4) Мapp, 1911, с. 228, № IX, таб. III (მ).

[75v მარცხენა აშია] ქ. ესე მე, ბეშქენ ჩემითა კელითა დავწერე. ესე | რაიცა ჩემთა მშობელთა და ჩემგან დაწერილი არს, გა(ნ)ალამცა³ მტიციე | იყო, რომე სატანუტრომ² გამოქმ[ე]შალა³.

ამის⁴ [75v ქვედა აშია] [შემდგომად]⁵, რაიცა ხუცესი⁶ კორიდელთს არს, ხა-რებად | [შეიმოსებოდის]⁷. თუ⁸ სახლსა შიგ(ან) ხუცესი⁹ არ იყო [76r ქვედა-აშია]ს და ვერ წირვიდეს, სატანუტროსა¹⁰ [გარდაივიდის]¹¹; [76r მარჯვენა-აშია] [რომე]ლნიცა¹² წირვიდნენ, რადმცა ვინ სთხოვდა?

კრულ-მცა¹³ | არს¹⁴ ამისა მშლელი¹⁵; და ვ(ი)ნ¹⁶ ლოცვანა დააკლოს, იგიმტ¹⁷
[76r ზედა აშია] | კრულია¹⁸ ღ(მრ)თისა¹⁹ პირითა²⁰.

1 განაღმც ჯჭ¹. 2 სატანტროი ჯჭ¹ მ. 3 გამომეშალა გამოღებულა ჯჭ¹. 4 ამის] ომის მ.
5]... ჯჭ¹ [...]. მ. 6 ხოცესი ნს მ. 7]... ჯჭ¹, [...]. მ. 8 — ჯჭ¹ მ. 9 ხოცესი ნს მ.
10 სატანტროს ჯჭ¹ მ. 11]... ჯჭ¹, [...]. მ. 12 (რომე)ლნიც ჯჭ¹. 13 კროლმცა ნს, კრულმც
ჯჭ¹, კროლმცა მ. 14 არის ჯ. 15 ამის მშლელი — ჯ, ღთისმშობლის-შიერ (?) ჯ¹. 16 და ვინ
ოღენ მ. 17 იგიმც ჯჭ¹. 18 კროლია ნს. 19 ღეთისა ჯ. ღთსა მ. 20 პირითა... ჯჭ¹.

[1266—1280]. დაწერილი უან ჩიასხისა
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 2r — 7r გვერდების ქვედა აშებზე: 2r — 21×4,5 სმ.;
(3 სტრ.); 2v — 21×5 სმ. (4 სტრ.); 3r — 20×3 სმ. (3 სტრ.); 3v — 19,5×3,3 სმ.
(3 სტრ.); 4r — 18×4 სმ. (3 სტრ.); 4v — 16×4 სმ. (3 სტრ.); 5r — 20×4 სმ.
(3 სტრ.); 5v — 17,5×4 სმ. (3 სტრ.); 6r — 19×3 სმ. (3 სტრ.); 6v — 19×3,5 სმ.
(3 სტრ.); 7r — 12,5×1,5 სმ. (1 სტრ.); მხედრული; განკვეთილობის ნიშან:
ორწერტილი ადგილ-ადგილ: სურ. 14—18.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი ათარიღებს X ს-ით; ნ. მარი — 1266—
1269, ან 1266—1280 წწ.

გამოც.: 1) Brosset, 1872, p. 272, № 1 (ბ); 2) Джанашвили, 1908,
с. 238—240; № 1 (გ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 78—80, № 1 (ჯ¹).
4) Mapp, 1911, с. 223—224, № 1, таб. 1 (მ).

[...] {დავიწერე}¹ [2r] დაწერილ(ი) ეს(ე) თქუ(ე)ნ, ყო(ე)ლა(ღ)² წმიდასა
ღ(მრთი)სმ[შო]ბელსა³ კორიდეთისასა მე, ჟანმ(ა)⁴ ჩიასმ[ემან]⁵ | — ამირსპა-
საპლის(ა) ამირახორმან, მ[ას] | [2v] [ჟამ]სა, ოდეს პატრონისა ჩემის(ა)⁶, ამირ-
ს[პასა]პლისა წყალობით(ა)⁷ მქონდა [ღ]ურჩსა⁸ მ[ამული]⁹ ორთავე მეფე-
თაგან: თ(უ)ით¹⁰ დავით მეფე[ეთა]¹¹ მეფისაგ(ა)¹² და ბ[ერ]ძ[ენ]თ(ა)¹³ მ(ე)-
ფისა¹⁴ გიორგის(ა)გ(ა)ნ, | [3r] {პა}ტრონისა¹⁵ ჩ[ემის(ა)]¹⁶ წყალობით(ა)¹⁷.

ღ[ამიწუეს] ღობ[იე]რთ¹⁸ ესე კორიდეთი. მა[ს] ჟამ[ს(ა)]¹⁹, ოდ[ე]ს²⁰ ოთხ-
თავი | წ(ა)იღეს დ(ა) ეკლეს[ი]ა გატეხეს²¹, მე ჟანმან-ვე[ე]²² [3v] მოვჰკიდე²³
ქელი და ამავ²⁴ ეკლესიას(ა)²⁵ დავდექ.

და შევსწირე²⁶ შეკვლისძე²⁷ წმიდასა ღ(მრთი)ს²⁸მშობელსა კორიდეთი-
სასა, ჩემისა²⁹ სუ[ღ]რ[ლისათ(უ)ის]³⁰ და ჩემისა³¹ შეილისა³² ბეშქ(ე)ნის(ა)
ს(ა)ლღეგრძელოდ³³.

გავიკ(უ)ეთე³⁴ მარ[იამობ(ა)]³⁵ დღე³⁶ სალაპოდ³⁷. | [4v] რაზომნიც(ა)³⁸ ხუ-
ცენს(ი)³⁹ იყ(უ)ენე⁴⁰, ჟამსა⁴¹ წირვიდენ⁴². სხუ(ა)დ⁴³, ეკლესიას(ა)⁴⁴ ჰვაზმი-
დენ⁴⁵ ზეთით, სანთლით და ყავრით; | [5r] და, სატრაპეზოსა⁴⁶ ჩემსა⁴⁷, ბეშ-
ქენს⁴⁸ სიც(ო)ცხლესა⁴⁹ და გ(ა)მ(ა)რჯ(უ)ებ(ა)ს(ა)⁵⁰ ულოცვიდენ⁵¹.

შემიწირავს ყოვლით-ფერი⁵², შეუვალად⁵³ | [5v] დ(ა) უცილებლად⁵⁴.

და ვინც(ა)⁵⁵ შეუტყალოს⁵⁶ შე-მც(ა)-იკვალების⁵⁷ რჯულისაგან⁵⁸ ქრის-
ტიანობისაგან, იუდას⁵⁹-მც(ა)⁶⁰-თ(ა)ნა დ(ა)ისა[წ]რ[ჯების] დ(ა) მის-მც(ა)-თ(ა)-
ნ(ა)⁶¹ არს ნაწილი მისი, და ნესტ[ო]რს⁶² დ(ა) ოროგინეს-მც(ა)⁶³-თ(ა)ნ(ა)⁶⁴ არს

ნაწილი მისი; და იგ[ი]მც(ა)⁶⁵ დიაც, რომელმან იოვანე ნათლისმცემე[ი] [ნვ]კლსა⁶⁶ თავი მოჰყ(უ)ეთა⁶⁶, და ლ(მე)რ[ი]თმა(ნ)⁶⁷ ნუ-რაით⁶⁸ სინანულითა⁶⁹ ნუ⁷⁰ შეუნდენეს⁷¹.

მე, ჟანსა⁷² ჩემითა⁷³ კელით(ა)⁷⁴ დამიწერია, | [7r] ნიშნად და ჰ(ა)ცველად⁷⁵.

1 დაგიწერე — ჯა' მ; დაგიწერე... გიორგისაგან — ბ. 2 ყოლა ჯა' მ. 3 ლსმ(შო)ბლისა ჯა' მ. 4 ივანთან ჯა' მ. 5 ჩიას მემანე ჭიასმ(ემან) ჯა' მ. 6 ჭემის ჯა' მ. 7 წყალობით ჯა' მ. 8 ორჭისი ჯა' მ. 9 მ(ამოლი) ჯა' მ. 10 თით ჯა' მ. თ(ეთ) მ. 11 მეფის) ჯა' მ. მეფეთ მ. 12 (კ)ბ(ტ) ისაგან ჯა' მ. 13 ბრძანებით ჯა' მ. ბერძენთ მ. 14 მეფის ჯა' მ. 15 [პ]ატრონისა ბ. 16 ჭემის (sic) ბ. ჭემის ჯა' მ. 17 წყალობით ბ. ჯა' მ. 18 დამიწუეს ლობიერთ) და მეწესლობ | რთ ბ. დამიწუეს) დაგიწეს ჯა' მ. დამიწუეს) მ; ლობიერთ ჯა' მ. 19 მას ეამსა — ჯა' მ. სხს: გადამლილია დამიწუერის მიერ, მას ეამს მ. 20 და ეს ბ. 21 გატეხეს... ეანმან-ვე... ეს ბ. გატეხეს) გ... ჯ. გ... ან... ან ჯა' მ. 22 ეანმან-ვე) განეწირე) ჯ. განე(ახლე) ჯა' მ. ეანმან ვი [...] მ. 23 გაეჰყიდე მ. 24 იმავ ბ. 25 ეკელისას ბ ჯა' მ. 26 შევსწირე ბ. 27 შევგოლისძე ნსს ჯა' მ. მე ავგოლისძე ბ. 28 ლის ბ. ლ'თის ჯა' მ. 29 ჭემისა, ბ ჯა' მ. 30 სულისათს ბ. სოლისათა ნსს ჯა' მ. სოლისა თ(ეთ)ის მ. 31 ჭემის ჯა' მ. 32 ~ შვილისა ჭემისა ბ. 33 სადღეგრძელოდა ჯა' მ. 34 გავაეთე ბ. გავაეთე ჯა' მ. 35 მარიაშობის) მ. 36 დღეი ჯა' მ. 37 ალაპა ბ. სალაპოდა ჯა' მ. ას ალაპა ბ. 38 რაზომნი ბ. რაზომნიც ჯა' მ. ხოცენს ნსს, ხუცენს ჯა' მ. ხოცენს მ. 40 იყენე ჯა' მ. (ი)ყ(ო)ნენ მ. 41 ამას ბ. 42 წარვიდნენ ბ. 43 სხდ? ბ. სხოდ ნსს ჯა' მ. 44 ეკელისას ბ. ჯა' მ. 45 ჰკაზმიდეს ნსს ჯა' მ. 46 სატრაპეზო ბ. 47 ჭემისა ბ. ჭემსა ჯა' მ. 48 ბეშქენის ბ. 49 სიცოცხლისა ბ. 50 გამარჯვებისა ბ. გამარჯვებასა ჯა' მ. 51 ლოცვიდენ ბ. ილოცვიდენ ნსს ჯა' მ. 52 ყოვლის ფრით ბ. ყოვლით ფერით ჯა' მ. 53 შეოვალად ნსს, შეუვალსა ბ. შეოვალადა ჯა' მ. 54 დაუცილებლად ბ. ოცილებლად ნსს ჯა' მ. 55 ვინც ჯა' მ; და ვინც... შეუნდენეს — ბ. 56 შეოცვალოს ნსს, ჯა' მ. 57 შემციცვალეების ჯა' მ. 58 რჯოლისაგან ნსს მ. სჯოლისაგან ჯა' მ. 59 იოდას ნსს. 60 იოდას-მცა) იოდასმც ჯა' მ. 61 მისმცთან ჯა' მ. 62 ნესტორს) და თვის არს ჯა' მ. 63 ორიგინესმც ჯა' მ. ორიგინესმც მ. 64 თან ჯა' მ. 65 იგიმც ჯა' მ. 66 მოჰკეთა ჯა' მ. მოჰკ(ო)ეთა მ. 67 ლ'რ | თმან მ. 68. ნო რაით ნსს, ორიათ ჯა' მ. ნ(ო)რაით მ. 69 სინანოლითა ნსს ჯა' მ. 70 ნო ნსს ჯა' მ. 71 შეონდენეს ნსს ჯა' მ. 72 ივანეს? ბ. ივანსა ჯა' მ. 73 ჭემითა ბ. ჯა' მ. 74 კელით ჯა' მ. კელითა მ. 75 ჰევილად გ.

9

[XII ს. დასასრ.] დაწერილი მურვანისა კორიდელთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 76v — 78r კიდებზე: 76v — მარცხენა აშია 24,5 × 4 სმ (26 სტრ.), ქვედა აშია 23 × 4 სმ (2 სტრ.); 77r — ქვედა აშია 23,5 × 4 სმ. (3 სტრ.); 77v — მარცხენა აშია 23,5 × 4 სმ. (2 სტრ.); 78r — ქვედა აშია 23 × 4 სმ. (2 სტრ.), მარჯვენა აშია 24,5 × 4 სმ. (2 სტრ.); გარდამავალი მხედრული; ხელნაწერის ფურცლების კიდებების შემოცრევის გამო ტექსტი ადგილადგილ ნაკლულია; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი, ყოველი სიტყვის შემდეგ; სურ. 19—21.

თ ა რ ი ღ ი : მ . ჯ ა ნ ა შ ვ ე ი ლ ი ათარიღებს XII ს.

გ ა მ ო ც .: 1) Brosset, 1872, p. 276, № 6 (ნაწყვეტი — სტრ. 1—12) (ბ). 2) МАК, XI, таб. IV—VI. 3) Джанашвили, 1908, с. 243—244, № 8 (ჟ). 4) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 81—82, № 8 (ჯ). 5) Мapp, 1911, с. 228—230, № X, таб. IV (მ).

დამტკიცება:

78v — მარცხენა აშია, 15 × 4 სმ. (9 სტრ.).

გ ა მ ო ც.: 1) МАК, XI, таб. VI, 2) Джанашвили, 1908, с. 244, № 9 (გ)
 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 82, № 9 (ჯ¹). 4) Мapp, 1911, с. 230,
 № XI (მ).

[76v მარცხენა აშია] ქ.¹ სახელითა | ლ(მრთი)საითა². და|გიწერე ესე
 დაწერილი | მე, მურვან | თქ(უ)ენ³, ს(რულ)ად კორიდელთა.

თიხჩეთი დედისა ლ(მრთი)სადა⁴ შეეწირა | მურვანს⁵ | და აბათასა⁶. |
 [და თქ(უ)ენ ნა[პ]არეველ⁷ ვითა მექნებო[და]? და ვითა გარდასაქ[დეველ[ი
 არ]⁹ იყო ამისთ(უ)ის¹⁰ არაი | გარდ(ა)გაყდევიინე.

ფურცელი¹¹ ამოკუთილი¹² | იყო და არ[ა¹³ ეწერ[ა]¹⁴ | [76v ქვედა აშია]
 [და გარდაგაყდე]ვინე¹⁵.

ავიღე თქუენგან სამსახური — ორმოცდა[ათი¹⁵ ბოტანატი] ¹⁶ და ფურცლი-
 სა¹⁷ ამოკუთეთა¹⁸ გაგ[77r ქვედა აშია]იშუი¹⁹.

და თიხჩეთი მოგეც მამულობ[ით]²⁰. | [ვითა]²¹ მამული²² თქუენი ეგრევე
 [ი]გი მამულ[ობით]²⁴ [გქონდეს]²⁵: | [თქუენ]სა²⁶ ერდგულეზასა²⁷ შიგან ვინცა²⁸
 შეგე[ცილოს]²⁹ კრულ[77v მარცხენა აშია]ია³⁰ პირითა | ლ(მრ)თისაითა.

შემოგაგდე | პ(ირვე)ლ³¹ სამოცი, | მაგრა ათი | გაგიშუი³² და ორმოცდა-
 ათისა ბოტანატისაი³³ ავიღე ჩემთუ(ი)ს³⁴, ჩემისა | ცოლისათ(უ)ის³⁵ და
 საკეცელისფულ[ო]დ ყოვლ[ა]დფერად.

თიხჩეთს | [ე]ქუსისა³⁶ კაბიწისა ნიგოწისაი შეეწირა და განალა | ჰაგ-
 რევე | იყო.

და ვინც(ა)ღარაი | [გარდა][77v ქვედა აშია][გაყდევი]ნოს³⁷ — თქ(უ)ენ-
 ნიმცა³⁸ ბრალნი და ცოდვანი | [მას მოეკითხოს]-მცა, კორიდეთისა ლ(მრთი)ს-
 [78r ქვედა აშია]მშობელი პრისხავს.

დამტკიცებები:

1. ქ. ესე ვითა ჩემითა | გელითა დამიწერია მე, მურვან³⁹ [ჰაგრევე⁴⁰ ვამ]-
 [78r მარჯვენა აშია]ტკიცებ. ჩემნიცა-მცა⁴¹ ბრალნი და ცოდვანი უზღვ(ი)ონ²,
 ვინ | ამისთ(უ)ის⁴³ სც[ვლი]დეს⁴⁴, უზღვიოს⁴⁵ ღმერთმან.

2. [78v] ქ. ამა, | პატრონისა ბ(რძან)ებ(ი)სა⁶ | მე, ელცა⁴⁷ | მამტკი-
 ცებელი | ვარ.

1 — ბ. 2 ღისათა ბ, ღუთისათა ჯ, ღწისათა ჯ¹. 3 თქნ ბ ჯ. 4 ღისა. და ბ, ღწისადა ჯ¹.
 5 ბურვან ბ (კორექტ.). 6 აბათასა +....თიხჩეთი მოგეც ბ. 7 ნაპარეველ ნაჯუდელ (?) ჯ ჯ¹.
 8 და...ვარ — ბ. 8 ვითა მექნებოდა ვითამე ქონებოდა მ. 9 არ — ჯ ჯ¹. 10 ამისთეს ჯ. 11 ფორ-
 ცელი ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 12 ამოკუთილი ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 13 არ...ჯ ჯ¹ არ მ. 14 ეწერა — ჯ ჯ¹ რ...
 ...7 მ. 15 და გარდაგაყდევიინე ვინე ჯ ჯ¹, რ...გარდაგაყდევიინე მ. 15 ომროცდა... ჯ ჯ¹.
 16 ბოტანატი — ჯ ჯ¹ მ. 17 ფორცელისა ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 18 მოკუთეთაი ნსხ, ამოკუთილიცა ჯ ჯ¹,
 ამოკუთეთაი მ. 19 გაგიშუი ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 20 მამოლობ[ით] ნსხ, მამოლობ(ითა) ჯ ჯ¹,
 მამოლობ [...] მ. 21 ვითა — ჯ ჯ¹ მ. 22 მამოლი ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 23 იგი მე მ. 24 მამოლ[ობით]
 ნსხ, მამოლი ჯ ჯ¹, მამოლ...მ. 25 გქონდეს — ჯ ჯ¹ მ. 26 (თქუენ)სა ჯ, (თქუენ)სა ჯ¹, თქუენსა[სა]
 მ. 27 ერდგულეზასა ჯ, ერდგულეზასა ჯ¹. 28 ვინც ჯ ჯ¹. 29 შე(შალოს) ჯ ჯ¹, შე [...] მ.
 30 (კროლი)სა ჯ ჯ¹, ია მ. 31 პელბელი ჯ, პელბელი (პლი) ჯ¹. 32 გაგიშუი ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 33 ბოტი-
 ნატისი ჯ ჯ¹. 34 ჩემთეს ჯ, ჩემთესი ჯ¹. 35 სოლისათეს ჯ, სოლისა ჯ¹. 36 ქისისა ჯ ჯ¹, ექოსისა
 ნსხ მ. 37 ...ნოს ჯ ჯ¹, [...] რ... | [...] ექონს მ. 38 თქუენიმე ჯ ჯ¹, თქუენიმეცა მ.
 39 მორვან ნსხ, მორვანე ჯ ჯ¹. 40 ... ჯ ჯ¹, [ე]ტრ[ევე] მ. 41 ჩემნიცამცა ჯ ჯ¹. 42 ოზღონ ნსხ
 ჯ ჯ¹ მ. 43 ამისთეს ჯ, ამისთესი ჯ¹. 44 სცელიდეს (?) ჯ¹. 55 ოზღვიოს ნსხ ჯ ჯ¹ მ. 46 ბრძან-
 ბასა ჯ¹. 47 ელცა რ||ცა მ.

[XII ს.]. დაწერილი თიხეხი იოვანესა და გიორგისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 192v და 193r კიდეებზე: 192v ქვედა აშია 18×3,5 სმ. (3 სტრ.); 193r ქვედა აშია 17×3 სმ. (3 სტრ.); მარჯვენა აშია 25,5×3,5 სმ. (2 სტრ.); 192v ქვედა აშიიდან მინაწერის ყოველი სტრიქონი გრძელდება 193r ქვედა აშიაზე; ნუსხური; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; სურ. 22.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 278, № 13 (ბრ.). 2) Джанашвили, 1908, с. 248—249, № 18 (ქ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 85, № 18 (ქ¹). 4) Март, 1911, с. 235—236, № XX (მ). 5) ბერძენიშვილი, 1956, გვ. 123 (ბ). 6) ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 239 (ბ).

[192v] ქ. სახელითა ღ(მრთ)ის(ა)ათა¹. ესე დაწერ(ი)ლი მე, თიხე² [193r] დაგიწერე შ(ე)ნ, ი(ოვ)ანე და ვ(იორ)გის — ირემეთისა ჩ(ე)მისა კერძ[192r]-ისა ნახევარი, ღ(მერ)თ(მა)ნ⁴ გიბედნიერ(ე)ნ თქ(უ)ენ და თქ(უ)ენთა [193r] მომავ(ა)ლთა⁵.

დაიწერა გ(ა)მგ(ე)ბლ(ო)ბ(ა)სა⁶ ი(ოვ)ანე⁷ ფ(ა)ჩუშთის(ა)სა⁸, [192r] | ტანუტრობ(ა)სა⁹ კორიდელის(ა)სა.

{ამისი მოწამენი არიან:}¹⁰ ღურჩელი ი(ოვ)ანე¹², ტ^ზრი(?)¹³ [192r] თავგოგისძე პ(ეტრ)ე [193r მარჯვენა აშია] | და სრულ(ა)დ¹⁴ კორიდეთი.

და ვინცა¹⁵ ესე დაწერ(ი)ლი შალოს ბ¹⁶ დრაჰკ(ა)ნი¹⁷ ზლოს. და ესე არცა ეგრე იშალოს.

1 ღისათა ბრ, ღ^თისათა ჯ^ქ. 2 თიხე ბრ. 3 ინე ბრ, ითანე ჯ^ქ ბ. 4 ღნ ბრ. 5 მომავალთა ბრ. 6 გამგებულეხასა ბრ. 7 ინე ბრ. 8 ფჩუშთისსა ბრ, ფ^ყუშთის^სა ჯ^ქ, ფჩუშთისსა ბ. 9 ტანუტრობასა ნსხ ბრ ჯ^ქ მ. 10 ამისი მოწამენი არიან — ბრ ჯ^ქ მ ბ. 11 ღორჩელი ნსხ ბრ ჯ^ქ მბ. 12 ითანე ჯ^ქ ბ. 13 ტტრი ბრ, ტახირი ჯ, ტახირი (ტ^ზრი) ჯ^ქ. 14 სროლად ნსხ ჯ^ქ მ. 15 ვინც ბრ. ბ. 16 [..] ბ იობ ჯ^ქ, ღ^ზ მ, ღ^ბ ბ. 17 [..] ბ დრაჰკანი იაბდრასი კ^მ ბრ. საბუთის დამწერს ჯერ დაუწყო ბ(2)-ს წერა, გამოუყვანია ამ ასოს თავი და ყელი, მაგრამ შემდეგ შეუწყვეტია (როგორც ჩანს, მიიჩნია, რომ სასჯელის ზომა — 2 დრაჰკანი, დიდი), დაუწერია ა(1), მისი რიცხვითი მნიშვნელობის აღმნიშვნელი ქარაგმის ნიშნით, მაგრამ ისიც გადაუშლია, საღებავი (მელანი) გადაუწმენდია (მისგან დარჩენილა ზედა ხაზის მარცხენა ნაწილი და ქარაგმის ნიშანი) და კვლავ დაუწერია ბ(2) დრაჰკანი — საბუთის წამშლელის ჯარმის ზომა (შდრ. საბ. № 9).

[XII ს.]. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაილ კუირიკეს ძისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 121v და 122r კიდეებზე: 121v ქვედა აშია 23,5×5 სმ (2 სტრ.); 122r ქვედა აშია 23,5×3 სმ (4 სტრ.); მარჯვენა აშიის ქვედა ნახევარი 10×4,5 სმ. (11 სტრ.); ნუსხურნარევი მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; სურ. 23.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 276, № 7 (ბრ.). 2) МАК, XI, таб. XLIX. 3) Джанашвили, 1908, с. 244—245, № 10 (ქ). 4) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 82—83, № 10 (ქ¹). 5) Март, 1911, с. 230, № XII, рис. 3 (მ). 6) ბერძენიშვილი, 1956, გვ. 123 (ბ). 7) ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 239 (ბ).

[121v] ქ. სახელითა ღ(მრ)თისა(ი)თა¹ და შუამდგომლობითა² წ(მილი)სა³ ღ(მრ)თისმშობელისაითა⁴. მე, ივანე⁵ მათეშელამ(ან)⁶ დაგიწერე [122r ქვედა აშია] მიქაილ⁷ ხუცესსა⁸ კუირიკეს⁹ ძესა, მას ყამსა¹⁰, ოდეს ფარსმ(ან)¹¹ გამგებლად | იყო, — შუ(ა)ლელეთი¹², ივანწმიდასა¹³ თანა¹⁴ რ(ომე)ლ მიწა იყო, მისი ნახევარი | ნიგოზითა¹⁵ ვიყიდე; გიბედნიერენ ღ(მერ)თმ(ან)¹⁶.

ამას¹⁷ დაწერილსა¹⁸ მოწამენი არიან: | ვაშანაი¹⁹, და იანესა კორიდელი²⁰, და თადეუვი²¹, და ნადირბერი²², და პეტრე²³ და სრულიად²⁴ [122r მარჯვენა აშია] | კორ(ი)დელნი²⁵.

დაიწერა ნადირისქისა²⁶ კელითა. |

და ვინცა ესე დაწერილი შალოს, ათი ბოტანატი²⁷ ზლოს; და | ესე გაგებული²⁸ | ჰასრევე²⁹ | იყო.

1 ღისათა ბრ, ღთისათა ჯ, ღთისათა ჯ¹, ღთისათა ბ. 2 შუამდგომლობითა ნს ჯ¹ მ, შუამდგომლობითა ბრ. 3 წისა ბრ. 4 ღის მშობელისათა ბრ, ღმრთისმშობლისათა ბ. 5 ივანე ბრ. 6 მათეშელამ ბრ. 7 მიქელ ბრ ჯ¹. 8 ხოცესა ნს ჯ¹ მ. 9 კუირიკეს ნს ბრ ჯ¹ მბ. 10 უამსა ბრ (კორექტ.) 11 პარსმან ბრ ჯ¹, ფარსმან მ. 12 შოლელეთი ნს ბრ ჯ¹ მბ. 13 ივან წისა ბრ. 14 თნა ბრ. 15 ნიგოზითა და ნს („და“ გადახაზულია) მბ, ნიგოზითი ბრ. 16 ღნ ბრ, ღთმან მ. 17 ამის ბრ. 18 დაწერილისა ბრ. 19 ეყანაი? ბრ. 20 საკორიდეთი ნს, საკო...ლი ბრ. სა კორიდელი მ. იანე საკორიდელი ჯ¹. 21 თადეოვი ნს. თი...ბრ, თადეოვი ჯ¹, თადეოვი მ, თადეო-ი ბ. 22 ნადირბერიკოვი ბრ. ნადირ ბერი მ. 23 პეტრე ბრ (კორექტ.). 24 სროლად ნს ჯ¹ მბ. 25 კორდეთნი ნს, ვორიდელ | ნი ბრ, კორიდელნი ჯ¹, კორიდეთ | ნი მ, კორიდეთნი ბ. 26 ნადირისქისა ჯ¹. 27 ბოტანატი გადანაჯი ბრ, ბოტინათი ჯ¹. 28 ესე გაგებული... გუეშალ | ოს ბრ; გაგებოლი ნს ჯ¹ მ. 29 ასევე ბრ.

12

[XIV—XV სს.]. დაწერილი კალის კევის ერთობისა

მინაწერი ხელნაწერის 188r და 187v გვერდების კიდევებზე; 188r მარჯვენა აშია 22×3,5 სმ (3 სტრ.); 188v ქვედა აშია 23,5×4 სმ. (4 სტრ.); 187v მარცხენა აშია 25,5×3,8 სმ (1 სტრ.); 187v ქვედა აშია 25,5×3,8 სმ (2 სტრ.); 187v მარცხენა აშია (1 სტრ.); 187r მარჯვენა აშია 23,5×3 სმ (2 სტრ.); მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ; სურ. 24.

- გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 278, № 12 (მცირე ნაწყვეტი) (ბ). 2) Джанашивили, 1908, с. 247—248, № 17 (სტრიქონების არევით) (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 85, № 17 (სტრიქონების არევით) (ჯ¹). 4) Март, 1911, с. 234—235, № XIX, таб. VII (მ). 5) ინგოროევა, 1941, გვ. 70, № 71 (ი). 6) სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I, № 141, გვ. 220, სურ. 171.

[188r] წმიდისა კვირიკეს¹ კ(ა)ლისა თაუსდებობით(ა)² | და შუვ(ა)მდგომლობითა³. დაუწ(ე)რ(ე)თ⁴ და⁵ | დავევ(ი)თ⁶ დაწ(ე)რილი ესე, საერთო და ს(ა)ე[188r ქვედა აშია]რთობირო, მტკიცე და უქცევ(ე)ლი, რას გინდა ყამისა შემოსრულობისათვ(ი)ს⁷ შეუვც(ა)ლ(ე)ბელი, ამ პირს(ა)⁸ ზედა: რ(ა)ც⁹ ჩ(უ)ენისა¹⁰ მთისა საქმესა მოყვ(ეს), [187v] რ(ა)ი გ(ინ)და ს(ა)ქმე მოყვ(ეს), გინდა ვ(ინ) მოკ(უ)დ(ე)ს¹¹, გინდა[187v] ა ვინ დაიკოდოს, (გ)ინდა ვ(ინ) გაიძა(რ)-ცოს¹², გ(ი)ნდ რ(ა)¹³ გინდა დ(ი)დ(ი)¹⁴ დ(ა) საშინელი საქ[187v]]მე მო-

ჟე(ე)ს, პირ(ი)¹⁵ და პას(უ)ხვისა¹⁶ გამც(ე)მ(ი) — წ(მ)ილ(ა)¹⁷ კვ(ი)რიკ(ე)¹⁸ [187r] კალისა და კალისა ჯევი ერთობილი.

ბრ: ... ვალისა და ვალისა ჯევი ერთობილი.

ჯ ქ: კალისა და კალისა ჯევი ერთობილი. რაი გინდა საქმე მოყვეს, ვინ და ვინ მოკლეს, ვინ და ვინ დაიკლდოს ან და ვის ბოროტ შემოყვეს და ვითა პასოხვისა გამცემი წმიდა კვირიკოს გინდა რა ვინ დიდად საშინელის ოქროპირისა. მტკიცე და უქცეველი არის (რას ჯ!). ვინ დაშლის (დაშლისა ჯ!) შეოსროლობისათვი შეუცვალებელი ამა პირსა ზედა რაც ქნისა მათისა საქმესა მოყვეს წმიდისა კვირიკეს კალისა თაუსდებობითა და შუვამდგომლობითა დაუწრეთელი დავიდევით ყოველთა წერილი ესე საერთოდა.

1 კვ(ი)რი: კეს მ. 2 თაუს-დებობით მ. 3 შუე(ა)მდგომლობითა მ. 4 დაუწრთელ მ. 5 — მ. 6 დავ(ი)დევით მ. 7 შემოსროლობისათვი ი. 8 პირს მ ი. 9 რ(ა)ი მ. 10 ჩუენისა] ქმნისა მ, კალისა ი. 11 მოკლეს მ. 12 გაიძარცოს] გაი ... ს ი, გაიდ(რ)ცოს მ. 13 რა] არ ი. 14 დიდი მ. 15 პირ მ. 16 პოსხვისა მ. 17 წ(მ)ილ(ა) მ. 18 კვ(ი)რი(კ)ეს მ.

ბიბლიოგრაფიულ შემოკლებათა განმარტება

- ამირანაშვილი, 1968 — შ. ამირანაშვილი, საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება, თბ., 1968.
- ბერძენიშვილი, 1956 — ნ. ბერძენიშვილი, მიწათმფლობელობის ფორმებისათვის ფეოდალურ საქართველოში, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, II, 1956.
- ბერძენიშვილი, 1966 — ნ. ბერძენიშვილი, მიწათმფლობელობის ფორმებისათვის ფეოდალურ საქართველოში, იხ. მისი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966.
- გეორგია, VII, 1967 — გეორგია. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. VII. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1967.
- ინგოროყვა, 1941 — პ. ინგოროყვა, სვანეთის საისტორიო ძეგლები, ნაკვ. მეორე, ტექსტები, თბ., 1941.
- ინგოროყვა, 1954 — პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, ქართველი მწერალი მეთუ საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან, თბ., 1954.
- კარბელაშვილი, 1903 — მღ. პ. კარბელაშვილი, სვანეთში ორის კვირით, „ივერია“, № 233 (I. XI), 1903.
- სილოგავა, 1983 — ვ. სილოგავა, სამხრეთ საქართველოს წარწერების შესწავლა ხელნაწერთა ინსტიტუტის ეპიგრაფიკული ექსპედიციის მიერ, „მრავალთავი“, X, 1983.
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I — სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ტ. I, ისტორიული საბუთები და სულთა მატიაწეები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვალერი სილოგავამ; თბ., 1986.
- ქისკ, I — ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. I, IX—XIII საუკუნეები. გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.
- ქსდ, II, 1965 — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X—XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1965.
- ყაუხჩიშვილი, 1924 — ს. ყაუხჩიშვილი, კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართული მინაწერების დათარიღებისათვის, „ჩვენი მეცნიერება“, ტფ., 1924, № 11—12.
- შანიძე, 1971 — ა. შანიძე, მამასახლისი XI საუკუნის საქართველოში, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 1, 1971.
- შანიძე, 1971I — ა. შანიძე, ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი. ტიპიკონის ქართული რედაქცია. „ძველი ქართული ენის ძეგლები“, 13, თბ., 1971.
- ჩიკვაშვილი, 1964 — კ. მარქსის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკაში დაცული ხელნაწერებისა და საარქივო მასალების კატალოგი, შეადგინა ც. ჩიკვაშვილმა, თბ., 1964.
- წერეთელი, 1937 — გრ. წერეთელი, კორიდეთის ხელნაწერი და მისი ბერძნული მინაწერები, ტფ., 1937.

- ჯავახიშვილი, 1929 — ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, ნაკვეთი I, ტფ., 1929.
- ჯანაშვილი, 1908 — მ. ჯანაშვილი, ძვირფასი ხელნაწერი, „დროება“, 1908, № 34.
- ჯანაშვილი, 1909 — მ. ჯანაშვილი, კორიდეთის ოთხთავი და მისი ქართული წარწერები, ძს, ტ. I, ტფ., 1909, განკ. III.
- Бакрадзе, 1861 — Д. З. Бакрадзе, Сванетия, ЗКОИРГО, кн. VI, 1861.
- Бакрадзе, 1887 — Д. З. Бакрадзе, Статьи по истории и древностям Грузии, СПб, 1887.
- Бартоломей, 1855 — Поездке в Вольную Сванетию полковника Бартоломея в 1853 году, ЗКОИРГО, кн. III, Тиф., 1855.
- Гранстрем, 1950 — Е. Э. Гранстрем, Кирилловский устав и византийский унциал, ВВ, т. III, 1950.
- Гранстрем, 1959 — Е. Э. Гранстрем, Греческие рукописи Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа, ВГМГ, XX-B, 1959.
- Джанашвили, 1908 — М. Джанашвили, Описание рукописей Церковного музея Грузинского экзархата, кн. III, Тиф., 1908.
- Кирион, 1905 — К[ирион], Греческий пергаментный манускрипт четвероглава, найденный мною между рукописями в Гелатском монастыре, СОЦАК, т. I, 1905.
- Марр, 1905 — Н. Я. Марр, Аркауи, монгольское название христиан, в связи об армянах-халкедонитах, ВВ, т. XII, 1905.
- Марр, 1911 — Н. Я. Марр, Грузинские приписки греческого Евангелия из Коридии, ИИАН, 1911, № 4.
- Шанидзе, 1970 — А. Г. Шанидзе, Великий доместик Запада Григорий Бакураинис-дзе и грузинский монастырь, основанный им в Болгарии, Тб., 1970.
- Beerman und Gregori, 1913—Beerman und Gregori, Die Koridethi-Evangelen 038, Leipzig, 1913.
- Brosset, 1872—M. Brosset, Note sur un manuscrit grec des quatre Evangiles, rapporté du Souanéthie et appartenant au comte Panine, MA, t. VI, livr. 3-4, St. Pb, 1872.

შემოკლებები

ძს — ძველი საქართველო.

ВВ — Византийский Временник.

ВГМГ — Вестник Государственного музея Грузии.

ЗВОИРАО — Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества.

ЗКОИРГО — Записки Кавказского отдела Императорского русского географического общества.

ИИАН — Известия Императорской Академии Наук.

ИКОИМАО — Известия Кавказского отделения Императорского Московского археологического общества.

МАК — Материалы по археологии Кавказа.

СОЦАК — Сборник Орловского Церковно-Археологического комитета.

МА — Mélanges Asiatiques.

პირობითი ნიშნები

- () — ქარაგმის გახსნა.
 [] — აღდგენილი ადგილები.
 { } — აზრის გასამართავად დამატებული სიტყვები.
 [...] — ნაკლები ტექსტი, რომლის სიდიდე გაურკვეველია.
 [±B] — დაზიანებული ტექსტი, რომლის აღდგენა არ მოხერხდა; ციფრი აღნიშნავს ნაკლებ ასოთა დაახლოებით რაოდენობას.
 [?] — წაკითხვა საეჭვოა.
 (?) — წაკითხვა ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ სიტყვა გაუგებარია.
 | — სტრიქონის დასასრული.
 || — გვერდის დასასრული.

საბუთების გამოცემათა სათანხმობელი

წინამდებარე გამოცემა	მ. ბროსე	მ. ჯანაშვილი	MAK, XI	ნ. მარი
1	—	20	—	XXII
2	4	4	LI	III
3	—	5	I, II	V, VI
4	—	11, 12, 13	—	XIII, XIV, XV
5	15	19	—	XXI
6	8	14, 15, 16	—	XVI, XVII, XVIII
7	—	7	III	IX
8	1	1	—	I
9	6	8, 9	IV, V, VI	X, XI
10	13	18	—	XX
11	7	10	XLIX	XII
12	12	17	—	XIX

დ ა მ ა ტ ე ბ ა I

კორიდეთის ოთხთავის მიწაწერი ქართული ისტორიული საბუთები

1

[X ს. — XI ს. დასაწყ.]. დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

ქ. სახელ[ითა მამისაჲ]თა და ძისაჲთ[ა] და [სუ]ლისა [წ]მიდისაჲთა. მე, გი-
ორგი დავას[ხი ვე]ნაჲ[ი; მაქ]უნდა სანახეგროჲ.

მე, გიორგი ხუც[ის] ძე მან შევწირე ნახევარი. ნახ[ევარ]ისა ფასი
ავიღე დასაჯერებელი — დრ[ა]მაჲ ო.

არცა ჩემსა ძ[მასა, სხუა]სა ნათესავსა, [ა]რცა ჩემ[სა] შვილსა [ე]კლეს[ი]სა
სა[თ]ხ[ოვარ]ი {არ ეთხოვებოდის}.

და ვედრებითა ძმისა ჩემისაჲთა, თევე [დორე]სითა, და ხუდრე-
[ბითა] კრებულისაჲთა [ვჰქმენ].

ესე მე დ[ავ]წერე, სტეფ[ან]ე დოლისყანელმან.

2

[XI—XII სს.]. დაწერილი მურვანისა და აბათასი
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

ქ. ჩუენ, მურვანს და აბათასა მოგვკენებია წმიდისა ღმრთის-
მშობელისა კორიდეთისა და თიხჩიეური პარტახტი. ღმერთ-
მან გაუმარჯუნე, არავინ უქციოს.

ესე ჩუენგან მტკიცე არს, თუ ღმერთსა უნდეს.

3

[XII ს. I ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა. მე, ბეშქენ, ჩემისა სძლისა ხუაშაქისა
ხუავიშნითა [გა]უშუ[ი კო]რიდელთ[ა] ხუცესთ[ა] სატანუტ[რო]ი დ[რა]-
მაი, რაზ[ო]მიცა გამ[ო]ვიდოდ[ის] ალარავი[ნ] აულოს. და ჩემისა ძ[ი]სწულისა
ბეჭაისა სალოცავად და სულისა ჩემ[ი]სა[თუის] ხარებად შეიმოსებოდით,
რაზომიცა [±8] იყუნენ ღმრთის[ა] [±12—15].

დამტკიცება:

ქ. ამას ზურგით, რომელ [პ]აპისა ჩემისა კელითა დაწერილი არს, დაშავებულ იყო [და] მე, ძისწულმან მი[ს]მან ბეშქენ განვაცხოვლე და მე დამიმტკიცებია.

რაიცა სალოცავი თქუენ დააკლოთ, [ღმერთმან] ს[უ]ლსა თქუენსა დააკლოს მას დღესა განკითხვისასა; ჩუენ უბრალონი ვართ, თქუენ გაგიკითხნის ღმერთმან].

4

[XII ს. შუა ხანები]. დაწერილი მურვანისა ხუცეს მიქაელ იოვანეს ძისადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაითა. ესე დაწერილი მე, მურვან დაგიწერე შენ, მიქაელ [ხუ]ცესსა იო [ვან]ეს ძესა.

მამი[ს] მამაი შენი მა[რკ]ოზ, ხუცესი[ს] შვილი ი[ყო] და მისი კე[რ]ძი მამული [შენ]დავე მომი[ცე]მია — მეუიდრად, შეუცვალებელად შენდა და შვილთა და მომავალთა შენთადა.

ესე ჩემგან და შვილთა და მომავალთა ჩემთაგან მტკიცე არს. არ ველეწიფოს არცა ველისუფალსა ჩემსა შლად და ქცევად ამისად.

შენგან სამსახური ამიღია ერთი ჯორი და ერთი კარ[ი].

დამტკიცებები:

1. ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა მურვანს დაუწერია, მე, ბექა მოწამე და მამტკიცებელი ვარ.

2. ქ. ამა, პაპისა ჩემისა დამტკიცებულსა მე, მურვან, ვამტკიცებ.

5

[XII ს.]. დაწერილი მზითვისა

+ სახელითა ღმრთისაითა. ოდეს მიქაელ ხუცესსა ცოლი მოუკუდა, ტეი ხუცისა ასული, მისი მზითვეი დავწერეთ: ერთი წარი და ერთი [ფ]ური, ერთი დრაჰკანი, [±22] ერთი თხაი.

6

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და მეოხებითა და შუამდგომლობითა კორიდეთისა ღმრთისმშობელისაითა. დაგიწერე ესე დაწერილი მე, ბეშქენ თქუენ, კორიდელთა — ერთობ სოფელსა, მას ეამსა, ოდეს ახალი ბეგარი დაგდე; წინისა რა მჭირვებოდა ვცან, რომე ბრალი მექნა, მევე გაგიშუი. ესე დამედევა: ვნვაი, მკაი, თიბაი, სალევავი გამწეობაი. არ გემართლებოდი და მით

ვაგიშვი. მწირველნი ხართ ჩემნი და მშობელთა ჩემთანი. სხუაი, რაიცა გვტყვიან ვებია ეგრევე იყოს.

ესე ვინცა გიქციოს და გაქნევიანოს, კრულმცა არს პირითა ღმრთისაითა და დედისა ღმრთისა მგომობართა-მცა თანა არს ნაწილი სულისა მისისაი, ჳელითა-მცა მღდელთმოძღუართა და მღდელთა ჳუართა კრულია, ამენ.

ღამტიკებები:

1. ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა განუგია, რაიცა რა გქირვებოდა გაუშვია, მე, მ უ რ ვ ა ნ ც ა ვამტიკებ. ჩემსა ერდგულობასა შიგან კრულია მშლელი.
2. ქ. ამა პატრონთა, პაპისა და მამისა ჩემისა ბრძანებისა მე, ყ უ თ ლ უ ა რ ს ლ ა ნ მამტიკებელი ვარ.

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

ქ. ესე მე, ბეშქენ ჩემითა ჳელითა დაეწერე. ესე რაიცა ჩემთა მშობელთა და ჩემგან დაწერილი არს, განაღამცა მტიკიე იყო, რომე სატანუტროი გამომ[ე]შალა.

ამის [შემდგომად], რაიცა ხუცესი კორიდეთს არს, ხარებად [შემიოხებოდის]. თუ სახლსა შიგან ხუცესი არ იყოს და ვერ წირვიდეს, სატანუტროსა [გარდაიციდეს]; [რომე]ლნიცა წირვიდნენ, რადმცა ვინ სთხოვდა?

კრულ-მცა არს ამისა მშლელი; და ვინ ლოცვასა დააკლოს, იგიმცა კრულია ღმრთისა პირითა.

[1266—1280]. დაწერილი ჟან ჩიასძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

[...] [დაგიწერე] დაწერილი ესე თქუნენ, ყოვლად წმიდასა ღმრთისმ[შო]-ბელსა კორიდეთისასა მე, ჟანმან ჩიასძ[ემან] — ამირსპასალისა ამირახორმან, მ[ას] ჟამ[სა], ოდეს პატრონისა ჩემისა, ამირსპასალისა წყალობითა მქონდა {დ} უ რ ხ ს ა მ[ამული] ორთავე მეფეთაგან: თუით დავით მეფ[ეთა მე]ფისაგან და ბ[ერძ]ე[ნთა] მეფისა გიორგისაგან, {პ}ატრონისა ჩ[ემ]ისა წყალობითა.

დ[ამ]იწუეს ლობ[იე]რთ ესე კორიდეთი. მ[ას] ჟამ[სა], ოდ[ეს] ოთხთავი წაიღეს და ეკლეს[ია] გატეხეს მე, ჟანმან-ვე მოვჳკიდე ჳელი და ამავე ეკლესიასა დავდევე.

და შევსწირე შავგულისძე წმიდასა ღმრთისმშობელსა კორიდეთისასა, ჩემისა სულისათუის და ჩემისა შვილისა ბეშქენისა სადღერძელად.

გავიკუთეთე მარიამობა დღე საღაპოდ. რაზომნიცა ხუცესნი იყუნენ, ჟამსა წირვიდნენ. სხუად, ეკლესიასა ჳვაზმიდენ ჳეთით, სანთლით და ყავრით; და სატრაპეზოსა ჩემსა, ბეშქენს სიცოცხლესა და გამარჯუებასა ულოცვიდნენ.

შემიწირავს ყოვლით-ფერთ, შეუვალად და უცილობლად.

და ვინცა შეუცვალოს შე-მცა-იცვალების რჯულისაგან ქრისტიანობისაგან, იუდას-მცა-თანა დისაჯების და მის-მცა-თანა არს ნაწილი მისი, და ნესტორს და ოროგინეს-მცა-თანა არს ნაწილი მისი; და იგიმცა დიაც, რომელმან იოვანე ნათლისმცემელსა თავი მოჰკუთნა, და ღმერთმან ნუ-რაით სინანულითა ნუ შე-უნდვნეს.

მე, ე ა ნ ს ა ჩემითა კელითა დამიწერია, ნიშნად და ჰავეკლად.

9

[XII ს. დასასრ.] დაწერილი მურვანისა კორიდელთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა. დაგიწერე ესე დაწერილი მე, მ უ რ ვ ა ნ თქუენ, სრულად კ ო რ ი დ ე ლ თ ა.

თ ი ხ ჩ ე თ ი დედისა ღმრთისადა შეეწირა მ უ რ ვ ა ნ ს და ა ბ ა თ ა ს ა. [ღ]ა თქუენ ნა[პ]არევად ვითა მექნებო[ღა]? და ვითა გარდასაჯდეველ[ი არ] იყ-ა ამისათუის არაი გარდაგაჯდევინე.

ფურცელი ამოკუთვითი იყო და არ[ა ეწერ]ა და გარდაგაჯდე[ვინე].

ავიღე თქუენგან სამსახური — ორმოცდა[ათი ბოტანატი] და ფურცლისა ამოკუთვითა გაგიშვი.

და თ ი ხ ჩ ე თ ი მოგეც მამულობ[ით]. {ვითა} მამული თქუენი, ეგრევე [ი]გი მამულ[ობით] {გქონდეს}; [თქუენ]სა ერდგულებასა შიგან ვინცა შეგე-ცვილოს, კრუ]ლია პირითა ღმრთისაითა.

შემოგავდე პირველ სამოცი, მაგრა ათი გაგიშვი და ორმოცდაათისა ბოტა-ნატისაი ავიღე ჩემთვის, ჩემისა ცოლისათუის და საჯელისუფლ[ოდ ყოვლ]ად-ფერად.

თ ი ხ ჩ ე თ ს [ე]ქუსისა კაბიწისა ნიგოზისაი შეეწირა და განაღა ჰაგრევე იყო.

და ვინცაღა-რაი [გარდაგაჯდევი]ნოს — თქუენნი-მცა ბრალნი და ცოდვანი [მას მოეკითხოს]-მცა, კ ო რ ი დ ე თ ი ს ა ღმრთისმშობელი ჰრისხავს.

დამტკიცებები:

1. ქ. ესე, ვი[თა ჩემითა] კელითა დამიწერია მე[ე], მ უ რ ვ ა ნ [ჰაგრევე ვამ]ტკიცებ. ჩემნიცა-მცა ბრალნი და ცოდვანი უზღვიონ, ვინ ამისთვის სც[ვლი]დეს, უზღვიოს ღმერთმან.

2. ქ. ამა, პატრონისა ბრძანებისა, მე, ე ღ ც ა მამტკიცებელი ვარ.

10

[XII ს.]. დაწერილი თიხჩესი იოვანესა და გიორგისადმი

ქ. სახელითა ღმრთისადათა. ესე დაწერილი მე, თ ი ხ ჩ ე დაგიწერე შენ ი ო ვ ა ნ ე და გ ი ო რ გ ი ს — ი რ ე მ ე თ ი ს ა ჩემისა კერისა ნახევარი, ღმერთმან გიბედნიერენ თქუენ და თქუენთა მომავალთა.

დაიწერა გამგებლობასა ი ო ვ ა ნ ე ფ ა ჩ უ შ თ ი ს ა ს ა, ტანუტრობასა კ ო რ ი დ ე ლ ი ს ა ს ა.

[ამისი მოწამენი არიან]: დ უ რ ჩ ე ლ ი ი ო ვ ა ნ ე, ტ ო ბ რ ი (?) თ ა
 გ ის ძ ე პ ე ტ რ ე და ს რ უ ლ ა დ კ ო რ ი დ ე თ ი.
 და ვ ინ ც ა ეს ე დაწერილი შალოს, ბ დ რ ა ჰ კ ა ნ ი ზ ლ ო ს. და ეს ე არ ც ა ე გ რ ე
 ი შ ა ლ ო ს.

[XII ს.]. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაილ
 კვირიკეს ძისადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და შუამდგომლობითა წმიდისა ღმრთისმშობე-
 ლისაითა. მე, ივანე მათეშელმან დაგიწერე მიქაილ ხუცესსა
 კუირიკესძესა, მას ჟამსა, ოდეს ფარსმან გამგებლად იყო —
 შუადღელეთი, ივანწმიდასა თანა რომელ მიწა იყო, მისი ნახევარი
 ნიგოზითა ვიყიდე; გიბედნიერენ ღმერთმან.

ამას დაწერილსა მოწამენი არიან: ვაშანაი, და იანესა კორი-
 დელი, და თადეუვი, და ნადირბერი, და პეტრე, და სრუ-
 ლად კორიდელნი.

დაიწერა ნადირისძისა კელითა.

და ვინცა ესე დაწერილი შალოს, ათი ბოტანატი ზლოს; და ესე გავებული
 პასრევე იყოს.

[XIV—XV სს.]. დაწერილი კალის ჯევის ერთობისა

წმიდისა კვირიკეს კალისა თაუსდებობითა და შუვამდგომლობითა. და-
 უწერეთ და დავდევით დაწერილი ესე, საერთო და საერთპირო, მტკიცე და
 უქცეველი, რას გინდა ჟამისა შემოსრულობისათვის შეუტყვალეგელი, ამა პირსა
 ზედა: რაც ჩუენისა მთისა საქმესა მოყვეს, რაი გინდა საქმე მოყვეს, გინდა ვინ
 მოკუდეს, გინდა ვინ დაიკოდოს, გინდა ვინ გაიძარცოს, გინდ რა გინდა
 დიდი და საშინელი საქმე მოყვეს, პირი და პასუხვისა გამცემი — წმიდა კვირი-
 კე კალისა და კალისა ჯევი ერთობილი.

დ ა მ ა ტ ე ბ ა II

ზრიზოლ წირითელი

კორიდეთის ხელნაწერი და მისი ბერძნული მიწაწერები

მეცნიერებაში კარგად ცნობილი ბერძნული კორიდეთის ოთხთავი, რომელიც IX ს. მიეკუთვნება, წარმოადგენს ერთერთ განძს საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებისას ტფილისში*.

საინტერესო ისტორიულ-ლიტერატურული თვალსაზრისით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია იგი პალეოგრაფიული მხრივაც, როგორც არა ბერძნის, არამედ ქართველის კალმოდან გამოსული ბერძნული დამწერლობის საყურადღებო ნიმუში. ამით აიხსნება ზოგიერთი ასოს უცნაური, არამთლიანად ბერძნული, ფორმა, რომელთაგან ყველაზე ორიგინალურია χ-ასოს ფორმა, — იგი ძალიან მოგვაგონებს ქართულ ქ-ს. ამნაირადვე, უცებ გვეცემა თვალში ის ეგზოტური ელფერი, რომელიც ატყვია დამწერლობას მთლიანად აღებულს. მაგრამ, ამას გარდა, და იმ უამრავ ორთოგრაფიულ შეცდომათა გარდა, რომელნიც ნათლად ამტკიცებენ მწერლის მიერ ბერძნული ენის ცუდ ცოდნას და ზოგჯერ ტექსტის პირდაპირ გაუგებრობასაც, მწერლის არა ბერძნული წარმოშობის შესახებ ერთი საგულისხმო დეტალიც ლაპარაკობს. მწერალი მეტად იშვიათად, მხოლოდ სპორადულად, იცავს ბერძნულ ხელნაწერებში მიღებულსა და გატარებულს სიტყვათა გადატანის წესებს. ეს წესები მისთვის უცხოა და ის ამჯობინებს იმ usus-ს მისდობს, რომელიც მის მშობლიურ ენაში არსებობდა და რომელიც იმაში გამოიხატებოდა, რომ გადატანისას სიტყვის დაყოფა ყოველ ასოზე, ხმოვანზე თუ თანხმოვანზე, ჩერდებოდა და უყურადღებოდ რჩებოდა სიტყვის მარცვლითი შედგენილობა. გადატანის ასეთი ხერხი უპირატესად ქართული ენისათვის არის ჩვეული და მას ქართულ ხელნაწერებში მუდმივად ვხვდავთ. ყველაფერი ეს სავესებით შესაძლებლად ხდის ჩემს ვარაუდს, რომ კორიდეთის ოთხთავის მწერალი ქართველი იყო. ბერძნული ენის სუსტი ცოდნის-და მიუხედავად, მწერალი მაინც საკმაოდ იცნობდა ბერძნული დამწერლობის ასომთავრულ ტიპს, რომელსაც ის კიდევ იყენებს, სარგებლობს რა მრგვლოვანი ასომთავრულით ტექსტისათვის, და დახრილი ოვალურით — მარგინალური შენიშვნებისათვის; ამასთან, ასოების ფორმები ნათლად ლაპარაკობს IX ს. სასარგებლოდ, რა დროსაც უნდა მიეკუთვნოს ჩვენი ხელნაწერი.

* ამჟამად ხელნაწერი ინახება საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში; დაწვრილებით იხ. აქვე, გვ. 8—12.

მაგრამ არც ამით ამოიწურება ხელნაწერის მნიშვნელობა. მის კოდექსებად სხვადასხვა დროისა და შინაარსის ბერძნულ და ქართულ მინაწერთა მთელი რიგია, რომელნიც საინტერესონი არიან როგორც ენობრივი, ისე ყოფითი მხარეებით; ქართული მინაწერების გარჩევასა და მათ შეფასებას აკად. ნ. ი. მარმა სპეციალური, სამაგალითოდ შესრულებული ნაშრომი¹ შესძღვნა. რაც შეეხება ბერძნულ მინაწერებს, მათ ისეთი ბედნიერება არ ხვდა, როგორც ქართულს. თუმცა მათი რაოდენობა, მართალია, უკანასკნელისაზე მცირეა, მაგრამ მნიშვნელობით მათ არ ჩამოუვარდება. სრულად ისინი გამოაქვეყნა პასტორმა ბერმანმა, 1913 წ. ლაფციეში გამოსული კორიდეთის ოთხთავის ცნობილს, მეცნიერ პროფ. გრეგორისთან ერთად შესრულებულ, გამოცემაში², მაგრამ, დევიდებისას დაშვებული უამრავი შეცდომებისა, არასწორი დასკვნებისა, თვითნებური, არაფერზე დამყარებული, კომბინაციების გამო, ეს პუბლიკაცია, რამდენადაც საქმე მინაწერებს ეხება, კარგ გამოცემად არ შეიძლება იქნას ცნობილი. ამნაირადვე, გამოცემის იმ ნაწილშიც, რომელიც ხელნაწერის პალეოგრაფიულ აღწერას ეხება და რომელიც პროფ. გრეგორის ეკუთვნის, უყურადღებოდაა მიტოვებული ისეთ საკითხთა რიგი, როგორიცაა: აქცენტუაციისა, ინტერპუნქციისა, ხელნაწერის მოწყობილობისა და სხვა მსგავსი საკითხები, თუმცა ხელნაწერი არამცირე მასალას იძლევა, რომელსაც ამ საკითხებში ჩვენს ხელთ არსებულ ცნობებში ზოგიერთი დამატებები შეაქვს. არ შეიძლება აგრეთვე დავეთანხმოთ პროფ. გრეგორის ცალკეულ დანასკვნს, სხვათაშორის, ხელნაწერის მის მიერ დათარიღებას, რომელიც ემყარება შემოთნაჩვენები ერთ-ერთი ბერძნული მინაწერის არასწორ გარჩევას ბერმანის მიერ.

ყველაფერი ეს ერთად აღებული, აგრეთვე ის ფაქტი, რომ კორიდეთის კოდიკო განაგრძობს დასავლეთ-ევროპულ მეცნიერთა ყურადღების მიპყრობას და ახალ ნაშრომთა ობიექტი³, საკმაო საფუძველია ჩემი შრომის გამოქვეყნებისათვის.

მთელი ჩემი ნაშრომი მთლიანად 6 თავისაგან შემდგარ კომპლექსს წარმოადგენს: 1) ხელნაწერის ისტორია, 2) ხელნაწერისა და მისი მოწყობილობის აღწერა, 3) წერის დრო, დამწერლობა და მწერალი, 4) ასპირაცია, მახვილი, აპოსტროფი და ინტერპუნქციის სისტემა, 5) ხელნაწერის შინაარსი და მისი ადგილი „ახალი აღთქმის“ სხვა ნუსხებს შორის, 6) ბერძნული მინაწერები: ტექსტი და კომენტარები.

პირველ 5 თავში ყველა ზემოაღნიშნული საკითხის გარჩევის შემდეგ, VI თავში გადავდივარ ხელნაწერის არეებზე სხვადასხვა დროს დაწერილი 9 ბერძნული მინაწერის ხელახალ გამოცემასა, გარჩევასა და კომენტირებაზე.

პირველი მინაწერი (ფ. 72v), შეტანილი X ს. კორიდეთის სავანის წინამძღვრის მთავარ მამის მიხეილის ხელით, შემდეგი შინაარსის 4 სტრიქონს შეიცავს:

[1]. „ჩვენ, ცოდვილნი და შეიწრებულნი, კორიდეთის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის (სავანის) წინამძღვარი, მთავარმამა მიხეილი, მამა ჩემი სტეფანე და შვილი მისი“.

¹ Известия Имп. Академии Наук, 1911, 211 და შემდ...

² Beerman and Gregory, Die Koridethi Evangelien 038, Leipzig, 1913.

³ შედ. მაგ. Kirsopp Lake—Robert P. Blake, The text of the Gospels and the Koridethi-Codex (The Harvard theological Review, v. XVI, № 3, July, 1923, 269—286).

მინაწერიდან არ ჩანს, ეს პირები თავის თავს „შეიწრებულებს“ რატომ უწოდებენ.

ამ მინაწერის ცოტა ქვემოთ მოდის მეორე, რომელიც XI ს. უნდა დათარიღდეს და რომლის შინაარსი ეხება სავაჭრო გარიგებას მღვდელ გრიგოლსა და ორ სერიტოპულოს, იოანესა და კვირიკეს, შორის.

[2]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. მე, მღვდელ-მა გრიგოლმა, იოანე და კვირიკე სერიტოპულოები სგან ვიყიდე სამონასტრო ადგილმამული (μᾶτῆχον) და ფასად მივეცი ორა სრულფასოვანი ბოტანატი, ზემოდასახელებულ (sic) მოწმეთა თანადასწრებით, მთავარ მამის ხუცესის იობისა და მარკოზის და ხუცესის მიხეილისა და კვირიკესი და მატესეს თანადასწრებით ... ცებას კურცეკის. მოწმეთა ხელმოწერა“.

ეს საინტერესო მინაწერი წარმოადგენს რომელიღაც ადგილ-მამულის სყიდვის აქტს, რომელიც წინათ (კორიდეთის?) მონასტერს ეკუთვნოდა, და აწ, ალბათ, მის ხელახლა შესყიდვაზეა ლაპარაკი. ამის სასარგებლოდ ხომ არ ლაპარაკობს როგორც ის ვარაუდობა, რომ მსყიდველი (მონასტრის წარმომადგენელი?) არის მღვდელი, აგრეთვე ისიც, რომ რიგი მოწმეებისა მღვდლები არიან? აქტის სიმტკიცისათვის და ყოველგვარი შესაძლებელი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად, სყიდვა წარმოებს მოწმეთა რიგის თანადასწრებით, რომლებზედაც ნათქვამია, რომ მათ „ხელი მოაწერეს“, რა თქმა უნდა, იმ ნასყიდობის წიგნის დედანზე, რომელიც მისცეს გამყიდველსა და მყიდველს.

ძირითადი საბუთის შესანახ ადგილად კი, თავისებურ ნოტარიალურ ბიუროდ, თვით ხელნაწერი გვევლინება, რომლის გვერდებზედაც შეტანილია საბუთი. კერძოთული მხარეებიდან კი, რომლებსაც ყურადღება უნდა მიექცეს და რომლებიც ბევრმანმა ვერ გაიგო და არასწორი დეშიფრების საფუძველზე არასწორი დასკვნები გააკეთა, საგულისხმოა ორი „სრულფასოვანი ბოტანატის“ ხსენება, ბიზანტიელი იმპერატორის ნიკიფორე ბოტანატის სახელით წოდებული მონეტისა, რომელიც იმ დროს საქართველოში გავრცელებული იყო.

ამგვარად, მეორე მინაწერი გამოირჩევა თავისი წმინდა-საქმიანი ხასიათით და მას გადაყვევართ სამონასტრო ინტერესების სფეროში, სამონასტრო საკუთრების მომრგვალების სფეროში. პირიქით, მესამე მინაწერი (ფ. 132v) წარმოადგენს უბრალო შენიშვნას მომლოცველის ან მოგზაურისას, რომელმაც თავისი სახელი წაკითხულ ხელნაწერში შეიტანა, როგორც კორიდეთის ღვთისმშობლის ეკლესიაში არსებულ ადგილობრივ საუნჯეში:

[3]. „მე, ცოდვილმა მათემ, მოგზაურმა(?) და ყარიბმა, ვიხილე ესე წმინდა სავანე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა, კორიდეთში (რომ არის), რომანიის კეთილ(?)მყოფელის, ანდრონიკე მეფის დროს“.

ამ მინაწერში, მისი ყოფითი მნიშვნელობის გარდა, მეტად საინტერესოა ენობრივი თვალსაზრისით ბუნდოვანი სიტყვა **ზავიძ**, რომელიც აქამდე არსად არ შეგვხვდებოდა. ამ სიტყვის გარკვევას ისახავს მიზნად ჩემ მიერ მინაწერის კომენტარებში მოთავსებული შენიშვნა პროფ. პ. ვ. ერნშტედტისა, რომელიც იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სიტყვა **ზავიძ** (შეად. **ზავიძ** —

Trasegssel) ნიშნავს „მოგზაურს“. რაც შეეხება ანდრონიკე მეფეს, მასში უნდა ვიგულისხმოთ ტრაპეზონელი იმპერატორი, ანდრონიკე I გიღონი (1222—1235) და არა ბიზანტიელი იმპერატორი ანდრონიკე კომნენი (1183—1185), მით უფრო, რომ ასოთა მოხაზულობა XIII ს. სასარგებლოდ უფრო ლაპარაკობს. მაგრამ ვინც არ უნდა ვიგულისხმოთ ამ ორ იმპერატორთან, საყურადღებოა ბერძენი იმპერატორის ხსენება. ეს ხსენება ხომ არ მიუთითებს იმაზე, რომ ტაო-კლარჯეთში, ე. ი. იმ საზღვრებში, სადაც კორიდეთი მდებარეობდა, ბერძნული გავლენა (ტრაპიზონის იმპერიის გავლენა?) ჯერ კიდევ XIII ს. შეიგრძნობოდა გარკვეული ოდენობით.

და კვლავ სხვა გარემოში გადავეყვართ მეოთხე მინაწერს. ვიღაც, წერაკითხვის ნახევრადმცოდნე ღვთისმლოცველი საღუნი, თავისთავისა და ვიღაც ლაზარესთვის ღმერთს წყალობას შესთხოვს:

[4]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა [წმიდისათა]. მე, საღუნი, შემიწყალე, უფალო, და ლაზარე“.

რაც შეეხება მინაწერის დემოფერებას, ბერძნულ იგი მაინცდამაინც არ ემარჯვება. მას ვერ გაუგია, რომ *σάββον*: სიტყვაში მას საკუთარ სახელთან აქვს საქმე და სხვადასხვანაირი კომბინაციების გზით ბერძნული მისგან მთელ ფრაზას აღდგენს, რომელიც არავითარ აზრს არ იძლევა, და ამგვარად მინაწერის მთელ აზრს ამახინჯებს.

მეოთხის საპირისპიროდ მეხუთე მინაწერში იურიდიული ხასიათის საბუთთან გვაქვს საქმე, საბუთთან, რომელიც შედგენილია კორიდეთის ეკლესიის ინტერესების გამოსახატავად მთავარამამის და წინამძღვარ მიხეილის, ეგების სწორედ იმისი, ვინც პირველი მინაწერი შეადგინა, ქალის მიერ:

[5]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ესე განვაგე მზითვის ჩემისა გამო მე, მთავარამამა მიხეილის, წინამძღვრის, ქალმა [რომელიც] დავრჩი უშვილო(?). მტკიცე ყოვს ღმერთთან (მონასტრისთვის?) შეწირული ადგილი მამისა ჩემისა, ზემოთ ერთი დღისა საყანე , რომელსაც მე ვწირავ კორიდეთის ეკლესიას. და ნურავისმცა ხელეწიფების განკარგულებისა ჩემისა ცვალება. ზეობასა უფლისა ჩუენისა იმპერატორის ფოკასი, თვესა აებერვალსა, ინდიქტიონსა მ. დაიწერა ხელითა მთავარამამის მიხეილ ჭილანისისათა“.

მოყვანილი მინაწერი (ფ. 140v) მრავალმხრივ არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი. უწინარეს ყოვლისა იგი ზედმიწევნით დათარიღებულია იმპერატორის ნიკიფორე ფოკას მეფობის ერთერთი წლით, რა წელსაც ხვდება მ ინდიქტიონი, ე. ი. 965 წლით. ეს დათარიღება ბიზანტიელი იმპერატორის მეფობის წლით საქმის სიხალდით ამტკიცებს, რომ ტაო-კლარჯეთის მცხოვრებთა თვალში უკანასკნელი მათი მფლობელი იყო, ანუ, სხვანაირად, ბიზანტიის გავლენა და ხელისუფლება იქ გარკვევით შეიგრძნობოდა. შემდეგ, რაც შეეხება მინაწერის შინაარსს, ისიც საკმაოდ საინტერესოა. ჩვენს წინაშეა მთავარამამის მიხეილის ქალის განკარგულება მისი მზითვისა და მისი მამის მიწის საკუთრების გამო. ერთსაცა და მეორესაც, როგორც დავინახეთ, იგი კორიდეთის ღვთისმშობლის ეკლესიას სწირავს, ე. ი. ჩვენ თითქოს ანდერძისა და თითქოს შეწირვის აქტის

წინაშე ვდგავართ. მაგრამ, საბუთის პრიმიტიული გაფორმების წყალობით მასში ბევრი რამ ბუნდოვანი რჩება და, რაც განსაკუთრებით უცნაურია, შიგ შემწირველის სახელი არ არის: იგი გვევლინება უბრალოდ, როგორც თავისი მამის, კორიდეთში, ალბათ, კარგად ცნობილი მთავარმამის, მიხერის ქალღ-დაბოლოს, ბუნდოვნებას თან ერთვის ენის უსწორობა და რამდენიმე სიტყვა, რომლის სწორი განმარტება ჭირს. და მაინც, მინაწერი საესეებით, ყურადღების ღირსია, ჯერ ერთი, როგორც გარკვეული თარიღის მქონე და, მეორე, როგორც X ს. შუა წლების ყოფის დამახასიათებელი ძეგლი, რომ არაფერი ვთქვათ მის ენობრივ მხარეზე, შეად., მაგ., **Φελαρ:ου-ს** (= **Φεβρ:ουαρ:ου-ს**) დაწერილობა ახალბერძნულ **Φεβάρ:ου-ს**.

გადავდივართ მეექვსე მინაწერზე, ფ. 155v:

[6]. „ნიშანი კირიკოპულ მიხელისა. ნიშანი კორიდჳლისასა. ნიშანი მიხელის კმისწულის პეტრესი. სახელისა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. მათ (ე. ი. სამმა ზემოხსენებულმა პირმა) ბუდუს მეოხებით, მეგალოსტრატის ადგილი, მისი მეოთხედი ნაწილი, ვადმომცეს მე, მთავარმამა ხუცეს ივანესა და მის ძმასთან ერთად. ღმერთმან და წმინდამან ღვთისმშობელმან კეთილად აქციონ თავისათვამ (= თქვენავის) და რომელმანცა ისურვოს (ნებისა თქვენისა) დარღვევა, ნუშტა ეზიარების ღმერთსა“.

მინაწერი — მისი დაწერის დრო XII ს. — თავისი ფორმითა და შინაარსით, გამარტივებული სქემის მიხედვით შედგენილი შეწირვის აქტია. შეწირული საგანია მეგალოსტრატის ადგილ-მამულის მეოთხედი ნაწილი. გადაცემა ხდება ვინმე ბუდუს მეოხებით. შეწირულის მიმღებად კი გვევლინება დაუსახელებელი ვინმე, და შემდეგ მთავარმამა ივანე და მისი ძმა. შეწირველი სამია: ორი კირიკოპული, მიხელი და პეტრე, და კორიდელისი. აქტის დასაწყისში დასმულია „sigma“ — საჩუქრის შემწირველი პირების ნიშნები⁴. ძნელი სათქმელია, არის თუ არა კერძო პირთათვის შეწირვა სინამდვილეში არაპირდაპირი ჩუქების აქტი კორიდეთის საეპისკოპოსოსის, რომლის არაოფიციალური წარმომადგენლები ეს პირები არიან, თუმცა ასეთი ფაქტის შესაძლებლობა გამორიცხული არ არის. რაც შეეხება მინაწერის ენობრივ მხარეს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უკანასკნელის მიერ მოცემული ფორმა **αυψαις** (= **αυψαις**), სადაც სიტყვის შუაშია **i** — ბგერა, რომლის არსებობა ამ სიტყვაში მრავალჯერ დასტურდება მოგვიანებული ხანის ძეგლებით, ქრისტიანული წარწერებით დაწებული, როგორც ამას პროფ. პ. ე. ერნშტედტი აღნიშნავს. შეად. ახალბერძნული **αυψαι**.

მეშვიდე მინაწერში, ისევე როგორც მეოთხეში, ჩვენ კვლავ გვაქვს უბრალო და გულუბრყვილო მიმართვა ღვთისადმი, და აგრეთვე თავისი თავის რწმუნება საკუთარი სულის წარწყმედისაგან დაცვის აუცილებლობაში. ეს X—XI ს. მიწაწერი, 174 ფ. კიდეზე, შემდეგია:

[7]. „მე ვაკურთხებ, მეუფე უფალო, გადაწყვეტილებასა შენსა! იკითხე კარგად, ისწავე ღვთისმოშიშობა და ნუ წარიწყმედ სულსა შენსა“.

⁴ იხ. Ф. И. Успенский и В. Н. Бенешевич, Вазелонские акты, 55 და შემდგ. (Гос. Публ. Библиотека в Ленинграде. Серия V: Orientalia № 2. Ленинград, 1927).

ენობრივი თვალსაზრისით მინაწერი საინტერესოს არაფერს შეიცავს, მაგრამ მინც იძლევა საკმაოდ იშვიათად ხმარებული *ჯაბა* (წარწყმედა) ზმნის მაგალითს; ბერმანმა ვერ გაიგო მინაწერის დასასრულის აზრი, კერძოდ, ვერ გამოიცნო ზმნის ფორმა, და იგი მთელ ტექსტს აბსოლუტურად შეუძლებელ განმარტებას აძლევს.

ბერმანის ვერც მერვე მინაწერის (ფ. 197v) დემონსტრაციის ცდას ჩავთვლით უფრო მოხერხებულად. ეს მინაწერი დამწერლობის მიხედვით X ს. მიეკუთვნება, და ჩემი აზრით, როგორც ყოფის, ისე ენობრივი თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობისაა. თარგმანში მას ასეთი სახე აქვს:

[8]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ჩვენ, სამა სოფელი, საზღვრებისა და ხე-ტყის საკითხის გამო შევეყარენით მღვდელნი და მამასახლისნი (*οἱ κληρονομησῆρες*) და ღვთისა და ჭეშმარიტების შიშით გადავწყვიტეთ ოსმალის მიწის ნაკვეთის შესახებ ღვთისა და მის წმინდანთა წინაშე სიცრუე არა ვთქვათ. ქვემოთ წყლის ნაპირს დგას წმ. გიორგის ჯვარი პატიოსანი, ქვემოთ საზღვრიდან მოყოლებული წმ. გიორგის ჯვარამდე ზემოთ, და ზემოთ ჩასმულია წმ. გრიგოლ, არქიტრატეგოსი, დიდი ქვა. ცალკე უსიაფიძად სახელდებული მეტოქიები. არ არის (მიჯნის ნიშანი) მეზობელი სოფლის დურჩას არეში, რომელსაც ნოქალენეთის ტყის გამო დავა აქვს ოლოლობასკესის ორ მიწისმოქმედთან, მიხეილ ფანისთან და იოანე ოჩაკასთან. უსამართლოთა მათ სანდო მოწმენი იშოვეს, დამმოწმებელნი იმისა, რომ თეთრი მდინარეც (საზღვრად?) დაედგინოს, მაგრამ მათაც ფართობის ნაგლეჯიც კი ვერ წაიდეს. სიცრუე მოპოებული არ იყო (sic). ვინაც (გადაწყვეტილება) დაარღვიოს, ღმერთსამცა ნუ ეზიარების“.

მინაწერში რიგი ბუნდოვანი ადგილებისდა მიუხედავად, ცხადია, რომ იგი შეიცავს ცნობას მიწის ნაკვეთებისა და სატყეო ადგილ-მამულების საზღვრების გამო დავით გამოწვეული ადგილობრივი დათვალეობების შედეგის შესახებ. წარმოდგენილია სამი სოფელი: კორიდეთი, ოსმალი და დურჩა. მინაწერში კორიდეთის შესახებ პირდაპირ არ არის ლაპარაკი, იხსენიება მხოლოდ მისი ოსმალის მოსაზღვრე სამონასტრო ადგილ-მამულები (მეტოქიები). მთავარი ყურადღება ოსმალისა და დურჩასადმი მიპყრობილი.

პირველის მიმართ ირკვევა სამიჯნო ჯვრის (resp. ქვის) არსებობა ქვემოთ მდინარესთან, ალბათ, იმ უბნის საზღვრებში, რომელზედაც ოსმალი თავის პრეტენზიებს აცხადებდა. სამიჯნო ჯვარი დურჩას არა აქვს და ტყის გამო დავა აქვს ორ კერძო პირთან: ეს პირები თავის სასარგებლოდ საზღვრების დადგენას იქ ცდილობდნენ, სადაც ეს საზღვრები არ იყო (შეად. გამონათქვამი: „იშოვეს უსამართლოთა მათ“). მინაწერის მთავარი ინტერესი „ჯვრების“ ხსენებაში მდგომარეობს, რომლებიც მიჯნის ნიშნის როლს თამაშობენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ, ალბათ ქვის, ჯვრებს (შეად. გამონათქვამი: „დიდი ქვა“) ზოგჯერ ზედ წმ. გიორგის გამოხატულება ჰქონდათ, რის გამოც ისინი იწოდებოდნენ „წმ. გიორგის ჯვრებად“ ან უბრალოდ, „წმ. გიორგიდ“. რა თქმა უნდა, ისინი არა საკვებით ვეარისებრი ფორმის, არამედ დაუმუშავებელი ქვის ლოდებიც (შეად. „დიდი ქვა“) შეიძლება ყოფილიყვნენ. ყოველ შემთხვევაში, ეს „ჯვრის ქვები“, არ შეიძლება დავუთავმოთ, როგორც, მაგ.: ამას ბერმანი ჩადის, ქვის

კვარცხლბეკიან წმ. გიორგის მოჭედილი ხატით შემკულ უზარმაზარ ხის ჯვრებს, რომლებიც, სხვათაშორის, სვანეთის ეკლესიებში გვხვდება. სამაგიეროდ, ისინი შეიძლება დავუჯავშინოთ „ჯვრის ქვებსა“ და „ქვებს“, რომლებიც ქართულ სამიჯნო აქტებშია მოხსენებული, როგორც „სამიჯნო ნიშნები“. შეად. „დასტურლამალი“, პ. უმიკაშვილის გამოცემა, გვ. 37, რაზედაც პროფ. ი. ა. ჯავახიშვილმა მიმითითა.

მინაწერი არანაკლებ საინტერესოა ენობრივი მხრივაც. მასში გვხვდება პონტოს დიალექტის ფორმები, ერთი ფორმაც კაპადოკიის დიალექტიდან, და საზოგადოდ ის, ისე როგორც სხვა მინაწერები, საგულისხმო წარმოდგენას გვაძლევს იმ სასაუბრო ბერძნულ ენაზე, რომელიც X—XI ს. ტაო-კლარჯეთში გავრცელებული ყოფილა.

გარჩეულ ყველა მინაწერთაგან სრულიად განმარტოებით დგას გურგენ კომესის მიერ შეტანილი X—XI სს. მეცხრე მინაწერი (ფ. 249v). ყოველდღიური ცხოვრებისა და მისი ინტერესების წრიდან, რომელთა შორის კორიდეთის საენის ინტერესებს არამცირე ადგილი უჭირავს, მას გადავყევართ სხვა გარემოში. ბერძნის მიერ ცუდად წაკითხულსა და უცნაურად დასახიჩრებულ მინაწერს, სინამდვილეში შემდეგი სახე აქვს:

[9]. „მე, გურგენ კომესი, ტეფრიკის ტაქსიარქიიდან, მოვედი ციხესა პავლიკიანთასა(?), სიმაგრესა ჩხიეთსა, მიმდინარე ინდიქტიონს [..] თვესა მარტსა“.

ისტორიული ფაქტების დაახლოებისა და კომბინაციების საფუძველზე, მე ჩემს ნაშრომში, მინაწერის კომენტარებში, ვცდილობ დავამტკიცო, რომ ჩვენი მინაწერის გურგენი, კლარჯეთის ბაგრატიანი გურგენთაგან, უნდა ვიცნათ იმ გურგენად, რომელიც ქართველთა და აფხაზთა მეფის ბაგრატ III კურაპალატის მიერ ციხეში იყო შემწყვედელი და პატიმრობაში მოკვდა 1012 წ.

ჩემ მიერ მოყვანილი საბუთები შემდეგში გამოიხატება. ჩვენი მინაწერის გურგენი კომესის ხარისხს ატარებს, მსახურობს ბიზანტიის ჯარში, იქ თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს და ბიზანტიის სამფლობელოებიდან, ტეფრიკიდან, მოდის ბიზანტიის გავლენის სფეროში მყოფ კლარჯეთში, ჩხიეთის ციხეში, ე. ი. ის ბიზანტიის მხარეზე დგას, ის ბიზანტინოფილია. უნდა ვიფიქროთ, რომ კავშირი ბიზანტიასთან და ბიზანტინოფილობის გარკვეული ოდენობა ბაგრატის მიერ წარტყვევნილ გურგენ კლარჯსაც უნდა ჰქონოდა. ეს რომ არა ყოფილიყო, მისი შვილი დემეტრე, თავისი მამის დატყვევების შემდეგ ბიზანტიაში, იმპერატორ ბასილთან არ გაიქცეოდა (იხ. Такайшвили, Жизнь и известия о Багратидах, 160—161, 57) და ბასილის მემკვიდრე, კონსტანტინე VIII, არ ეცდებოდა ქართულ ტახტზე ბაგრატ III შვილიშვილის, ბაგრატის, ადგილას 1027 წ. დემეტრე აეყვანა, რათა საქართველოზე, კერძოდ კლარჯეთზე, ბიზანტიის გავლენა აღედგინა.

თუ ჩემი მოსაზრებები სწორია და თუ ჩვენი მინაწერის გურგენ-კომესი და გურგენ კლარჯი ერთიადიგვეა, მაშინ ჩვენი მინაწერი ჯერ კიდევ გურგენის აყვავების ხანაზე მიგვივითებებს, როდესაც ის, ბიზანტიელი დიდებული, მშობლიურ კლარჯეთში ჩამოდის და გუმანი არა აქვს იმისა, რომ მას დალუპვა უქადის, მაშინ როდესაც ქრონიკა მის ტრადიკულ დასასრულს მოგვითხრობს.

ესაქვეთია ზოგადად მინაწერთა შინაარსი. ისინი ისტორიული და ყოფა-ცხოვრების თვალსაზრისითაც საგრძნობ ინტერესს წარმოადგენენ. მაგრამ ისინი ენობრივი მხრითაც მნიშვნელოვანი არიან და სავსებით ღირსნი, რომ სპეციალისტებმა მათ სწორედ ამ მხრივ მიაქციონ ყურადღება. მაშინ, მრავალი, რაც მე მინაწერთა გარჩევისას გამომეპარა და მრავალი, რაც მე ჯერონდ ვერ შევაფასე, ან სწორად ვერ გავიგე, სავსებით შევსებული იქნება, მით უფრო, რომ მინაწერები ავტორთა არასაკმარისი განვითარებისა და განათლებისგან წარმომდგარ სიძნელეებს მრავლად შეიცავენ; ეს ავტორები ორთოგრაფიაზეც მუდამ მწყურალად არიან და ხშირად უცოდინარობის გამო თავისი აზრი ნათელი და გასაგები ფორმით ვერ გამოუთქვამთ.

ს ა კ ი მ ბ ლ მ ბ ი

ა. პირთა სახელები

აბთა მეუღლე მურვან (I)-ისა 2; მან შესწირა თიხჩეთი კორიდეთის ღმრთისმშობელს 9

ბექა ძისწული ბეშქენ (I)-ისა 3; შვილი მურვან (II)-ისა, მოწმე და მამტიცებელი მიქაელ ზუცესის ძისადმი მურვან (II)-ის მიერ მამულის შეწირულების დაწერილისა 4

ბეშქენ შვილი ჟან ჩიას-ძისა 8

ბეშქენ (II) ძისწული ბეშქენ (I)-ისა, მან „განაცხველა“ და დაამტკიცა კორიდელ ზუცესადმი სატანუტრო ღრამის „გაშეების“ დაწერილი ბეშქენ (I)-ისა 3; კორიდელს დაუწერა ახალი ბგერის დადების დაწერილი 6; კორიდელ ზუცესებს დაუწერა სატანუტრო დაწერილი 7

ბეშქენ (I) კორიდელ ზუცესებს „გაუშუა“ სატანუტრო ღრამად; მისი სძლია ზუაშაქი, ძისწულია ბექა 3

გიორგი ბერძენთა მეფე 8

გიორგი მას და იოვანეს თიხჩემ დაუწერა ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარი 10

გიორგი ძე ზუცისა, შეწირა ვენახი კორიდეთის ღმრთისმშობელს 1

დავით მეფე 8

დოლისყანელი სტეფანე იხ. სტეფანე დოლისყანელი

დურჩელი იოვანე იხ. იოვანე დურჩელი

ელი მამტიცებელი მურვან (III)-ის დაწერილისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი 9

ვანაი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

თადეუცი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

თავგოგისძე პეტრე იხ. პეტრე თავგოგისძე **თედლორე** ძმა გიორგი ზუცის ძისა, რომელმაც კორიდეთის ღმრთისმშობელს შესწირა ვენახი 1

თიხჩე ირემეთს მისი კერძი მამულის ნახევარი დაუწერა იოვანეს და გიორგის 10

იანესა კორიდელი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

ივანე მათეშელი მიქაელ ზუცეს კუირიკეს ძისაგან იყიდა შუაღლეითი — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

იოვანე მას და გიორგის თიხჩემ დაუწერა ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარი 10

იოვანე მისი შვილია მიქაელ ზუცესი, რომელსაც მურვან (II) მისცა მისივე კერძი მამული 4

იოვანე დურჩელი მოწმე თიხჩეს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევრის მიცემის შესახებ 10

იოვანე ნათლისმცემელი 8

იოვანე ფაჩუშთი მის გამგებლობაში დაწერა დაწერილი თიხჩესი იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევრის მიცემის შესახებ 10

იულა 8

კაკრიე (წმ.) 12

კორიდელი იანესა იხ. იანესა კორიდელი

კუირიკე მისი შვილია მიქაელ ზუცესი, რომლისგანაც ივანე მათეშელმა იყიდა შუაღლეითი — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

მათეშელი ივანე იხ. ივანე მათეშელი

მარკოზ ზუცესის შვილი, ივია მამის მამაი მიქაელ ზუცესის იოვანეს ძისა 4

მიქაელ ზუცესი, მას მოუკვდა ცოლი — ტეი ზუცისა ასული 5; იოვანეს ძე, მისი მამის მამაი მარკოზ ზუცესის შვილი იყო, მურვან (II) მას მისცა მისივე კერძი მამული 4

მიქაელ ზუცესი, ძე კუირიკესი, მისგან იყიდა ივანე მათეშელმა შუაღლეითი — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

მურვან (I) მან და აბათამ კორიდეთის ღმრთისმშობელს მოახსენეს თიხჩიეური პარ-

ტახტი 2; მათ კორიდეთის ღმრთისმშობელს შესწირეს თიხნეთი 9

მურვან (II) მამა ბექასი 4; მიქაელ ხუცესს იოვანეს ძეს მისცა მისივე კერძი მამული 4

მურვან (III) მისი პაპა მურვან (II), იგი ამტკიცებს მურვან (II)-ის მიერ მიქაელ ხუცესისადმი შეწირულ მამულს 4; მისი მამა ბექაქენ (II), ამტკიცებს ბექაქენ (II)-ის დაწერილს კორიდელთა ბეგარის „გაშუების“ შესახებ 6; ვანახლა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი მურვან (I)-ის და აბათას მიერ თიხნეთის შეწირულების დაწერილი 9; ამტკიცებს თავის დაწერილს კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი თიხნეთის შეწირვის შესახებ 9

ნადირბერი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ხუცესისადმი 11

ნადირისძე დამწერი ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ხუცესისადმი 11

ნესტორ და ოროვინე 8

ოროვინე (ნესტორ და ოროვინე) 8

პეტრე მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ხუცესისადმი 11

პეტრე თავგოგისძე მოწმე თიხნეს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევრის მიცემის შესახებ 10

ჟან ჩიასძე ამირსპასაჰლის ამირახორი, მისი შვილია ბექაქენი, მეფეთაგან აქვს მამული ღურჩს, ლობიერთ დაუწუეს კორიდეთი, გატეხეს ეკლესია და წაუღეს ოთხთავი, რომელიც მან უკანვე დააბრუნა, კორიდეთის ღმრთის-

მშობელს შესწირა შავგულისძე, „გაიკუეთა“ მარიამობა დღე 8

სტეფანე დოლისუანელი დამწერი კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი გიორგი ხუცის ძის მიერ ვენახის შეწირულების დაწერილისა 1

ტი ხუცესი, მისი ასული იყო მიქაელ ხუცესის ცოლი 5

ფარსმან მისი გამგებლობის დროს ივანე მათეშელმა მიქაელ ხუცესის ძისაგან იყიდა შუალეული — ივანწმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

ფაჩუშთი იოვანე იხ. იოვანე ფაჩუშთი

ღობიერნი მათ დაუწუეს ჟან ჩიასძეს კორიდეთი, გატეხეს ეკლესია და წაუღეს ოთხთავი 8

უფთლუ არსლან შვილი მურვან (III)-ისა და შვილისშვილი ბექაქენ (II)-ისა, ამტკიცებს თავისი პაპისა და მამის ბრძანებას კორიდელთა ბეგარის გაშუების შესახებ 6

შავგულისძე იგი შესწირა ამირსპასაჰლის ამირახორმა ჟან ჩიასძემ კორიდეთის ღმრთისმშობელს 8

ჩიასძე ჟან იხ. ჟან ჩიასძე

ხუაშაქი სძალი ბექაქენ (I)-ისა, მისი ხუაქიშნით „გაუშუა“ ბექაქენ (I)-მა კორიდელ ხუცესებს სატანტრო ღრამა 8

ბ. გიორგაფიშული სახელები

ღურჩი მამული ამირსპასაჰლის ამირახორის ჟან ჩიასძისა, რომელიც მას აქვს მეფეთაგან 8

თიხნეთი კორიდეთის ღმრთისმშობელს შეწირეს მურვანმა და აბათამ 9; იგი ხელმეორედ მამულობით მისცეს კორიდეთის ღმრთისმშობელს მურვან (III)-მ და ელიმ 9

თიხნეთური პარტახტი კორიდეთის ღმრთისმშობელს შეწირეს მურვანმა და აბათამ 2

ივანწმიდა მის თანა არის მიწა შუალეული ნიგოზით, რომელიც ივანე მათეშელმა „დაუწერა“ მიქაელ ხუცესს კუირიკეს ძეს 11

ირემეთი თიხნეს კერძი [მამული], რომლის ნახევარი მან „დაუწერა“ იოვანეს და გიორგის 10

კალა 12

კალის კევი 12

კორიდეთი 7, იგი დაუწუეს ლობიერთ ჟან ჩიასძეს 8, სრულად კორიდეთია მოწმე თიხნეს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი 10

შუალეული ივანწმიდასა თანა მიწა ნიგოზით, რომელიც იყიდა ივანე მათეშელმა მიქაელ ხუცესისაგან 11

ბ. ტარმინები და საბნები

ამენ 6

ამირახორი ამირსპასაჰლისა 8

ამირსპასაჰლი 8

ამოკუეთა (ფურცლისა) 9

ასული 5
 ალაპი (საალაპოს გაკუეთა) 8
 აღება („ავილეთ“) ბოტანატისა 9; ა. სამსა-
 ზურისა 4, 9; ა. სატანეტრო ღრამისა 3; ა.
 ფასისა 1
 ახალი ბეგარი 6
 ბეგარი 6
 ბედნიერება („გებედნიერენ“) ღმრთისაგან
 10, 11
 ბერძენთა მეფე 8
 ბოტანატი 9, 11
 ბრალი 6
 ბრალნი და ცოდვანი 9
 ბრძანება 6, 9
 გაგებული 11
 გაკეთვა ღმრთისაგან 9
 გაკუეთა („გავიკუეთეთ“) ალაპისა 8
 გამარჯუება 8; გ. ღმრთისაგან 2
 გამგებელი 11
 გამგებლობა 10
 გამოსვლა („გამოვიდოდის“) სატანეტრო
 ღრამისა 3
 გამოშლა (დაწერილისა) 7
 გამწეობაი (ბეგარი) 6
 განება 6
 განკითხვის დღე 3
 განცხოველება („განეაცხოველე“) დაწერი-
 ლისა 3
 გარდასჯდეველი 9
 გარდაჯდა (სატანეტროსი) 7
 გარდაღვივნება 9
 გატება (ეკლესიისა) 8
 გაშუება („გაგაშუი“) ბეგრისა 6; გ. სატა-
 ნეტრო ღრამისა 3; გ. ფურცლის ამოკეთისა 9
 გაცემა (პასუხის) 12
 გამარცვა 12
 დადება (ახლის ბეგრის) 6; დ. ბეგრის 6; დ.
 დაწერილის 12; დ. ეკლესიასა შინა ოთხთავის 8
 დაკლება (ლოცვის) 7; დ. სალოცავისა 3; დ.
 ღმრთისაგან სულის სალოცავისა 3
 დაკოდვა 12
 დამტკიცება (დაწერილის) 3
 დამტკიცებული 4
 დასაჯერებელი ფასი 1
 დასქვა (ვენჯის) 1
 დასჯა (იუდასმცა თანა) 8
 დაშავება (ნაწერის) 3
 დაწერა 1, 4, 6, 7, 9—11; დ. დაწერილის
 8—12; დ. დაწერილისა ნიშნად და პავქელად 8;
 დ. ზითევისა 5; დ. შეწირულების 4
 დაწერილი 3, 4, 6—11
 დაწუა (სოფლის) 8
 დედაი ღმრთისა 6, 9
 დიაცი 8

დიდი საქმე 12
 დრამა 1, 3
 დრაჰკანი 5, 10
 დღე განკითხვისა 3; დ. მარიამობა 8
 ეკლესია 1, 8
 ეკლესიის კაშვმა 8
 ერთგულობა 6
 ერთობილი ქვეი 12
 ვედრება 1
 ვენაჟი 1
 ზეთი 8
 ზითევი 5
 ზურგი (ხელნაწერის გვერდი) 3
 ზღვევა („უზღვიონ“) 9; ზ. ბოტანატისა 11;
 ზ. დრაჰკანისა 10
 თავი 8
 თავსდებობა 12
 თიბ(ვა) (ბეგარი) 6
 თხა 5
 თხოვა (სატანეტროსი) 7
 კაბიწი 9
 კაშვმა („კაშაშმიდენ“) ეკლესიისა 8
 კერძი მამული 4, 10
 კორიდეთის ღმრთისმშობელი 1, 2, 6, 8, 9
 კორიდენი 6, 9—11; კ. ხუცენსი 3
 კრებულნი 1
 კრულვა (ღმრთისა პირითა) 7
 კრულ-კრულა 6; კ. დაწერილის მშულისა 7;
 კ. მღდელთმოდლუართა კელითა და მღდელთა
 ჯუართა 6
 ლოცვა 7; ლ. სიცოცხლისა და გამარჯვები-
 სათვის 8
 მამა 4, 6
 მამა, ძე და სულიწმიდა 1
 მამის მამა 4
 მამტკიცებელი (შეწირულებისა) 4; მ. ბრძა-
 ნებისა 6, 9
 მამული 4, 8, 9
 მართლება („გემართლებოდი“) ბეგრისა 6
 მარიამობა დღე 8
 მგმობარი (დედისა ღმრთისა) 6
 მეობება (კორიდეთის ღმრთისმშობელისა) 6;
 მ. წმ. ღმრთისმშობლისა 4
 მეფე 8
 მთა 12
 მიწა 11
 მკა (ბეგარი) 6
 მკუდირად (მიცემა მამულისა) 4
 მოკიდება (კელის) 8
 მოკითხვა (ბრალთა და ცოდვათა) 9
 მოკუდომა 5, 12

მოყუთვა (თავისა) 8
 მომავალი 4, 10
 მოცემა (მამულისა) 4; შ. მამულობით 9
 მოწმე (დაწერილისა) 10, 11; შ. და მამტი-
 ცებელი (შეწირულებისა) 4
 მტიციე 7; შ.-ყოფა დაწერილისა 2; 4; შ. და
 უქცეველი (დაწერილი) 12
 მტიციება („ამტიციება“) დამტიციებულისა 4
 მღღღთომოძღუარი 6
 მღღელი 6
 მშღელი (დაწერილისა) 6, 7
 მშობელი 6, 7
 მწირველი 6

ნათესავი 1
 ნათლისმცემელი 8
 ნაპარევი 9
 ნაწილი 8; 5. სულისა 6
 ნახევარი (ვენაჲ) 1; 5. კერძი მამულისა 10;
 6. მიწისა 11
 ნიგოზი 9, 11
 ნიშნად და ჰავეკლად დაწერა (დაწერილისა)
 8

ოთხთავი 8

პაპა 3, 4, 6
 პარტახტი 2
 პასუხვი 12
 პატრონი 6, 8, 9
 პირი (პირობა) 12; 3. ღმრთისაი 6, 7, 9

ჟამი 6, 8, 11, 12
 ჟამისწირვა 8

რისხვა („პრისხავს“) 9
 რჭული ქრისტიანობისა 8

სადღეგრძელოდ შეწირვა 8
 საერთო და საერთობირო (დაწერილი) 12
 საერთობირო (დაწერილი) 12
 სათხოვარი ეკლესიისა 1
 საღეწავი (ბეგარი) 6
 სალოცავად („გაშეება“ სატანუტრო დრამისა)

სალოცავი 3
 სამსახური 4, 9
 სანახევრო 1
 სათელი 8
 სატანუტრო (დაწერილი) 7; 5. დრამა 3
 სატრაპეზო 8
 საქმე 12
 საშინელი საქმე 12
 სახელი ღმრთისაი 3, 9, 10, 11
 სახელი 1, 3—6
 სახლი 7
 საჯელისუფლოდ აღება 9

სინანული 8
 სიცოცხლე 8
 სოფელი 6
 სრულად 9, 10, 11
 სული 3, 6, 8; 5. წმიდა 1
 სძალი 3
 სხუაი 6

ტანუტრობა 10
 ტზრი (ტანუტერი?) 10

უბრალოდ ყოფნა (განკითხვის დღეს) 3
 უქცეველი (დაწერილი) 12
 უცილებლად (შეწირვა) 8

ფასი 1
 ფური 5
 ფურცელი 9

ქნევა („გაქნევისო“) ბეგრის დაწერილისა 6
 ქრისტიანობის რჭული 8
 ქონება („მაქუნდა“) ვენავისა 1; ქ. მამული-
 სა 8; ქ. მამულობით 9; ქ. ნაპარევი 9
 ქცევა („გეკვისო“) ბეგრის დაწერილისა 6;
 ქ. შეწირულებისა 2, 4

ღმერთი 2—7, 9—11
 ღმრთისმშობელი 4, 6, 8, 9, 11; ღ. კორიდე-
 თისა 1, 2, 6, 8, 9

ყავარი 8
 ყიღვა მიწისა 11
 ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობელი (კორიდეთი-
 სა) 8
 ყოვლით-ფერთ (შეწირვა) 8

შემოგდება („შემოგადე“) 9
 შემოსვა (ხუცესთა ხარებად) 3, 7
 შემოსულობა 12
 შენდობა (სინანულით) 8
 შეუვალად შეწირვა 8
 შეუცვალეებლად (მიცემა მამულისა) 4
 შეუცვალეებელი (დაწერილი) 12
 შეცვლა (შეწირულებების) 8
 შეწირვა 8, 9; შ. ვენავის 1; შ. სოფლისა 9
 შვილი 1, 4, 8
 შლა („შალოს“) დაწერილისა 10; შ. შეწირუ-
 ლისა 4
 შუამდგომლობა 6, 11, 12

ცნობა („ვეცან“) 6
 ცოდვანი 9
 ცოლი 5, 9

ქე 1, 4, 10, 11
 ძისწული 3

შპა 1

წაღება (ოთხთავის) 8
წირვა 7; წ. უამისა 8; წ. ხუცესისა სახლსა
შიგან 7
წმიდა 2, 4, 8, 11, 13
წუალობა (პატრონისა) 8
კირვება (ბეგრისა) 6
ხარება 2, 7
ხუაფიშანი 2
ხუედრება 1

ხუცები 2—5, 7, 8, 11
ხუცი 1, 5

ჯარი 4, 5
ქევი 12
ქელი 2, 6—9, 11
ქელისუფალი 4
ქელწიფება (ქელისუფლისაგან) 4
ქნვაი (ბეგარი) 6

ჯორი 4
ჯუარი (მლდელთა) 6

პავკელად (დაწერა დაწერილისა) 8

КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.)

Резюме

В книге публикуются древнегрузинские исторические документы, приписанные в разное время на полях страниц, или же на свободных от основного текста местах пергаменного греческого рукописного четвероглава IX в., который раньше принадлежал коридетской церкви (откуда и получил свое название — коридетский четвероглав), а в настоящее время хранится в Институте рукописей АН ГССР (Gr-28).

Тексты этих приписок, изданные раньше порознь, в виде не связанных фрагментов (по последней публикации, осуществленной в 1911 г. акад. Н. Я. Марром, их 24), в данной публикации группируются соответственно содержанию в 12 документах: 1. Писанье Георгия о пожаловании коридетской церкви виноградника. 2. Писанье Тихе о пожаловании Георгию и Иоване половины своих угодий в Иремети. 3. Шесть разных писаньи одной феодальной фамилии о пожалованиях коридетской церкви и вместе с ними один частный акт об утверждении священнику Микаэлу принадлежавшей ему вотчины. Жалованные писанья этого феодального рода датируются временем с рубежа XI—XII вв. по рубеж XII—XIII вв. 4. Писанье амирспасаларского амирахора Жана Чиаздзе, данное коридетской церкви о пожаловании Шавгулидзе и о возвращении в церковь похищенной гобьерцами рукописи четвероглава (1266—1280 гг.). 5. Писанье Иване Матешели священнику Микаилу о приобретении у него участка земли в Шуагелети (XIII в.). 6. Писанье Кальской общины об единении (XIV—XV вв.).

Настоящее издание этих документов, являющихся важным источником для изучения истории южных областей Грузии, состоит из следующих частей: 1. Краткая история приобретения и изучения рукописи. 2. Датировка документов. 3. Археографическое описание документов, библиография, тексты. 4. Указатели: личных имен, географических названий, терминов и предметный. 5. Указатель библиографических сокращений. 6. Таблицы, на которых представлены фотоснимки всех грузинских приписок четвероглава.

В приложении приводится грузинское резюме книги известного палеографа и папиролога, эллиниста Г. Ф. Церетели «Der Koridethi-kodex» (Тб., 1937), в которой опубликованы и переводы текстов всех греческих приписок, в том числе исторических документов, коридетского четвероглава. В связи с этим, в исследовании нами сопоставлены некоторые данные текстов грузинских и греческих документов приписанных на полях этой рукописи, идентифицированы отдельные лица в обеих группах документов, доказана относительная синхронность некоторых грузинских и греческих документов, высказано предположение об этнической смешанности грекоязычного и грузиноязычного населения в этой пограничной с Византийской империей полосе грузинского государства откуда эти документы и происходят и т. д.

Valeri Silogava

THE KORIDETI DOCUMENTS (Tenth to thirteenth centuries)

Summary

The book contains Old Georgian historical documents inscribed at different times on the margins of pages or in spaces from the principal text of the parchment Greek manuscript of the Four Gospels of the ninth century, which earlier belonged to the church in Korideti (hence its name—the Korideti Four Gospels), and at present preserved at the Institute of Manuscripts, Acad. Sci. GSSR (Gr-28).

The texts of these inscriptions—published earlier separately, as unrelated fragments (numbering 24 according to the last publication of 1911 by Acad. N. Ya. Marr)—are grouped in the present edition into 12 documents, according to their content: 1. Giorgi's writ on the bestowal of a vineyard on the Korideti church. 2. Tikhche's writ on the bestowal of half of his lands in Iremeti on Giorgi and Iovane. 3. Six different writs of one feudal family on bestowals on the Korideti church, and one private deed confirming the patrimony belonging to Mikael the priest on him. The grants of this feudal house date from the turn of the 11th-12th centuries to the turn of the 12th-13th centuries. The writ of the amirakhor of the amirspasalar Zhan Chiásdze, granted to the Korideti church on the bestowal of Shavgulisdze to the church and on the returning to the church of the manuscript of the Four Gospels stolen by the residents of Ghobieti (1266—1280). 5. The receipt given by Ivane Matesheli to the Mikael priest on the purchase from him of a plot of land in Shuagheleti (12th cent.). 6. The document drawn up by the Kala community on unity (14th-15th cent.).

The present edition of these documents, which constitute an important source for the study of the history of the southern regions of Georgia, comprises the following parts: 1. A brief history of the acquisition and study of the manuscript. 2. The dating of the documents. 3. An archaeographic description of the documents, bibliography, the texts. 4. Indexes of personal names, geographical names, terms and subject. 5. Index of bibliographical abbreviations. 6. Plates of photographs of all the Georgian inscriptions of the Four Gospels.

Addendum Two presents the Georgian summary of the book, *Der Koridethi-Kodex*, by the well-known palaeographer, papyrologist and Hellenist G. F. Tsereteli (Tbilisi, 1937), in which the texts of all Greek inscriptions, including historical documents, of the Korideti Four Gospels are published. In this connection, the present writer has juxtaposed some evidence of the texts of the Georgian and Greek documents, inscribed on the margins of this manuscript: the identity of individual persons in both groups of

documents has been established, the relative synchronism of the Greek and Georgian documents is demonstrated, and an assumption is made on the mixed ethnic character of the Greek-speaking and Georgian-speaking population of this marchland zone between the Byzantine Empire and the Georgian State, whence these documents come from, and so on.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

1. Писанье Георгия о пожаловании коридетской церкви виноградника; док. № 1.
2. Запись Иоване, см. здесь-же стр. 18.
3. Писанье Мурвана и Абаты коридетской церкви Богородицы; док. № 2.
4. Писанье Бешкена коридетским священникам; док. № 3 — начало.
5. Тот же — окончание.
6. Писанье Мурвана священнику Микаелу сыну Иоване; док. № 4 — начало.
7. Тот же — окончание.
8. Писанье о приданой жены священника Микаела; док. № 5.
9. Писанье Бешкена коридетцам; док. № 6 — начало.
10. Тот же — продолжение.
11. Тот же — окончание.
12. Писанье Бешкена коридетским священникам; док. № 7 — начало.
13. Тот же — окончание.
14. Писанье Жана Чиаздзе коридетской церкви Богородицы; док. № 8 — начало.
- 15, 16, 17. Тот же — продолжение.
18. Тот же — окончание.
19. Писанье Мурвана коридетцам; док. № 9 — начало.
20. Тот же — продолжение.
21. Тот же — окончание.
22. Писанье Тихче Иовану и Георгию; док. № 10.
23. Писанье Иована Матешели священнику Микаелу сыну Квирике; док. № 11.
24. Писанье Кальской общины об единении; док. № 12.

ტაბულაჲი

Т а б л и ц ы

1. დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 1.
2. იოვანეს მინაწერი; აქვე, გვ. 18.
3. დაწერილი მურვანისა და აბათასი კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 2.
4. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი. საბ. № 3 — დასაწყისი.
5. იგივე — დასასრული.
6. დაწერილი მურვანისა ხუცეს მიქაელ იოვანეს ძისადმი. საბ. № 4 — დასაწყისი.
7. იგივე — დასასრული.
8. დაწერილი მზითვისა. საბ. № 5.
9. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი. საბ. № 6 — დასაწყისი.
10. იგივე — შუა ნაწილი.
11. იგივე — დასასრული.
12. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი. საბ. № 7 — დასაწყისი.
13. იგივე — დასასრული.
14. დაწერილი ეს ჩიასძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 8 — დასაწყისი.
- 15, 16, 17. იგივე — შუა ნაწილი.
18. იგივე — დასასრული.
19. დაწერილი მურვანისა კორიდელთადმი. საბ. № 9 — დასაწყისი.
20. იგივე — შუა ნაწილი.
21. იგივე — დასასრული.
22. დაწერილი თიხჩესი იოვანესა და გიორგისადმი. საბ. № 10.
23. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაელ კუირიკეს ძისადმი. საბ. № 11.
24. დაწერილი კალის გვეის ერთობისა. საბ. № 12.

Handwritten text in Georgian script, likely a manuscript page. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines, though some are partially obscured or faded. The script is a traditional Georgian alphabet. The page shows signs of age, including discoloration and some ink bleed-through from the reverse side.

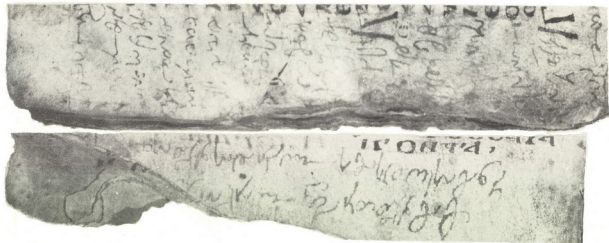

Handwritten text in Georgian script on a narrow strip of parchment. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be musical notation or specific religious terms. The script is dense and somewhat stylized.

Handwritten text in Georgian script on a rectangular strip of parchment. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be musical notation or specific religious terms. The script is dense and somewhat stylized.

Handwritten text on a fragment of parchment, likely Georgian script. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines. The ink is dark and the parchment shows signs of age and wear.

Handwritten text on a fragment of parchment, likely Georgian script. The text is arranged in approximately 5 horizontal lines. The fragment is narrower than the one above it.

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a narrow strip of paper. The text is written in dark ink and appears to be a list or a set of instructions. Some legible words include "ქართული", "წიგნობა", and "ქართული".

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a narrow strip of paper. The text is written in dark ink and appears to be a list or a set of instructions. Some legible words include "ქართული", "წიგნობა", and "ქართული".

Handwritten text on three strips of paper, likely fragments from a larger document. The text is written in Georgian script and is difficult to decipher due to fading and the angle of the strips. The strips are arranged vertically, with the top strip being the most legible. The bottom strip contains the word "ქართული" (Georgian) written upside down.

ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԹՅՎԱՆ: ԻՆԱՆՅՔԱՆԻ
 Եւրոպայի մասին զեզրաբանութիւնսն ի
 Երկրորդ շրջանսն: Զիսկի զարեւելոս
 զարեւմտոս զարեւելոս զարեւմտոս զարեւելոս
 զարեւմտոս զարեւելոս զարեւելոս զարեւմտոս

ԻՈՒՇԵՐԻՆ
 զհորոհ շն:

Handwritten text on a narrow strip of parchment, likely a fragment of a larger document. The script is a cursive Georgian hand.

A larger fragment of parchment with multiple lines of handwritten text in a cursive Georgian hand. The text is dense and appears to be a continuous passage.

Handwritten text on a strip of parchment, showing a few lines of cursive Georgian script.

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a fragment of aged paper. The text is written in dark ink and appears to be a continuation of a letter or document. Some characters are difficult to decipher due to the cursive style and the fragment's condition.

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a fragment of aged paper. The text is written in dark ink and appears to be a continuation of a letter or document. Some characters are difficult to decipher due to the cursive style and the fragment's condition.

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a fragment of aged paper. The text is written in dark ink and appears to be a continuation of a letter or document. Some characters are difficult to decipher due to the cursive style and the fragment's condition.

Handwritten text on a narrow strip of paper, possibly a fragment of a document or a label, written in a cursive script.

Handwritten text on a wider strip of paper, featuring a large, stylized initial letter 'T' or 'Т' repeated across the top. The text is written in a cursive script and includes several lines of text, possibly a list or a record.

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a narrow strip of paper. The text is arranged in several lines and appears to be a list or a set of instructions. Some legible words include "წიგნი" (book) and "არქივი" (archive).

Handwritten text in a cursive script, likely Georgian, on a narrow strip of paper. The text is arranged in several lines and appears to be a list or a set of instructions. Some legible words include "წიგნი" (book) and "არქივი" (archive).

ἢ ἰσχυρὰ αὐτοῖς:

[Handwritten text in Greek]

[Handwritten text in Greek]

[Handwritten text in Greek]

PICOV: *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*

[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*
[unclear] *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]* *[unclear]*

ΠΡΟΒΕΝΗΝΟΤΗΤΙ ΕΑΡΧΕΥΟΝΤΑ
 Ἐπισημοῦ δὲ πρυμνίου ἡμῶν ἡμεῖς
 ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς
 ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς

ΠΡΟΒΕΝΗΝΟΤΗΤΙ ΕΑΡΧΕΥΟΝΤΑ
 Ἐπισημοῦ δὲ πρυμνίου ἡμῶν ἡμεῖς
 ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς
 ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς

ΟΣΥΝΗΠΛΙΟΝΤΩ ΠΑΘΙΟΝΤΩ
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης

ΦΕΡΕΥΑΔΟΥΟΙΣΟΙΝΔΙΕΜΟΙΤΕΥΣΕΝ
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης
 ἡ ἀποστολή ἡμετέρας ἐκείνης

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

ΓΟΙΣ ΟΥΡΑΝΟΙΣ ΨΕΛΙΟΣ
 ΕΣΤΙΝ:

(Handwritten text in Coptic script, likely a translation of the printed text above)

ΓΟΙΣ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ: ΤΑ ΠΡΟΤΟΥΣ ΥΜΑΣ
 ΑΙΤΗΣΑΙ ΑΥΤΟΝ:

(Handwritten text in Coptic script, likely a translation of the printed text above)

(Handwritten text in Coptic script, likely a translation of the printed text above)

Handwritten text on a strip of parchment, likely a fragment from a larger document. The script is a cursive Georgian hand.

Handwritten text on a strip of parchment, likely a fragment from a larger document. The script is a cursive Georgian hand. The text is arranged in a single line across the width of the strip.

Handwritten text on a strip of parchment, likely a fragment from a larger document. The script is a cursive Georgian hand.

Handwritten text on a narrow strip of parchment, likely a fragment of a larger document. The script is a cursive Georgian hand. The text is partially obscured by a diagonal tear on the right side.

Handwritten text on a narrow strip of parchment. The script is a cursive Georgian hand. The text is partially obscured by a diagonal tear on the right side. On the right edge, there are some faint markings: "78" and "Kc:".

Handwritten text on a narrow strip of parchment. The script is a cursive Georgian hand. The text is partially obscured by a diagonal tear on the right side.

... NEUBAU ...

f. In primis ...
...
...
...

049 068-00
202 0010333

De ...
...
...
...

De ...
...
...
...

193
194

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ

ΑΠΛΑ ΤΩΝ ΗΥΙΣ

ΟΥΣΙΝ: ΓΛΩΣ

Handwritten text in Armenian script, likely a continuation of the liturgical text above.

Vertical handwritten text in Armenian script, possibly a commentary or marginal note.

ΟΥΝ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙ

ΩΝ: ΑΜΗΝ: >

✠ *Decorative initial* ✠
ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΟΣ ΚΑΙ

ΩΣ ΠΑΡΕΔΟΣΑΝ

ΗΜΙΝ ΟΙ ΑΠΑΡΧ

ΣΑΥΤΟ ΤΩΝ

ΥΜΑΡΕΤΑΙ ΕΝ Ο

Large block of handwritten text in Armenian script, continuing the liturgical text.

Handwritten text in Armenian script, likely a list or record. Includes a stamp on the right side that reads "ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՒՆԴՈՐԱԾՅՅ" and the number "188".

Handwritten text in Armenian script, appearing to be a list of names or entries.

Handwritten text in Armenian script, possibly a list of names or entries.

Handwritten text in Armenian script, possibly a list of names or entries.

Handwritten text in Armenian script, possibly a list of names or entries.

ОГЛАВЛЕНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	5
РУКОПИСЬ КОРИДЕТСКОГО ЧЕТВЕРОГЛАВА И ЕЕ ПРИПИСКИ	8
1. Краткая история приобретения и изучения рукописи	8
2. Датировка документов приписанных на страницах рукописи	13
3. Некоторые вопросы соотношения грузинских и греческих приписанных документов	19
ТЕКСТЫ	25
Указатели библиографических сокращений	37
Сокращения	38
Условные обозначения	39
Указатель изданий документов	39
Приложение I— Грузинские исторические документы, приписанные на страницах коридетского четвероглава	40
Приложение II— Г. Ф. Церетели, Коридетская рукопись и ее греческие приписки	45
УКАЗАТЕЛИ	53
а. Личные имена	53
б. Географические названия	54
в. Термины и предметы	54
КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.) — резюме	58
THE KORIDETI DOCUMENTS (10th-13th cent.)—summary	59
ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ	60
ТАБЛИЦЫ	1—24

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5
კორიდეტის ოთხთავის ხელნაწერი და მისი მინაწერები	8
1. ხელნაწერის მოპოვებისა და შესწავლის მოკლე ისტორია	8
2. ხელნაწერის მინაწერი საბუთების დათარიღება	13
3. ქართული და ბერძნული მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხი	19
ტექსტები	25
ბიბლიოგრაფიულ შემოკლებათა განმარტება	37
შემოკლებები	38
პირობითი ნიშნები	39
საბუთების გამოცემათა სათანხმებელი	39
დამატება I — კორიდეტის ოთხთავის მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთები	40
დამატება II — გრ. წერეთელი, კორიდეტის ხელნაწერი და მისი ბერძნული მინაწერები	45
სამძიბლები	53
ა. პირთა სახელები	53
ბ. გეოგრაფიული სახელები	54
გ. ტერმინები და საგნები	54
КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.) — резюме	58
THE KORIDETI DOCUMENTS (10th-13th cent.)—summary	59
ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ	60
ტაბულების აღწერილობა	62
ტ ა ბ უ ლ ე ბ ი	1—24

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ
И ПРИПИСКИ РУКОПИСЕЙ
VIII

КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ
(X—XIII вв.)

К изданию подготовил
Валерий Ивлианович Силогавა

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1989

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4273

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლეჟავა
მხატვრული რედაქტორი ი. სიხარულიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ოკუჯავა
გამომწვეები ელ. მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 13.7.89; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 17.9.1989;
ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; ქაღალდი № 1; ბეჭდვა მაღალი
გარნიტურა ვენური; ნაბეჭდი თაბახი 7. 7; პირ. სალ. ვატ. 8, 05;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 5. 4;

უე 02411; ტირაჟი 1000 შეკვეთა № 1939

ფასი 1 მან. 10 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19.
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

89/4

